

**BEROEPSIDENTITEITSONTWIKKELING BY
XHOSA-SPREKENDE ADOLESSENTE**

**MARELISE BOTHA
B PRIM ED B ED**

**Tesis ingelewer ter gedeeltelike voldoening
aan die vereistes vir die graad**

**MAGISTER IN DIE OPVOEDKUNDE
(OPVOEDKUNDIGE SIELKUNDE - INTERNOPLEIDING)**

aan die

UNIVERSITEIT VAN STELLENBOSCH

STUDIELEIER: DR CJ ACKERMANN

Desember 1996

VERKLARING

Ek die ondergetekende verklaar hiermee dat die werk in hierdie tesis vervat, my eie oorspronklike werk is wat nog nie vantevore in die geheel of gedeeltelik by enige ander universiteit ter verkryging van 'n graad voorgelê is nie.

M BOTHA

Desember 1996

OPSOMMING

Navorsing oor die proses van beroepsidentiteitsontwikkeling by swart adolessente het tot dusver nog weinig aandag in Suid-Afrika geniet.

Die verwerwing van 'n eie identiteit kan as 'n sentrale ontwikkelingstaak tydens adolessensie beskou word. Dit is vir die adolessent belangrik om te weet wie hy is, wat hy kan doen en wat hy in die toekoms sal wees. Dit wil sê die mees essensiële probleem waarmee die adolessent geconfronteer word is om 'n antwoord te vind op die vraag "Wie is ek?".

Die ontwikkeling van 'n beroepsidentiteit word beskou as een van die belangrikste domeine van identiteitsontwikkeling wat hydra tot die verwerwing van 'n eie identiteit. Die verwerwing van 'n beroepsidentiteit tydens adolessensie is belangrik vir die adolessent se toekomstige rol in die wêreld van werk en 'n gepaardgaande produktiewe lewe. Om die soektog na 'n beroepsidentiteit te voltooi moet die adolessent dus antwoorde vind op die vrae "Wat kan ek doen?" en "Wat sal ek doen?".

Word daar verder gekyk na die vinnig veranderende politieke situasie in Suid-Afrika sowel as die ekonomiese behoeftes van die land wat lei tot groter toeganklikheid van loopbaangeleenthede vir die swart adolessent, het die keuse van 'n beroep 'n meer komplekse taak vir die swart adolessent geword. Die ontwikkeling van 'n beroepsidentiteit is dus van kardinale belang in die ontwikkeling van die hierdie adolessente.

Teen bogenoemde agtergrond is besluit om die proses van beroepsidentiteitsontwikkeling by swart adolessente en spesifiek Xhosa-sprekende adolessente in hierdie studie te ondersoek.

Die empiriese ondersoek is gerig op die meting van beroepsidentiteitstatus en areas van loopbaanontwikkeling. Vir die meting van beroepsidentiteitstatus is twee vraelyste, naamlik die Occupational Identity Scale (OIS) en die Dellen Identity Status Inventory (DISI-O) gebruik. Die Loopbaanontwikkelingsvraelys (LOV) is gebruik vir die bepaling van beroepsvolwassenheid wat vyf areas van loopbaanontwikkeling insluit. 'n Biografiese vraelys

is vir die doel van die ondersoek deur die ondersoeker opgestel. Hierdie biografiese inligting is gebruik om die verband daarvan met beroepsidentiteitsontwikkeling te bepaal.

Die ondersoekgroep het bestaan uit die standerd 8- en standerd 10-leerlinge ($N = 392$) van die drie sekondêre skole in die tradisionele swart woongebied Guguletu, in die Wes-Kaap. Net 367 respondente se gegewens is in die statistiese berekeninge gebruik, weens vraelys wat nie volledig voltooi is nie.

Van die belangrikste bevindinge wat uit die ondersoek geblyk het, is die volgende:

- Ten opsigte van beroepsidentiteitstatusverspreiding van die totale ondersoekgroep is die grootste persentasie adolessente onklassifiseerbaar. Hierdie adolessente is in samehang met die beroepsidentiteitsdiffusiestatus geïnterpreteer. 'n Groot persentasie adolessente het dus nog nie 'n redelik gevestigde beroepsidentiteit verwerf nie.
- Betekenisvolle geslagverskille kom in die beroepsidentiteitsluitingstatus voor.
- Beduidende verskille bestaan tussen standerd agt- en standerd tien-leerlinge in die beroepsidentiteitsmoratorium- en beroepsidentiteitsdiffusiestatus.
- Beduidende verskille in beroepsidentiteitsontwikkeling kom tussen adolessente van verskillende ouderdomme voor, alhoewel dit nie betekenisvol is op die 5%-betekenispeil nie.

Ten opsigte van die vader se teenwoordigheid by die gesinseenheid kom daar statisties-betekenisvolle verskille in die beroepsidentiteitsontwikkeling van die adolessente voor.

- Betekenisvolle verskille in beroepsidentiteitsontwikkeling kom tussen adolessente voor ten opsigte van hul moeder se vlak van skoolkwalifikasie.

- Betekenisvolle verskille is gevind tussen adolessente se beroepsidentiteitsontwikkeling met betrekking tot die ouers se beroepsvlak.
- Hoogs betekenisvolle verskille is gevind tussen adolessente se beroepsidentiteitsontwikkeling met betrekking tot die ouers se werkstatus.
- Beroepsidentiteitsontwikkeling toon 'n hoogs beduidende verband met die vyf areas van loopbaanontwikkeling, naamlik selfinligting, besluitneming, loopbaaninligting, integrering van selfinligting met loopbaaninligting en loopbaanbeplanning.

Belangrike riglyne en opvoedkundige implikasies van die ondersoekbevindinge is aangedui.

SUMMARY

Until the present time very little research has been done on the process of the development of an occupational identity among black adolescents.

The attainment of an own identity can be considered to be one of the crucial development tasks of adolescence. For an adolescent it is important to know who he is, what he can do and what he will be in future. In other words, the most important problem preoccupying an adolescent is thus finding an answer to the question "Who am I?"

The development of an occupational identity is considered to be one of the most important areas of identity development contributing to the attainment of an own identity. The attainment of an occupational identity during adolescence is important for the adolescent's future role in the world of work and a concomitant productive life. Therefore to complete the search for an occupational identity the adolescent must find answers to the questions, "What can I do?" and "What shall I do?"

Should one further investigate the fast-changing political situation in South Africa as well as the economical needs of the country making job opportunities more accessible to black adolescents, one finds that choosing a career has become a much more complex task for the black adolescent. The development of an occupational identity has therefore become of vital importance to the these adolescents.

It is against this background that it was decided to investigate the process of vocational identity development among black adolescents with specific reference to Xhosa speaking adolescents in this study.

The empirical investigation is aimed at the measurement of occupational identity status and areas of vocational development. Two questionnaires were used to measure the occupational identity status, namely the Occupational Identity Scale (OIS) and the Dellas Identity Status Inventory (DISI-0). The Career Development Questionnaire (CDQ) was used to determine

vocational maturity which comprises five areas of vocational development. For the purposes of this investigation the investigator compiled a biographical questionnaire. The biographical information was used to determine the relation thereof with occupational identity development.

The sample group consisted of standard 8 and standard 10 pupils ($N = 392$) at the three secondary schools in the traditionally black township of Guguletu in the Western Cape. The data of only 367 respondents could be used for statistical calculations as some of the pupils did not fully complete their questionnaires.

Some of the most important findings of the investigation were as follows:

- As far as the occupational identity status distribution of the total sample group is concerned, most of the adolescents cannot be classified. These adolescents were interpreted in conjunction with the occupational identity diffusion status. Thus a large percentage of adolescents have not yet acquired a reasonably fixed occupational identity.
- Meaningful sex differences are found in the occupational identity foreclosure status.
- Significant differences exist between standard eight and ten pupils in the career identity moratorium and -diffusion status.
- There are significant differences in the career identity development of adolescents of different age groups, although not significant on the 5% level.
- The presence of the father in the family unit gives rise to statistically meaningful differences in the occupational identity development of adolescents.
- Meaningful differences can be found in the occupational identity development of adolescents which can be linked to the level of the mother's school qualification.

- Meaningful differences is found between the occupational identity development of adolescents and the parents' occupation level.
- Very significant differences were found in the occupational identity development of adolescents which can be related to the parents' occupational status.
- Occupational identity development shows a very significant relation with the five areas of career development, i.e. self-information, decisionmaking, career information, integration of self-information with career information, and career planning.

Important guidelines and the educational implications of the findings of this investigation are indicated.

Geldelike bystand gelewer deur die Sentrum vir Wetenskapontwikkeling (RGN, Suid-Afrika) vir hierdie navorsing word hiermee erken. Menings uitgespreek en gevolgtrekkings waartoe geraak is, is dié van die outeur en moet nie noodwending aan die Sentrum vir Wetenskapontwikkeling toegeskryf word nie.

DANKBETUIGINGS

Hiermee wil ek my opregte dank en waardering teenoor die volgende persone en instansies uitspreek:

- My studieleier, dr C.J. Ackermann, vir sy volgehoue motivering en bekwame leiding.
- Die drie skole in Guguletu en die leerlinge wat hulle vir die ondersoek beskikbaar gestel het.
- Die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing vir finansiële steun.
- Mnr Phillip Hatane vir sy hulp met die afneem van die vraelyste.
- Prof J.S. Maritz (Departement Statistiek, Universiteit van Stellenbosch) en Mev Corrie Strümpher (Skool vir Sake-Informatika, Kaapse Technikon) vir hulp en leiding met die statistiese verwerking van die empiriese data.
- Mej Hannelie Bruwer vir haar hulp met die tik van die tabelle.
- Mev Annette Kuhn vir haar hulp met die tegniese versorging van die tikwerk.
- Dr H. Merckveid (Departement Didaktiek: Opvoedkunde, Universiteit van Stellenbosch) vir haar bekwame taalversorging.
- My kollegas vir hul inspirerende belangstelling.
- My man, Rudolph, vir sy liefde, ondersteuning en aanmoediging.

Aan God al die eer.

INHOUDSOPGAWE

HOOFSTUK EEN

AKTUALITEIT, PROBLEEMSTELLING, DOELSTELLING EN NAVORSINGSONTWERP

1.1	AKTUALITEIT EN PROBLEEMSTELLING	1
1.2	DOELSTELLING	4
1.2.1	Algemene doelstelling	4
1.2.2	Spesifieke doelstellings	4
1.3	NAVORSINGSONTWERP	5
1.3.1	Literatuurstudie	5
1.3.2	Empiriese ondersoek	6
1.4	STRUKTUUR VAN AANBIEDING	7

HOOFSTUK TWEE

DIE ONTWIKKELING VAN 'N EIE IDENTITEIT TYDENS ADOLESSENSIE MET SPESIFIEKE VERWYSING NA BEROEPSIDENTITEITSONTWIKKELING

2.1	DIE AARD EN WESE VAN IDENTITEIT EN IDENTITEITSONTWIKKELING	8
-----	---	---

2.1.1	Die begrip identiteit	8
2.1.2	Die proses van identiteitsontwikkeling	10
2.1.3	Die ontwikkeling van 'n identiteit teenoor rolverwarring	13
2.1.4	Slotperspektief	15
2.2	ERIKSON SE PSIGOSOSIALE ONTWIKKELINGSTEORIE	15
2.3	MARCIA SE IDENTITEITSTATUSMODEL	22
2.3.1	Inleiding	22
2.3.2	Identiteitstatusse	23
2.3.3	Evaluering van Marcia se identiteitstatusmodel	25
2.4	BEROEPSIDENTITEITSONTWIKKELING	26
2.4.1	Inleiding	26
2.4.2	Beroepsidentiteitstatusse	29
2.4.3	Navorsingsbevindings	31
2.4.4	Slotperspektief	32
2.5	LOOPBAANONTWIKKELING	33
2.5.1	Inleiding	33
2.5.2	Super se ontwikkeling-selfkonseptorie van beroepsgedrag	35
2.5.2.1	Die ontwikkelingstadiums in die loopbaan- ontwikkelingsproses	36
2.5.2.2	Loopbaanontwikkelingstake	39

2.5.3	Beroepsvolwassenheid	42
2.5.4	Slotperspektief	45
2.6	DIE VERBAND TUSSEN BEROEPSIDENTITEITSONTWIKKELING EN LOOPBAANONTWIKKELING	45
2.7	DIE SWART ADOLESENT IN SUID-AFRIKA	48
2.7.1	Inleiding	48
2.7.2	Gesinsverhoudings van die swart adolessent	50
2.7.2.1	Die kerngesin	50
2.7.2.2	Die uitgebreide gesin	51
2.7.3	Gesinsverhoudings van die Westers-georiënteerde swartmense	52
2.7.4	Portuurgroepverhoudings	52
2.7.4.1	Tradisionele portuurgroepe	52
2.7.4.2	Westers-georiënteerde portuurgroepe	53
2.7.5	Opvoeding en onderwys	54
2.7.6	Identiteitsontwikkeling, beroepsidentiteits- ontwikkeling en oriëntasie ten opsigte van 'n beroepskeuse by die swart adolessent	57

2.7.7	Kruis-kulturele navorsing oor identiteits-ontwikkeling, beroepsidentiteitsontwikkeling en beroepsvolwassenheid	62
2.8	NAVORSINGSBEVINDINGE OOR DIE FAKTORE WAT 'N ROL SPEEL BY DIE ONTWIKKELING VAN 'N BEROEPSIDENTITEIT, BEROEPSVOLWASSENHEID EN BEROEPSKEUSE	66
2.8.1	Ouderdom	66
2.8.2	Geslag	68
2.8.3	Gesinsagtergrond	72
2.8.3.1	Beroepstatus en beroepsvlak van ouers	73
2.8.3.2	Sosio-ekonomiese status	74
2.8.3.3	Opvoedkundige vlak van ouers	75
2.8.4	Portuurgroep	76
2.9	SAMEVATTING	76

HOOFSTUK DRIE

EMPIRIESE ONDERSOEK

3.1	DOEL- EN HIPOTESESTELLING	78
3.2	MEETINSTRUMENTE	81
3.2.1	Dellas Identity Status Inventory-Occupation (DISI-O)	81
3.2.2	Occupational Identity Scale (OIS)	82
3.2.3	Die Loopbaanontwikkelingsvraelys (LOV)	83
3.2.4	Biografiese Vraelys	86
3.3	ONDERSOEKGROEP	87
3.4	PROSEDURE	89
3.5	RESULTATE	89
3.5.1	Inleiding	89
3.5.2	Dellas Identity Status Inventory-Occupation (DISI-O)	90
3.5.2.1	Totale ondersoekgrcep	90
3.5.2.2	Volgens geslag	92
3.5.2.3	Volgens skoolstanderd	93
3.5.2.4	Volgens ouderdom	94
3.5.2.5	Volgens vader se teenwoordigheid	95

3.5.2.6	Volgens vader se skoolkwalifikasie	96
3.5.2.7	Volgens vader se na-skoolkwalifikasie	97
3.5.2.8	Volgens vader se beroepsvlak	98
3.5.2.9	Volgens vader se werkstatus	99
3.5.2.10	Volgens moeder se teenwoordigheid	100
3.5.2.11	Volgens moeder se skoolkwalifikasie	101
3.5.2.12	Volgens moeder se na-skoolkwalifikasie	102
3.5.2.13	Volgens moeder se beroepsvlak	103
3.5.2.14	Volgens moeder se werkstatus	104
3.5.3	Occupational Identity Scale (OIS)	105
3.5.3.1	Volgens geslag	105
3.5.3.2	Volgens skoolstanderd	106
3.5.3.3	Volgens ouderdom	107
3.5.3.4	Volgens vader se teenwoordigheid	108
3.5.3.5	Volgens vader se skoolkwalifikasie	109
3.5.3.6	Volgens vader se na-skoolkwalifikasie	110
3.5.3.7	Volgens vader se beroepsvlak	111
3.5.3.8	Volgens vader se werkstatus	112
3.5.3.9	Volgens moeder se teenwoordigheid	113
3.5.3.10	Volgens moeder se skoolkwalifikasie	114
3.5.3.11	Volgens moeder se na-skoolkwalifikasie	115
3.5.3.12	Volgens moeder se beroepsvlak	116
3.5.3.13	Volgens moeder se werkstatus	117
3.5.4	Loopbaanontwikkelingsvraelys (LOV)	118
3.5.4.1	Verband tussen Selfinligting (SI) en DISI-O	118
3.5.4.2	Verband tussen Besluitneming (B) en DISI-O	119
3.5.4.3	Verband tussen Loopbaaninligting (LI) en DISI-O	120

3.5.4.4	Verband tussen Integrering van Selfinligting en Loopbaaninligting (I) en DISI-O	121
3.5.4.5	Verband tussen Loopbaanbeplanning (LB) en DISI-O	122
3.5.4.6	Verband tussen Selfinligting (SI) en OIS	123
3.5.4.7	Verband tussen Besluitneming (B) en OIS	124
3.5.4.8	Verband tussen Loopbaaninligting (LI) en OIS	125
3.5.4.9	Verband tussen Integrering van Selfinligting en Loopbaaninligting (I) en OIS	126
3.5.4.10	Verband tussen Loopbaanbeplanning (LB) en OIS	127

HOOFTUK VIER

SAMEVATTENDE BEVINDINGE, GEVOLGTREKKINGS, IMPLIKASIES EN AANBEVELINGS VIR VERDERE NAVORSING

4.1	BEVINDINGE EN GEVOLGTREKKINGS	129
4.2	RIGLYNE EN OPVOEDKUNDIGE IMPLIKASIES	134
4.3	BEPERKINGE VAN DIE ONDERSOEK	135
4.4	AANBEVELINGS VIR VERDERE NAVORSING	136
	BIBLIOGRAFIE	137
	BYLAAG: BIOGRAFIESE VRAELYS	150

TABELLE

Bladsy

Tabel 1	Ondersoekgroep (Samestelling volgens geslag en standerd)	88
Tabel 2	Ondersoekgroep (Samestelling volgens ouderdom)	88
Tabel 3	DISI-O (Beroepsidentiteitstatusverspreiding: Totale ondersoekgroep)	90
Tabel 4	DISI-O (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens geslag)	92
Tabel 5	DISI-O (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens standerd)	93
Tabel 6	DISI-O (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens ouderdom)	94
Tabel 7	DISI-O (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens vader se teenwoordigheid)	95
Tabel 8	DISI-O (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens vader se skoolkwalifikasie)	96
Tabel 9	DISI-O (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens vader se na-skoolkwalifikasie)	97
Tabel 10	DISI-O (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens vader se beroepsvlak)	98
Tabel 11	DISI-O (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens vader se werkstatus)	99
Tabel 12	DISI-O (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens moeder se teenwoordigheid)	100
Tabel 13	DISI-O (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens moeder se skoolkwalifikasie)	101
Tabel 14	DISI-O (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens moeder se na-skoolkwalifikasie)	102

Tabel 15	DISI-O (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens moeder se beroepsvlak)	103
Tabel 16	DISI-O (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens moeder se werkstatus)	104
Tabel 17	OIS (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens geslag)	105
Tabel 18	OIS (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens standerd)	106
Tabel 19	OIS (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens ouderdom)	107
Tabel 20	OIS (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens vader se teenwoordigheid)	108
Tabel 21	OIS (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens vader se skoolkwalifikasie)	109
Tabel 22	OIS (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens vader na-skoolkwalifikasie)	110
Tabel 23	OIS (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens vader se beroepsvlak)	111
Tabel 24	OIS (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens vader se werkstatus)	112
Tabel 25	OIS (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens moeder se teenwoordigheid)	113
Tabel 26	OIS (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens moeder se skoolkwalifikasie)	114
Tabel 27	OIS (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens moeder se na-skoolkwalifikasie)	115
Tabel 28	OIS (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens moeder se beroepsvlak)	116
Tabel 29	OIS (Beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens moeder se werkstatus)	117

Tabel 30	Beroepsidentiteitstatusverspreiding (DISI-O) vs Selfinligting (SI)	118
Tabel 31	Beroepsidentiteitstatusverspreiding (DISI-O) vs Besluitneming (B)	119
Tabel 32	Beroepsidentiteitstatusverspreiding (DISI-O) vs Loopbaaninligting (LI)	120
Tabel 33	Beroepsidentiteitstatusverspreiding (DISI-O) vs Integrering van Selfinligting en Loopbaaninligting (I)	121
Tabel 34	Beroepsidentiteitstatusverspreiding (DISI-O) vs Loopbaanbeplanning (LB)	122
Tabel 35	Beroepsidentiteitstatusverspreiding (OIS) vs Selfinligting (SI)	123
Tabel 36	Beroepsidentiteitstatusverspreiding (OIS) vs Besluitneming (B)	124
Tabel 37	Beroepsidentiteitstatusverspreiding (OIS) vs Loopbaaninligting (LI)	125
Tabel 38	Beroepsidentiteitstatusverspreiding (OIS) vs Integrering van Selfinligting en Loopbaaninligting (I)	126
Tabel 39	Beroepsidentiteitstatusverspreiding (OIS) vs Loopbaanbeplanning (LB)	127

HOOFSTUK EEN

AKTUALITEIT, PROBLEEMSTELLING, DOELSTELLING EN NAVORSINGSONTWERP

1.1 AKTUALITEIT EN PROBLEEMSTELLING

Die verwerwing van 'n eie identiteit vind nie maar net terloops plaas nie, maar vorm 'n sentrale deel van die adolessent se ontwikkeling en is 'n voorwaarde vir werklike volwassenheid. Die sukses of mislukking van volwasse ontwikkelingstage is tot 'n groot mate afhanklik van die uitkoms van die identiteitskrisis tydens adolessensie. Spencer en Markstrom-Adams (1990: 297) stel dit soos volg: "The adolescent identity resolution sets the stage for the quality of later identity-focused conflicts e.g., career decisions, marriage, and retirement". Identiteitsontwikkeling is dus 'n voorwaarde vir verskeie eienskappe van volwassenheid, soos byvoorbeeld die vermoë om verantwoordelike en selfstandige keuses te maak en besluite te neem.

Volgens Erikson (1971; 1977; 1980) se teorie van psigososiale ontwikkeling is adolessensie die tydperk in die lewensiklus van die mens waar die grootste mate van identiteitsontwikkeling plaasvind. Volgens sy teorie word die totale lewensiklus in agt ontwikkelingsstadia verdeel, wat elkeen gekenmerk word aan 'n ontwikkelingskrisis. Die vyfde ontwikkelingsstadium verteenwoordig adolessensie en Erikson beskou die identiteitskrisis as 'n sentrale konflik gedurende hierdie stadium. Hy identifiseer drie belangrike probleemareas waarmee jong mense gekonfronteer word in hul pogings om die krisis op te los, naamlik seksuele, ideologiese en beroepsidentiteitsprobleme. Melgosa (1987: 385) beskou die area van beroepsidentiteit as dié faset van identiteitsontwikkeling wat die meeste probleme vir die adolessent oplewer. Erikson (1980: 97) stel dit soos volg: "It is primarily the inability to settle on an occupational identity which disturbs young people".

Die vestiging van 'n beroepsidentiteit tydens adolessensie is belangrik vir die adolessent se toekomstige rol in die wêreld van werk en 'n gepaardgaande produktiewe lewe. Deur bewus te wees van sy toekomstige rol in die beroepswêreld ervaar die adolessent dat hy deel het aan

die samelewing. Hy vervul dus 'n spesifieke plek of sosiale rol in die samelewing wat sy sosiale identiteit verteenwoordig (Thom, 1988: 97). Wie die persoon is, word dikwels gedefinieer deur die tipe werk wat hy doen asook deur sy sosiale rol. Indien die persoon dan onproduktief is, word hy as waardeloos beskou. Die moderne Westerse samelewing is werkgeoriënteerd. Volgens hierdie oriëntasie, wat ook bekend staan as die Westerse werketiek, wat vaardigheid en vooruitgang beklemtoon, word werk gesien as 'n belangrike faktor in die lewe van die individu. Die ontwikkeling van 'n beroepsidentiteit is dus vir die adolessent belangrik, aangesien dit sal bydra tot die ontwikkeling van sy sosiale identiteit.

Dit is vir die adolessent belangrik om te weet wie hy is, wat hy kan doen en wat hy in die toekoms sal wees. Hy moet dus sy ervarings van die verlede en hede integreer ten einde realistiese besluite met betrekking tot sy toekoms te kan neem. Dit wil sê die mees essensiële probleem waarmee die adolessent geïnteresseer word is om 'n antwoord te vind op die vraag "Wie is ek?" (Conger, 1973: 83). Die antwoorde op die beroepsvrae "Wat kan ek doen?" en "Wat sal ek doen?" wat vir die doel van hierdie navorsing van belang is, beantwoord gedeeltelik die vraag "Wie is ek?". Om die soektog na 'n beroepsidentiteit te voltooi moet die adolessent dus antwoorde vind op hierdie vrae.

Adolessente van die vroeëre relatief onontwikkelde en tradisionele samelewings het gewoonlik min of geen probleme met betrekking tot die ontwikkeling van 'n beroepsidentiteit ervaar nie. In dié samelewings was daar gewoonlik min beroepe om van te kies, aangesien die meeste mans boere of fabriekswerkers en die vrouens huisvrouens of onderwyseresse was (Borchard, aangehaal in Thom, 1988: 150). In die tradisionele samelewing van die swartmense was kinders reeds van jongs af betrokke by die uitvoering van sekere take en pligte in die gemeenskap. Seuns het gewoonlik hul vaders gehelp en dogters was weer betrokke by die vroulike pligte saam met die moeder (Mathunyane, 1992: 69, 70). Hulle was dus vertrouwd met die meeste beroepe in hulle verwysingsraamwerk, omdat hul ouers as rolmodelle beskikbaar was.

In die moderne Westerse samelewing kan die beroepsidentiteitsontwikkelingsproses egter bemoeilik word as gevolg van die vinnige tegnologiese vooruitgang en spesialisering. Die

adolessent word nou van heelwat meer beroepsmoontlikhede bewus. Oor die algemeen het die meerderheid adolessente min kennis van die soort beroepe wat bestaan en die aard van die beroepe (Thom, 1988: 150). Die maak van 'n beroepskeuse vereis dus 'n deeglike verkenning van die groter aantal beroepsmoontlikhede, tesame met 'n proses van selfondersoek en voorbereiding vir hierdie gespesialiseerde beroepe.

Swart gemeenskappe in Suid-Afrika verkeer tans in 'n situasie waar hulle aan vinnige veranderinge onderwerp word. Feitlik die hele spektrum van hul kulturele aktiwiteite word deur hierdie veranderinge beïnvloed. Een van die aspekte waarmee die swart adolessent die meeste verwarring ondervind, is die keuse van 'n beroep. Tot 'n paar jaar gelede was daar net 'n beperkte aantal beroepe wat toeganklik was vir swart mense. Sedert die verskyning van die Wiehahn-verslag is die totale spektrum van beskikbare beroepe oopgestel vir alle rasse-groepe in Suid-Afrika (Nel & Mkhabela, 1987: 1). Die swart skoolverlater het skielik gevind dat daar 'n groter aantal beroepsgeleenthede vir hom beskikbaar is.

Gederende die afgelope aantal jare het daar op die sosio-politieke terrein groot veranderinge in Suid-Afrika plaasgevind. Dit het gelei tot 'n tendens van gelyke werksgeleenthede vir almal en regstellende aksie deur instansies. Die vinnig veranderende politieke situasie in Suid-Afrika sowel as die ekonomiese behoeftes van die land, lei dus tot die groter toeganklikheid van loopbaangeleenthede vir die swart jeug.

As gevolg van al hierdie veranderinge wat plaasgevind het en nog plaasvind, het die keuse van 'n beroep voordat die arbeidsmark betree word, 'n meer komplekse taak vir die swart adolessent geword. Die ontwikkeling van 'n beroepsidentiteit is dus van kardinale belang in die ontwikkeling van die swart adolessent.

Uit die literatuurstudie blyk dit dat min navorsing nog op hierdie terrein gedoen is, veral met betrekking tot Suid-Afrikaanse swart adolessente.

Hierdie gebrek aan Suid-Afrikaanse navorsing beklemtoon die dringende noodsaaklikheid van navorsing oor die swart adolessent. Die hedendaagse swart adolessent ontwikkel in 'n

samewerking wat nie net deur kulturele verandering gekenmerk word nie, maar ook deur sosiale en politieke veranderinge. Navorsing oor die adolessent kan bydra tot groter kennis van spesifieke ontwikkelingsaspekte kenmerkend van die swart adolessent. Dit kan ook lei tot groter insig in en begrip vir tussenkulturele verskille wat kommunikasie en samewerking tussen die verskillende kulture kan bevorder (Thom, 1988: 74).

'n Verdere probleem is dat die klem van die internasionale navorsing hoofsaaklik op die meting van 'n globale identiteit val en nie op die meting van identiteitsontwikkeling in afsonderlike domeine gerig is nie. Min navorsing fokus op die bestudering van beroepsidentiteitsontwikkeling as 'n afsonderlike domein.

In die lig hiervan is die ondersoeker van mening dat daar 'n behoefte bestaan aan 'n ondersoek na die proses van beroepsidentiteitsontwikkeling by swart adolessente. Hierdie ondersoek is noodsaaklik vir die daarstelling van riglyne om effektiewe voorligting aan swart adolessente te gee.

1.2 DOELSTELLING

1.2.1 ALGEMENE DOELSTELLING

Om die proses van beroepsidentiteitsontwikkeling by Xhosa-sprekende adolessente te ondersoek en om moontlike probleemareas van beroepsidentiteitsontwikkeling te identifiseer.

1.2.2 SPESIFIEKE DOELSTELLINGS

- a) Om die verband tussen die beroepsidentiteitstatus waarin die adolessent verkeer en vyf areas van loopbaanontwikkeling, naamlik selfinligting, besluitneming, loopbaaninligting, integrering van selfinligting en loopbaaninligting asook loopbaanbeplanning, te ondersoek.

- b) Om moontlike verskille in beroepsidentiteitsontwikkeling tussen adolessente van verskillende geslagte te ondersoek.
- c) Om moontlike verskille in beroepsidentiteitsontwikkeling tussen adolessente van verskillende opvoedkundige vlakke te ondersoek.
- d) Om moontlike verskille in beroepsidentiteitsontwikkeling tussen adolessente van verskillende ouderdomme te ondersoek.
- e) Om moontlike verbande tussen die beroepsidentiteitsontwikkeling van adolessente en die teenwoordigheid van die ouers te ondersoek.
- f) Om moontlike verbande tussen die beroepsidentiteitsontwikkeling van adolessente en die formele opleiding van die ouers te ondersoek.
- g) Om moontlike verbande tussen die beroepsidentiteitsontwikkeling van adolessente en die beroepsvlak van die ouers te ondersoek.
- h) Om moontlike verbande tussen die beroepsidentiteitsontwikkeling van adolessente en die werkstatus (werk of werkloos) van die ouers te ondersoek.
- i) Om riglyne vir effektiewe beroepsleiding aan swart adolessente daar te stel.

1.3 NAVORSINGSONTWERP

1.3.1 LITERATUURSTUDIE

'n Literatuurstudie wat sal konsentreer op die proses van beroepsidentiteitsontwikkeling word onderneem. 'n Studie sal gemaak word van relevante en resente publikasies om navorsing wat reeds op hierdie terrein gedoen is te ondersoek en te integreer. Die volgende aspekte sal onder andere bespreek word:

- Die begrip identiteit en die proses van identiteitsontwikkeling
- Erikson se psigososiale ontwikkelingsteorie
- Identiteitstatusse (met spesifieke verwysing na Marcia se identiteitstatusmodel)
- Beroepsidentiteitsontwikkeling
- Loopbaanontwikkeling (met spesifieke verwysing na Super se ontwikkelingselfkonseptorie)
- Beroepsvolwassenheid
- Die swart adolessent in Suid-Afrika
- Faktore wat beroepsidentiteitsontwikkeling beïnvloed

1.3.2 EMPIRIESE ONDERSOEK

Die populasie waarop die ondersoek toegepas word, is swart leerlinge verbonde aan sekondêre skole in die Wes-Kaap. In die lig van praktiese oorwegings word die bereikbare populasie beperk tot leerlinge afkomstig van tradisionele swart skole in die tradisionele swart woongebied Guguletu.

Die populasie word beperk tot standerd agt- en standerd tien-leerlinge in die drie sekondêre skole in Guguletu. Daar is besluit om slegs standerd agt- en standerd tien-leerlinge in die ondersoek in te sluit weens die feit dat hulle voldoende verteenwoordigend is van die adolessente ontwikkelingsfase. 'n Verdere motivering is dat standerd tien-leerlinge hulle in 'n belangrike fase bevind ten opsigte van skoolverlating en die toetrede tot die wêreld van werk. Standaard agt-leerlinge het ook reeds 'n belangrike fase bereik waar hulle reeds sekere vakkeuses moes maak wat 'n groot rol kan speel in hul uiteindelijke beroepskeuse.

Vir die meting van beroepsidentiteitstatus word twee instrumente gebruik, naamlik die Occupational Identity Scale van Melgosa (Melgosa, 1987) en die beroepsdomein van die Dellas Identity Status Inventory (Dellas & Jernigan, 1981). Die Loopbaanontwikkelingsvraelys (Langley, Du Toit & Herbst, 1992) word gebruik vir die meting van beroepsvolwassenheid wat die vyf areas van loopbaanontwikkeling insluit. 'n Biografiese vraelys word ook toegepas.

Die meetinstrumente word volledig in hoofstuk 3 beskryf.

1.4 STRUKTUUR VAN AANBIEDING

In hoofstuk twee word 'n oorsig gegee oor die navorsingsbevindinge op die terrein van beroepsidentiteitsontwikkeling tydens adolessensie, met spesifieke verwysing na die swart adolessent. 'n Kort oorsig word gegee van die swart adolessent in Suid-Afrika. 'n Omskrywing en bespreking word gegee van Erikson se psigososiale ontwikkelingsteorie en Marcia se identiteitstatusmodel, aangesien dit uit die literatuur blyk dat 'n groot persentasie van die navorsing op hulle werk gebaseer is. Loopbaanontwikkelingsteorieë met spesifieke verwysing na Super se ontwikkelings-selfkonseptorie word ook bespreek.

In hoofstuk drie word die empiriese ondersoek uiteengesit. Die resultate word in dié hoofstuk bespreek.

In hoofstuk vier word 'n samevatting van die belangrikste bevindinge gegee. In die lig van die bevindinge word daar gevolgtrekkings, aanbevelings en voorstelle vir verdere navorsing gemaak. Aanbevelings word ook gemaak ten opsigte van die praktyk om riglyne daar te stel vir effektiewe beroepsleiding aan swart adolessente.

HOOFSTUK TWEE

DIE ONTWIKKELING VAN 'N EIE IDENTITEIT TYDENS ADOLESSENSIE MET
SPESIFIEKE VERWYSING NA BEROEPSIDENTITEITSONTWIKKELING

2.1 DIE AARD EN WESE VAN IDENTITEIT EN IDENTITEITSONTWIKKELING

2.1.1 DIE BEGRIP IDENTITEIT

Dit is moeilik om die begrip identiteit te definieer sonder om afbreuk te doen aan die omvang van die begrip. Omdat dit so 'n komplekse en veelfasettige begrip is, is dit moeilik om dit bondig te definieer (Ochse, 1983: 9). Volgens Erikson (1971: 15) word die term in so 'n breë konteks gebruik dat 'n bondige definisie die oorhoofse betekenis van die begrip verlore sal laat gaan. Erikson gebruik die enkele term identiteit in dieselfde betekenis as wat ander outeurs self, selfbeeld en selfsisteem gebruik omdat hy verkies om die term identiteit, bo die term self te gebruik. Hy kritiseer terme soos selfkonsep en selfagting omdat dit volgens hom op 'n statiese toestand dui, terwyl hy dit eerder as 'n dinamiese handeling beskou (Erikson, 1971: 23-24).

Vrey en Jacobs (1982: 96) is van mening dat die opvoedkunde en verwante dissiplines 'n groot behoefte het aan die definiëring van begrippe soos self, selfidentiteit (dié outeurs gebruik die terme identiteit en selfidentiteit as sinonieme terme, maar verwys telkens na die term selfidentiteit) en selfkonsep aangesien die self toenemend onder die loeklig kom. Die beskrywing van sulke begrippe sal noodwendig met 'n persoon se besondere mensbeskouing verband hou. Die Europese benadering met sy klem op die filosofiese uitgangspunt, beskryf identiteit dan as "Bewusstsein der Identität des Subjects" met sy eenheid en kontinuïteit. Die Anglosaksiese benadering wat meer empiries is, verwys na identiteit as "where it relates to the soul: the soul and its capabilities are... a thing with properties" (Vrey & Jacobs, 1982: 99). Vrey en Jacobs beskou die mens as fisies-psigies-geestelike wese en definieer op grond van hulle mensbeskouing selfidentiteit soos volg: "Soos daar een self is, is daar een selfidentiteit met 'n verskeidenheid identiteitselemente wat met die selfaktualisering van die

persoon ontplooi". Die identiteitselemente waarna verwys word, is 'n persoon se kennis van die verskillende fasette van homself. Dit veronderstel kennis van hom as man, as student, as tennisspeler, ensovoorts.

Vrey en Jacobs (1982: 96) beskou die selfidentiteit as die antwoord op die vraag "Wie is ek?" Selfidentiteit veronderstel dus volgens hulle 'n kognitiewe aspek, want in antwoord op die vraag "Wie is ek?" word kennis veronderstel. Soos daar een "self" is met 'n verskeidenheid attribute en karakteristieke, is daar ook slegs een selfidentiteit, want dit is die ken van die self. 'n Persoon se selfidentiteit veronderstel dus die betekenis wat hy aan sy "self" gee.

Selfidentiteit, selfbeeld en selfkonsep is dikwels begrippe wat met mekaar verwar word. Vrey en Jacobs (1982: 96) beskou selfbeeld as "my voorstelling van my selfidentiteit binne 'n spesifieke konteks" en selfkonsep as "die evaluering van my selfidentiteit".

Marcia (1980: 159) beskryf identiteit as "'n selfstruktuur wat 'n interne, selfgekonstrueerde dinamiese organisasie van dryfvere, vermoëns, oortuigings en persoonlike geskiedenis is". As hierdie struktuur goed ontwikkel is, sal die individu meer bewus wees van sy uniekheid as persoon en van ooreenkomste tussen hom en ander. Hy sal ook bewus wees van sy eie vermoëns en beperkings wat sy weg deur die lewe sal beïnvloed. Hoe swakker hierdie struktuur ontwikkel is, hoe groter sal die adolessent se verwarring wees oor sy onderskeidende kenmerke van homself en sal hy grootliks staatmaak op ander se beoordeling van hom. Marcia (1986a: 26) verwys na identiteit as "a sense of oneself as having a continuity with one's past".

Erikson (1971: 19) beskou identiteit as "a subjective sense of invigorating sameness and continuity". Dit behels die belewing van konstantheid (eendersheid) te midde van veranderinge wat binne die persoon self kan plaasvind en omgewingsveranderinge, wat beteken dat jy jouself ten spyte van veranderinge en aanpassings steeds as dieselfde persoon ervaar (Ochse, 1983: 10, 11). Ten einde dan 'n duidelike sin vir identiteit te ontwikkel vereis dit van die adolessent "a self-perceived consistency, not only at a particular moment,

but also over time" (Conger, 1973: 84). Met ander woorde dit gaan oor die individu se siening van homself, wat die gevoel insluit dat daar 'n kontinuïteit in sy lewe bestaan, asook dat daar 'n ooreenstemming is tussen sy eie en ander se siening van homself. Erikson (1977: 235; 1980: 94) stel dit soos volg: "the sense of ego identity is the accrued confidence that one's ability to maintain inner sameness and continuity is matched by the sameness and continuity of one's meaning for others".

Identiteit word ook nie deur die gemeenskap aan die individu gegee nie en dit is ook nie 'n verskynsel van rypwording nie, maar dit word verkry deur aanhoudende individuele pogings. Muuss (1975: 63) stel dit soos volg: "Identity, or a sense of sameness and continuity, must be searched for. Identity is not given to the individual by society, nor does it appear as a maturational phenomenon, like pubic hair; it must be acquired through sustained individual efforts." Identiteit het dus te make met die soeke na die antwoord op die vraag "Wie en wat is ek?" Die kind leer woorde soos "ek" en "my" en sy eie naam ken en besef dat hy dieselfde persoon bly, al verander sy ervaringswêreld en sy voorkoms. Dit gaan dus oor die vraag wie en wat jy is en die wete dat jy nog dieselfde persoon bly, al is daar 'n tydsverloop.

Alle kenmerke van 'n persoon se identiteit sentreer dus om die bewuste waarneming van wie hy is. Identiteit verwys dus na die individu se bewustheid van homself as 'n onafhanklike, unieke persoon met 'n bepaalde plek in die samelewing.

2.1.2 DIE PROSES VAN IDENTITEITSONTWIKKELING

Erikson toon aan dat soos die kind vorder na volwassenheid, daar ingrypende veranderinge ten opsigte van fisieke groei, geslagtelike ryping, kognitiewe, emosionele en sosiale ontwikkeling plaasvind. Adolesensie is die tydperk in die lewensiklus waarin die grootste mate van identiteitsontwikkeling plaasvind as gevolg van bogenoemde veranderinge. Hierdie veranderinge bedreig die individu se eenheidsgevoel (Thom, 1990: 460). Die integrasie van hierdie ontwikkelings is dan ook 'n noodsaaklike ontwikkelingstaak van die adolessent ten einde 'n identiteit te ontwikkel.

Erikson (1971: 22) omskryf identiteitsontwikkeling as 'n proses wat aan die een kant in die kern van individuele menswees, en aan die ander kant in die persoon se betrokke gemeenskapskultuur werksaam is:

"...a process of simultaneous reflection and observation, a process taking place on all levels of mental functioning, by which the individual judges himself in the light of what he perceives to be the way in which others judge him in comparison to themselves..."

Volgens Thom (1990:459) sluit identiteitsontwikkeling die volgende in:

- die vorming van 'n kontinue, geïntegreerde geheelbeeld van die self
- die vorming van 'n sosiokulturele identiteit
- verdere vorming en ontwikkeling van die geslagsrolidentiteit
- die vorming van 'n beroepsidentiteit.

Volgens Erikson is die verwerwing van die identiteit slegs via identifikasie verwerklikbaar, maar die identiteit wat uiteindelik deur die individu verwerk word, kan nie beskou word as die som van die identifikasies waarmee hy hom in sy ontwikkelingsverloop vereenselwig het nie. Die integrasie wat nou plaasvind in die vorm van die identiteit is meer as die som van die identifikasies gedurende die kinderjare (Erikson, 1971: 87). Die individu ervaar 'n gevoel van identiteit wanneer hy daarin slaag om integrasie te bewerkstellig tussen al sy vroeëre identifikasies, sy drange, sy wense en toekomsverwagtinge, vermoëns en vaardighede, en die geleentheid wat sy samelewing hom bied (Erikson, 1977: 235; 1980: 94). Elke kind verwerk sy identifikasies op sy eie manier en die invloed van betekenisvolle ander mense in sy lewe speel 'n groot rol in die verwerwing van 'n identiteit.

Dit is dus belangrik dat die adolessent moet beseft dat hy vermoëns, behoeftes, voorkeure en ander eienskappe het wat uniek aan hom as persoon is. Verder moet hy beseft dat hy as

unieke persoon dieselfde bly, ten spyte van veranderinge in homself of in die situasie waarin hy hom mag bevind.

Marcia (1983: 3) stel die volgende drie veranderlikes voor, wat hiërargies aan mekaar verwant is en wat ondersoek kan word tydens vroeë adolessensie om die mate van identiteitsontwikkeling in laat adolessensie te bepaal: vertroue in ouerlike ondersteuning, 'n gevoel van arbeidsaamheid en 'n self-reflekerende benadering tot die toekoms. Die eerste twee veranderlikes hou verband met Erikson se psigososiale ontwikkelingsteorie. Vertroue in ouerlike ondersteuning verwys na die vroeë adolessent se basiese vertroue. Volgens Marcia verwys dit na die adolessent se ervaring van 'n betroubare huislike basis wat 'n voorvereiste is vir identiteitsontwikkeling. Conger (1973: 223) beklemtoon ook die belangrike rol van die ouers: "Establishing a strong ego identity will be facilitated if a sufficiently rewarding, interactive relationship exists between the adolescent and both parents". Arbeidsaamheid, in Erikson se terme, verwys na die skoolkind se gevoel van bevoegdheid of bekwaamheid. Volgens Marcia sal die adolessent homself moeilik tot 'n beroep verbind (wat vereis word as deel van die identiteitsontwikkelingsproses) indien hy twyfel oor sy bevoegdheid ten opsigte van die uitvoering van 'n werk. Die adolessent het 'n self-reflekerende benadering tot die toekoms indien hy oor homself op 'n introspektiewe wyse kan praat en 'n alternatiewe toekoms vir homself kan opbou wat gebaseer is op die resultate van hierdie selfwaarneming. Dit is dus belangrik dat die adolessent moet weet wie en wat hy is.

Die hoogtepunt van identiteitsontwikkeling word gedurende adolessensie bereik. Die ontwikkeling van kognitiewe vermoëns stel die adolessent nou in staat om oor sy handeling na te dink. Dit stel hom in staat om sekere houdings en oortuigings wat deur identifikasie met andere gedurende sy kinderjare ervaar is, te bevraagteken. Dit is ook nou moontlik om 'n duidelike beeld te vorm van sy eie, unieke eienskappe, waardes, belange en behoeftes (Botha, 1993: 38).

Aangesien identiteit nie as 'n prestasie, iets staties of as onveranderbaar beskou moet word nie, is dit nie korrek om op 'n bepaalde stadium te sê dat iemand 'n identiteit het nie. "For

identity is never established as an achievement in the form of a personality armor, or of anything static and unchangeable" (Erikson, 1971: 24). Identiteitsontwikkeling is dus 'n dinamiese proses waarin elemente voortdurend bygevoeg en weggelaat word en wat daarom dikwels 'n lewenslange proses van verandering en aanpassing is (Marcia, 1980: 159). Marcia (1986b: 6) stel dit soos volg: "...the identity formation process, when it is working optimally, involves life-long change". Die ontwikkeling van 'n ego-identiteit word dus gesien as 'n "gradual process" (Rogow, Marcia & Slugoski, 1985: 389). Identiteitsontwikkeling sal dus nie begin of eindig gedurende adolessensie nie, maar dit is 'n lewenslange ontwikkeling vir die individu (Erikson, 1980: 122).

2.1.3 DIE ONTWIKKELING VAN 'N IDENTITEIT TEENoor ROLVERWARRING

Met die aanvang van adolessensie "verloor" die adolessent die stabiele selfkonsep van die kinderjare en ervaar hy aanvanklik 'n gevoel van verwarring wat toenemende spanning en selfbewustheid tot gevolg kan hê. Die volgende gedig van 'n 16-jarige seun beskryf dit baie mooi:

No one can describe
Me the way I am
No one can enter my brain
At least no mortal man

So if you say you know me,
Please sir look again,
For no one knows who I am but me,
And then do I really?

(Broughton aangehaal in Thom, 1990: 460)

Aangesien die adolessent besig is met 'n herdefiniëring van homself en sy rol in die samelewing, vind daar 'n identiteitskrisis tydens adolessensie plaas. Die "gevaar" verbonde aan die identiteitskrisis, naamlik identiteitsdiffusie (identiteitsverwarring), vorm die teenpool van identiteitsverwerwing (Ackermann, 1993: 42).

Identiteitsverwarring ontstaan wanneer die adolessent geen besluite oor homself of sy rolle kan neem nie. Hy kan die verskillende rolle nie integreer nie en wanneer hy deur teenstrydige waardestelsels gekonfronteer word, beskik hy nie oor die vermoë of selfvertroue om besluite te neem nie. Die toestand van verwarring wek angste of vyandigheid teenoor rolle of waardes. Erikson (aangehaal in Thom, 1990: 463) beskryf hierdie verwarring soos volg: "I ain't what I ought to be, I ain't what I'm going to be, but I ain't what I was."

Volgens Ackermann (1993: 42) gaan identiteitsdiffusie onder andere gepaard met "...onsekerheid oor jouself en jou doelstellings, swak beleving van die eie individualiteit en uniekheid, die gevoel dat andere jou nie sien soos jy werklik is nie, swak integrasie in die sosiale omgewing, gevoelens van nie behoort nie, en gebrekkige verbintenis aan mense, groepe, waardes en doelstellings".

Bester (1992: 10) beskryf identiteitsdiffusie as: "... 'n onvermoë by 'n mens om identiteit te vorm". Vir die identiteitsdiffuse persoon is dit moeilik om die vraag "Wie is ek?" te beantwoord. Die identiteitsdiffuse persoon ervaar min kontinuïteit in sy lewe en hierdie persoon fluktueer buitengewoon met betrekking tot sy gevoelens oor homself. 'n Gebrek aan kontinuïteit laat 'n persoon onseker voel omdat hy nie weet wat hy te wagte kan wees nie. Dit is juis dan ook om hierdie rede dat die identiteitsdiffuse persoon onseker oor sy toekoms voel. Die identiteitsdiffuse persoon sal dus baie moeilik 'n beroepskeuse kan uitoefen (Botha, 1993: 39).

Wanneer identiteitsontwikkeling nie suksesvol verloop nie, tree identiteitsdiffusie of identiteitsverwarring na vore. Diffusie tree in as 'n persoon nie afdoende kan antwoord op die vraag "Wie is ek?" nie. Ten grondslag van hierdie identiteitsonsekerheid is daar 'n gebrekkige selfkennis (Bester, 1992: 11; Vrey & Jacobs, 1982: 100).

2.1.4 SLOTPERSPEKTIEF

Ten slotte wys Erikson (1971: 128) daarop dat die vermoë om 'n identiteit te vestig aan 'n persoon 'n gevoel van fideliteit gee. Hy kan getrou wees aan dit wat hy is, en getrou wees aan sy waardes en beginsels. Uit sy selfonderzoek en sy ondersoek van die kultuur het hy vir hom 'n lewensfilosofie of ideologie opgebou. Die funksie van hierdie ideologie is die beskerming van die identiteit.

Die adolessent moet dus 'n antwoord op die vraag "Wie is ek?" vind om sy soektog na 'n identiteit te voltooi. Hy moet 'n oriëntasie ten opsigte van die toekoms vestig en die volgende vrae beantwoord: "Waarheen gaan ek?" en "Wat gaan ek word?" Hy moet 'n verbintenis ontwikkel ten opsigte van 'n waardesisteem, geloofsoortuigings, beroepsaspirasies, lewensfilosofie en hy moet sy seksualiteit aanvaar (Muuss, 1975: 66). Die vestiging van 'n identiteit gee dus vir die individu 'n bewustheid en aanvaarding van sy persoonlike kontinuïteit met die verlede en 'n projeksie van die toekoms. Dit staan sentraal in die ontwikkeling van 'n eie beroepsidentiteit.

2.2 ERIKSON SE PSIGOSOSIALE ONTWIKKELINGSTEORIE

Erikson (1980) se teorie van psigososiale ontwikkeling plaas die verwerwing van 'n eie identiteit in die sentrum van die adolessent se ontwikkeling. Sy identiteitskonstruk bied dus 'n omvattende verwysingsraamwerk vir die bestudering van ontwikkeling tydens adolessensie. Waterman (1982: 341) beskou dit as "...the principle tool for understanding the development of personality from adolescence into adulthood". In hierdie studie kan identiteit, identiteitsontwikkeling en veral beroepsidentiteitsontwikkeling geïnterpreteer word binne die breër konteks van Erikson se psigososiale ontwikkelingsteorie. Daarvolgens is identiteitsontwikkeling een van die agt basiese ontwikkelingstake wat op hulle beurt met elkeen van die agt ontwikkelingsstadia in die lewensiklus saamhang.

Erikson (1980: 11-12) het sy teorie op die benadering van Freud gebaseer. Hy verwys na Freud se teorie as "die rots" waarop al die daaropvolgende teorieë gebou is. Erikson het sekere basiese begrippe van Freud se teorie aanvaar, ander uitgebrei of verander en nuwe begrippe bygevoeg (Ochse, 1983: 8).

Meyer (1988: 157) vat Erikson se basiese uitgangspunte soos volg saam:

- Die mens het 'n veelsydige potensiaal.
- Die wyse waarop die individu sal ontwikkel, word bepaal deur 'n geneties-vasgelegde progressie (die epigenetiese beginsel), die individu se ego (d.w.s. sy drang om by sy omgewing aan te pas en dit te bemeester), en die aard van die sosiale en wyer kulturele omgewing.
- Die ontwikkeling van die individu sal deur sy totale lewensloop voortduur.

Volgens Erikson bestaan die ontwikkeling van die mens uit die progressiewe ontplooiing van die individu se aangebore moontlikhede. Hierdie proses van persoonlikheidsontwikkeling duur deur die individu se hele lewe voort. Die spesifieke uitdagings en moontlikhede wat die sosiale omgewing vir die individu bied, sal die besonderhede van hierdie aangebore moontlikhede bepaal. Die aard en kwaliteit van die individu se interpersoonlike verhoudings sal ook bydra tot die sukses van die ontwikkeling van die aangebore moontlikhede. Menslike funksionering word dus bepaal deur die interaksie tussen die individu se ontwikkelende behoeftes en moontlikhede enersyds en die sosiale omgewing andersyds (Meyer, 1988: 157, 164).

Erikson se teorie is toegespits op die verklaring van ontwikkeling, wat volgens hom 'n proses is wat die totale lewensiklus dek en in agt ontwikkelingsstadiums in 'n vaste volgorde verdeel kan word. Die verskillende stadiums in die hiërargies-geordende ontwikkelingsstelsel is ook in interaksie met mekaar. Dit beteken dat elke stadium afhanklik is van die relatief suksesvolle hantering van die voorafgaande stadiums en die relatief suksesvolle oplossing van die gepaardgaande konflikte tot uiteindelijke optimale persoonlikheidsontwikkeling. Die feit dat elke stadium afhanklik is van die relatief suksesvolle oplossing van 'n vorige stadium,

hou kliniese implikasies in vir psigoterapie. Die individu moet dus gehelp word om kwessies van die huidige stadium en vorige stadiums se onopgeloste of negatief-opgeloste kwessies op te los (Marcia, 1986a: 25).

Elke ontwikkelings stadium word gekenmerk aan 'n ontwikkelingskrisis wat veroorsaak word deur die interaksie tussen epigenetiese ontwikkeling en sosiale invloede. Die nuwe behoeftes, moontlikhede, vereistes en geleenthede wat tydens elke stadium na vore tree, plaas die ontwikkelende individu telkens in 'n situasie waarin hy moet kies tussen twee teenoorgestelde ontwikkelingsmoontlikhede. Erikson noem hierdie keuse tussen twee moontlikhede 'n ontwikkelingskrisis. Die ideale oplossing van elke ontwikkelingskrisis is geleë in die vind van 'n gesonde balans tussen die twee uiterste moontlikhede. Uit die oplossing van elke ontwikkelingskrisis tree 'n egosterkte na vore. Hierdie egosterktes kan gesamentlik beskou word as positiewe persoonlikheidseienskappe. Die suksesvolle oplossing van elke ontwikkelingskrisis sal die hantering van latere krisisse vergemaklik. 'n Optimaal-ontwikkelde persoon is dus iemand wat elke stadium se krisis suksesvol opgelos het en gevolglik oor al die egosterktes beskik (Meyer, 1988: 161, 163, 171).

Die agt ontwikkelings stadiums en die betrokke lewensjare is soos volg:

1. Basiese vertroue teenoor wantroue (geboorte tot ongeveer 1 jaar).
2. Outonomie teenoor skaamte en twyfel (ongeveer 1 tot 3 jaar).
3. Inisiatief teenoor skuld (ongeveer 3 tot 6 jaar).
4. Arbeidsaamheid teenoor minderwaardigheid (ongeveer 6 tot 11 jaar).
5. Identiteit teenoor rolverwarring (ongeveer 11 tot 20 jaar).
6. Intimiteit teenoor isolasie (ongeveer 20 tot 25 jaar).
7. Generatieweit teenoor stagnasie (ongeveer 25 tot 65 jaar).
8. Ego-integriteit teenoor wanhoop (van ongeveer 65 jaar af).

In hierdie studie word slegs op die vyfde ontwikkelings stadium gefokus. Hierdie stadium verteenwoordig adolessensie, waartydens die oorgang na volwasseheid realiseer. Erikson lê veral klem op die adolessent se identiteitskrisis as 'n sentrale probleem gedurende hierdie

stadium, aangesien die adolessent besig is met 'n herdefiniëring van homself en sy rol in die samelewing. Dit word vir die adolessent dus belangrik om hom besig te hou met die vrae: wat hy in die oë van ander mense is, hoe dit ooreenstem met sy eie beeld van homself, en hoe die rolle en vaardighede wat hy vroeër aangeleer het in die beroepswêreld en sy voorgestelde toekoms inpas (Erikson, 1977: 235; 1980: 94).

Volgens Erikson (1971: 155-165) ontwikkel die persoon tydens adolessensie 'n nuwe beeld van homself. Hy verwerp sekere identifikasies en behou ander wat hy met sy selfbeeld integreer - hy bou dus 'n persoonlike identiteit op. Hierdie nuwe identiteit word ook beïnvloed deur die samelewing se erkenning van die jong individu. Identiteitsontwikkeling is dus volgens Erikson 'n proses van die toetsing, selektering en integrering van daardie selfbeelde wat voortspruit uit psigososiale faktore, ontwikkel tydens die kinderjare en voortgaan tot die voltooiing van die lewensiklus.

Die individu ervaar 'n gevoel van identiteit wanneer hy daarin slaag om integrasie te bewerkstellig tussen al sy vroeëre identifikasies, sy behoeftes, sy wense en toekomsverwagtinge, sy vermoëns en vaardighede, en die geleenthede wat sy samelewing hom bied (Erikson, 1977: 235).

Die totaliteit van hierdie soektog na 'n selfbeeld, kontinuïteit in die eie lewe en kongruensie tussen die selfbeeld en die rolverwagtings van die samelewing, noem Erikson (1971: 23) "the search for identity".

Hierdie soektog bring mee dat die adolessent dikwels in botsing kom met die reëls van die samelewing en met die mense wat naby hom staan. Die gevaar tydens dié stadium is dat hy verward raak in sy soektog na identiteit en 'n gepaste sosiale rol.

Wanneer die adolessent geen besluite oor homself of sy rolle kan neem nie, ontstaan identiteitsverwarring of -diffusie. Dit is vir hom moeilik om hierdie verskillende rolle te integreer en hy beskik dikwels nie oor die selfvertroue om besluite te kan neem wanneer hy deur teenstrydige waardestelsels gekonfronteer word nie.

Vir Erikson (aangehaal in Botha, 1993: 26) is 'n ideale oplossing van die identiteitskrisis 'n sintese tussen die twee pole: identiteit en identiteitsverwarring of -diffusie. Die egosterkte wat uit 'n goeie oplossing van die identiteitskrisis voortvloei, noem Erikson betroubaarheid of fideliteit (Erikson, 1977: 247). Dit word gekenmerk deur sekerheid oor die eie identiteit, 'n bewustheid van moontlike ander identiteitskeuses wat hy kon gemaak het, en die vermoë om lojaal te wees teenoor sy sosiale rol (Erikson, aangehaal in Meyer, 1988: 170). Die relatief suksesvolle oplossing van die identiteitskrisis speel dus 'n belangrike rol in verdere ontwikkeling, volwasse persoonlikheidsfunksionering en die hantering van die daaropvolgende drie psigososiale krisisse (Côté & Levine, 1987: 307).

Die adolessent kan moontlik 'n negatiewe identiteit ontwikkel indien hy nie in staat is om 'n eie identiteit volgens die algemene waardes en verwagtinge van sy samelewing te vorm nie (Newman & Newman, 1978: 159). Dit gee dikwels daartoe aanleiding dat die adolessent met enigieis identifiseer wat direk in stryd is met dit wat van hom verwag word (Botha, 1993: 26). Ochse (1983: 29) stel dit verder soos volg: "Having concluded that he is unable to achieve what is expected of him, he decides instead to fail thoroughly rather than merely not succeed."

Die adolessent gaan deur 'n oorgangstadium in 'n poging om die krisis op te los. Hierdie oorgangstadium word die psigososiale moratorium genoem (Meyer, 1988: 170; Thom, 1990: 461). Die psigososiale moratorium is self 'n krisis - dit is 'n fase van stryd, konflik, herevaluering en herdefiniëring van die persoon se talente, bekwaamhede, identifikasies, lewenswyse, verhoudinge, filosofieë en waardes (Botha, 1993: 26). Dit is 'n tydperk waartydens die adolessent soek, bevraagteken en met verskillende rolle, beroepe en geloofstelsels eksperimenteer (Ochse, 1983: 29). Erikson (1971: 157) definieer 'n moratorium soos volg: "a period of delay granted to somebody who is not ready to meet an obligation or forced on somebody who should give himself some time". Hy beskou die psigososiale moratorium as 'n "delay of adult commitments".

Die samelewing maak voorsiening vir die adolessent se identiteitskrisis deur aan hom 'n psigososiale moratorium te bied. Dit is 'n tydperk van grasia waarin die adolessent die

geleentheid het om sy identiteitsoektog taamlik onversteurd voort te sit, byvoorbeeld deur met verskillende identiteite te eksperimenteer (Meyer, 1988: 170). Die adolessent toets dus verskillende identiteite uit deur eindelose ondersoeke van die self, beroepe en ideologieë; fantasering oor rolle; en identifikasie met ander persone. Die samelewing bied aan die adolessent gracie vir sy soektog na 'n identiteit deur formele opvoedkundige inrigtings te skep om die adolessent aktief in sy soeke na identiteit te ondersteun (Erikson, 1971: 157). Dit is dus belangrik dat die gemeenskap vir die adolessent die geleentheid gee om hierdie voorbereidingsfase te deurloop, want positiewe identiteitsverwerwing is beswaarlik moontlik daarsonder. Côté en Levine (1987: 275) beklemtoon dit as volg: "Interaction with significant others and social institutions is the main source of strength for the ego, for it is this interaction that helps sustain the positive identity gains that have been made toward a stable sense of ego identity".

Seker die belangrikste besluit wat die adolessent tydens hierdie fase moet uitoefen, is sy beroepskeuse. Erikson (1971) impliseer dat gedrag wat gepaard gaan met die keuse, besluit en verbintenis van 'n beroep, manifestasies is van die oplossing van die identiteitskrisis. 'n Persoon wat 'n sin van ego-identiteit het, sal moontlik meer gepaste beroepsbesluite of -keuses maak. Die gebrek aan hierdie sin van identiteit of identiteitsverwarring kan probleme met die keuse van of besluit oor 'n beroep veroorsaak. Erikson beklemtoon beroepsonsekerheid as die mees algemene kenmerk van identiteitsdiffusie, en beskryf dit as "the inability of young people to establish their station and vocation in life..." (Erikson, aangehaal in Ackermann 1993: 42).

Verskeie navorsers beklemtoon die bruikbaarheid van Erikson se teorie:

Van die eerste navorsers wat in die sestigjarige deur Erikson se teorie beïnvloed is in hul konseptualisering van beroepsgedrag, is Tiedeman, O'Hara en Havighurst (Munley, 1977: 262).

Volgens Van der Merwe (1993: 13) is Erikson se teorie bruikbaar om die verhouding tussen die ontwikkeling van persoonlikheid en beroepsgedrag te beskryf. Aangesien die oplossing

van die krisis in elke ontwikkelingsfase 'n onderlinge verband met mekaar het, beweer Erikson dat elkeen van die eerste vier ontwikkelingsfases teoreties 'n bydrae lewer tot die vyfde fase van identiteit. Bester (1990a: 95) het in sy ondersoek ook ondersteuning gekry vir die teoretiese uitgangspunt van Erikson dat die wyse waarop 'n fase suksesvol deurloë word, weerspieël word in die uiteindelijke identiteit wat in die vyfde fase gevorm word.

Bester (1990b: 14) toon verder aan dat die meeste navorsing fokus op die vergelyking van identiteitstatusse met mekaar, terwyl die fases wat onderliggend aan identiteitsontwikkeling is, nie genoegsaam betrek word nie. Vir die opvoedkundige is die ontwikkelingsproses belangriker as die eindproduk, aangesien die hulp en leiding van die opvoeder primêr op die ontwikkeling van 'n identiteit gefokus is. 'n Benadering soos dié van Erikson, waarin sowel die ontwikkelingsfases as die uiteindelijke ontwikkelde identiteit aangespreek word, is vir die opvoeder van groter nut. Indien die adolessent dus moeilik 'n beroepskeuse maak as gevolg van identiteitsonsekerheid, kan die oorsaak vasgestel word deur te let op die vertroue wat die adolessent ervaar, sy bereidheid tot outonome optrede, die inisiatief wat hy aan die dag lê en sy arbeidsaamheidingesteldheid (Bester, 1990b: 14).

Munley (1977: 268) beskou Erikson se teorie as 'n goeie perspektief waaruit beroepsontwikkeling bestudeer kan word: die teorie verskaf 'n raamwerk om beroepsontwikkeling te integreer met menslike ontwikkeling; dit stel ook 'n perspektief daar vir die integrering van sosiale faktore en persoonlikheidsontwikkeling met beroepsontwikkeling.

Munley (1975: 314) het 'n ondersoek gedoen na die verband tussen psigososiale ontwikkeling, soos deur Erikson omskryf, en probleme rakende beroepsvolwassenheid en die maak van 'n beroepskeuse. Sy hoofbevinding was dat studente wat "aangepaste beroepskeuses" (keuses wat ooreengestem het met gemete aanleg en belangstellings) gemaak het, meer suksesvol was in die oplossing van Erikson se eerste ses fases van ontwikkeling as studente met "probleemberoepskeuses". Studente wat meer beroepsvolwasse was, het ook beter positiewe oplossings getoon vir die krisis wat in elke ontwikkelingsstadium voorkom.

Munley het tot die gevolgtrekking gekom dat beroepsontwikkeling binne die raamwerk van psigososiale ontwikkeling, soos deur Erikson beskryf, plaasvind.

Ackermann (1993: 52) is van mening dat die waarde van Erikson se teorie daarin lê dat dit 'n geïntegreerde model van menslike ontwikkeling is, wat die totale lewensiklus insluit.

Waterman (1985: 1) beklemtoon die bruikbaarheid van Erikson se teoretiese verwysingsraamwerk (spesifiek met betrekking tot identiteitsontwikkeling) in navorsingstudies.

2.3 MARCIA SE IDENTITEITSTATUSMODEL

2.3.1 INLEIDING

Erikson se konsep ego-identiteit en die beskrywing daarvan het heelwat navorsing gestimuleer, soos byvoorbeeld dié van Marcia. Marcia het hom daarop toegelê om empiriese steun vir Erikson se teorie te bied (Marcia, 1980: 161; Muuss, 1975: 69; Raskin, 1984: 719). Die resultate van sy navorsing het gelei tot 'n belangrike uitbreiding van Erikson se siening, naamlik die identifisering van verskillende patrone waarvolgens adolessente die identiteitskrisis hanteer. Volgens hierdie patrone bereik die adolessent 'n sekere identiteitstatus, naamlik identiteitsdiffusiestatus, identiteitsluitingstatus, identiteitsmoratoriumstatus of identiteitsverwerwingstatus.

Die adolessent se identiteitstatus word eerstens bepaal op grond van die krisis wat hy al deurgewerk het (byvoorbeeld die eksplorاسie van alternatiewe waardes) en tweedens deur die mate van verbondenheid en keuses wat hy gemaak het (Thom, 1990: 463).

Volgens Marcia (1980: 161) word die klassifisering van 'n persoon volgens 'n status van identiteitsontwikkeling gedoen op grond van die teenwoordigheid of afwesigheid van 'n periode van besluitneming (krisis) en die mate van persoonlike verbintenis. Hy onderskei dus twee kriteria vir die bepaling van die identiteitstatus (vlak van identiteitsontwikkeling),

naamlik krisis en verbintenis (Marcia, 1986b: 2; Raskin, 1984: 719). Krisis verwys na 'n periode van besluitneming wat gekenmerk word deur aktiewe en bewuste ondersoek, bevraagtekening, eksplorاسie en oorweging van alternatiewe, en pogings om 'n keuse te maak. Verbintenis verwys na die sekerheid van 'n keuse wat gemaak is (byvoorbeeld 'n beroepskeuse), die bereidwilligheid om verantwoordelikheid te dra vir jou keuse, die neem van 'n standvastige en relatief permanente besluit en die toepaslike implementering daarvan (Marcia, 1980: 161; Raskin, 1984: 719; Waterman, 1982: 342). Raskin (1984: 719) definieer verbintenis as volg: "...a certainty about one's occupational and ideological choices, a willingness to express and stand up for them, and a reluctance to change".

Eerstens moet die individu 'n aantal krisisse ervaar waartydens hy aktief tussen verskillende alternatiewe beroepe en ideologieë moet kies. Tweedens moet die individu hom verbind aan sy keuses. Hierdie verbintenis of toewyding beskryf Marcia (1967: 119) as "the degree of personal investment the individual expresses in an occupation or belief".

2.3.2 IDENTITEITSTATUSSE

Op grond van die mate waarin die adolessent krisisse ten opsigte van sy keuses ervaar en deurgewerk het en hy homself verbind het tot sy keuses, onderskei Marcia (Marcia, 1986a: 26-27; Waterman, 1985: 11) die volgende vier moontlike statusse waarin die individu ten opsigte van sy identiteitsontwikkeling verkeer:

Identiteitsdiffusie: Adolessente in hierdie identiteitstatus het geen krisis ervaar nie en het hulle ook nie aan sekere keuses ten opsigte van doelwitte, waardes en oortuigings verbind nie. Geen verbintenisse is gemaak ten opsigte van 'n beroep of 'n ideologie nie. Dit wil sê geen vaste verbintenis is gesluit nie en daar is ook geen aktiewe pogings om tot besluite te kom nie (Ackermann, 1993: 55). Adolessente in hierdie status kan negatiewe emosionele toestande soos pessimisme, apatie, verveeldheid, ongefokusde woede, vervreemding, angs, verwarring en gevoelens van hulpeloosheid toon, maar hierdie status moet nie noodwendig as wanaanpassing beskou word nie.

Identiteitsluiting: Adolescente in hierdie groep het geen krisis ervaar nie, maar hulle het hulle wel verbind aan spesifieke doelwitte, waardes of oortuigings. Hierdie adolessente se verbintenisse word gewoonlik relatief vroeg in hul lewens gevestig. Hulle is geneig om hulleself met hulle ouers of ander gesagsfigure te identifiseer. Hierdie adolessente het hul verbind tot sekere sake met betrekking tot 'n beroep en geloof as gevolg van druk vanuit die omgewing (gewoonlik die ouers). Geen aktiewe eksplorasie is gedoen nie, maar vaste verbintenisse is reeds gesluit (Ackermann, 1993: 55). Blustein en Phillips (1990: 166) het 'n verband gevind tussen hierdie status en 'n afhanklike besluitnemingstyl, en die gevolgtrekking gemaak dat die aanneem van ouerlike waardes en houdings in die identiteitsontwikkelingsproses 'n nadelige invloed op die adolessent se besluitneming kan hê.

Identiteitsmoratorium: Hierdie groep adolessente het reeds heelwat krisis ervaar, maar het hulle nog nie verbind aan sekere keuses nie. Dit gaan oor 'n uitstelfase van besluite en verbintenisse. Die persoon is in die proses van ondersoek, versameling van inligting en oorweging van alternatiewe. Alhoewel voorlopige verbintenisse reeds kan bestaan, is die persoonlike selfdefiniëring nog redelik vaag (Ackermann, 1993: 55). Adolessente in hierdie status het dikwels konflikverhoudings met gesinslede. Marcia (1967: 131) definieer moratoria as "being in crisis".

Identiteitsverwerwing: Adolessente wat hierdie identiteitstatus bereik het, het krisis ervaar en opgelos. Hulle het hulle ook redelik permanent aan sekere keuses ten opsigte van 'n beroep en geloof verbind. 'n Proses van aktiewe eksplorasie is deurloop en relatief permanente verbintenisse, wat reeds geïmplementeer word of in die nabye toekoms geïmplementeer gaan word, is aangegaan. Identiteitsverwerwers toon gewoonlik 'n mate van selfvertroue, stabiliteit en optimisme oor die toekoms.

Ontwikkelingspsigologies vorm die vier identiteitstatusse 'n hiërargie, naamlik diffusie, sluiting, moratorium en verwerwing, met laasgenoemde die status wat die hoogste ontwikkeling verteenwoordig. In teenstelling met Erikson se verskillende ontwikkelingsstadie, is die een status nie noodwendig 'n voorvereiste vir die volgende status nie. Slegs die moratoriumstatus is 'n voorvereiste vir identiteitsbereiking, aangesien

laasgenoemde 'n periode van ondersoek en eksperimentering vereis (Muuss, 1975: 70). Daarbenewens kan die individu ook, wanneer hy na 'n hoër status beweeg, kenmerke van ander statusse toon. Hy kan hom byvoorbeeld reeds verbind het aan 'n beroepskeuse, maar steeds besig wees om 'n persoonlike waardestelsel te ontwikkel. Namate die adolessent ouer word, neem identiteitsverwerwing toe en die sluiting- en moratoriumstatus af.

Marcia se aanvanklike onderskeiding van statusse was beperk tot die domeine van beroepsidentiteit en ideologie (godsdienst en politiek). Die interpersoonlike domein is ook later ingesluit (Ackermann, 1993: 56). Navorsing wat deur Grotevant gedoen is, fokus op die ideologiese en interpersoonlike aspekte van identiteit. Die doel van Grotevant en Adams (1984) se studie was om 'n bestaande meetmiddel van identiteit uit te brei deur die byvoeging van die interpersoonlike domein. Hulle het vier nuwe domeine, naamlik vriendskap, uitgaan, geslagrol en ontspanning, geïdentifiseer as interpersoonlike aspekte van identiteit.

2.3.3 EVALUERING VAN MARCIA SE IDENTITEITSTATUSMODEL

In weerwil daarvan dat Marcia se model by uitstek in die navorsing oor identiteit gebruik is, het navorsers soos Ochse en Plug (1986: 1241) tog kritiek daarteen uitgespreek. Hulle meen dat Marcia se model nie geskik is vir die bestudering van die geldigheid van Erikson se ontwikkelingsteorie nie, omdat dit net op die vyfde fase van ontwikkeling fokus, terwyl Waterman (1988: 204) na twee dekades van navorsing oor die konstruk van identiteitstatusse beweer "...it appears that we are reaching a turning point that will determine whether the construct continues as a prime focus of research activity....or, instead, subsides into history".

Côte en Levine (1988a: 181) het in 'n kritiese evaluering van Marcia se identiteitstatusmodel en die potensiele verband tussen Erikson se werk en die identiteitstatusmodel gevind dat die model 'n aantal weglatings en afwykings bevat ten opsigte van Erikson se oorspronklike formulering van die verloop en die uitkoms van die identiteitskrisis. Marcia het ook 'n aantal terme van Erikson geleen en dit vervorm om aan te pas by spesifieke begrippe van sy identiteitstatusmodel. 'n Voorbeeld is die term moratorium. Waar Erikson van mening is

dat die psigososiale moratorium die totale tydperk van adolessensie uitmaak, beskou Marcia dit net as 'n tydperk van die adolessente fase (Côte & Levine, 1988b: 95).

Die waarde van Marcia se identiteitstatusmodel lê onder meer in die feit dat sy identiteitstatusmodel as konstruk reeds vir 'n lang tydperk in navorsing gebruik is en dat huidige navorsing nog steeds op hierdie model gebaseer word (Marcia, 1986b: 2).

Vir Marcia (1980: 161) hou die identiteitstatusmodel as navorsingsbenadering oor identiteit groter voordele in as Erikson se teorie op sigself. Die model maak voorsiening vir 'n groot verskeidenheid van style met betrekking tot identiteit, terwyl Erikson slegs tussen identiteit en identiteitsdiffusie onderskeid maak.

Die identiteitstatusmodel kan dus as 'n geskikte basis gebruik word vir die bestudering van beroepsidentiteitsontwikkeling.

2.4 BEROEPSIDENTITEITSONTWIKKELING

2.4.1 INLEIDING

Identiteitsontwikkeling by adolessente is nie net 'n enkele globale proses nie, maar ook 'n reeks spesifieke verwante take waardeur die individu sy eie persoonlike doelwitte, waardes en oortuigings vestig. Navorsers was in die verlede geneig om hulle navorsing te fokus op die identifisering van 'n globale identiteitstatus by 'n adolessent (Waterman, 1985: 22). Waterman het in sy saamgestelde analise van verskillende navorsingstudies gevind dat wanneer 'n adolessent identiteitskrisisse ervaar, hy dit dikwels op verskillende ouderdomme in verskillende domeine (byvoorbeeld beroep, geloof, politieke ideologie) ervaar. Om 'n beter begrip te verkry van die aard van identiteitsontwikkeling, moet navorsers dus eerder fokus op die bestudering van identiteitstatusse binne die afsonderlike domeine. Raphael (1979: 73) het in sy navorsing gevind dat adolessente dogters in verskillende identiteitstatusse verkeer ten opsigte van beroep, geloof en politiek. Hulle is geneig om eers alternatiewe in die beroepsdomein te ondersoek voordat hulle geloofs- en politieke alternatiewe ondersoek.

Rogow et al. (1983: 393) het in hul navorsing gevind dat die beroepsdomein as die belangrikste domein beskou word op die selfbeoordelingskaal. Die fokus in hierdie navorsing is op die beroepsdomein.

Die vestiging van 'n beroepsidentiteit is 'n vereiste vir die definiëring van 'n identiteit. Deur bewus te wees van sy toekomstige rol in die beroepswêreld kry die adolessent die gevoel dat hy deel het aan 'n samelewing en deel vorm van 'n groter geheel. Die ontwikkeling van 'n beroepsidentiteit is dus vir die adolessent belangrik, aangesien dit bydra tot die ontwikkeling van sy sosiale identiteit, dit wil sê die individu se plek of sosiale rol in die samelewing. 'n Persoon se status word dikwels bepaal deur die tipe werk wat hy doen of deur sy sosiale rol (Thom, 1988: 97).

Holland, Gottfredson en Power (1980: 1191) definieer beroepsidentiteit as "the possession of a clear and stable picture of one's goals, interests and talents." Beroepsidentiteit betrek dus verskeie fasette van identiteitsontwikkeling, onder andere selfkennis ten opsigte van vermoëns, belangsteilings, aanleg, doelstellings en persoonlike waardes, en die aktualisering daarvan (Ackermann, 1993: 127). Die adolessent wat meer bewus is van sy eie doelstellings, belangsteilings en vermoëns sal makliker 'n beroepskeuse kan uitoefen as 'n persoon wat nie 'n duidelike prentjie van al hierdie fasette het nie. Wanneer die adolessent 'n beroepsidentiteit gevorm het, sal sy beroepskeuse in die meeste gevalle 'n realistiese keuse wees. Hy sal ook vertroue hê in sy vermoë om realistiese besluite te neem.

Savickas (1985: 330) beskou beroepsidentiteit as 'n ontwikkelende interne struktuur van selfkonsepte en beroepskonsepte wat die individu in staat stel om tentatiewe voorkeure rakende 'n beroepsveld en -vlak te maak.

Die keuse van 'n beroep verteenwoordig dus die implementering van die individu se selfkonsep (Super, 1953: 189). Dit behels 'n proses waardeur die individu sy selfkonsep toets teen die werklikheid; waartydens hy vasstel of die beroepsrol wat van hom verwag word ooreenstem met sy selfkonsep; en laastens waardeur hy moet probeer vasstel of die spesifieke beroep hom toelaat om die rol te vervul wat hy graag sou wou vervul. Super (1988: 352)

beskou die keuse van 'n beroep as: "...one of the points in life at which a young person is called upon to state rather explicitly his concept of himself, to say definitely "I am 'this or that kind of person".

Volgens Grotevant en Thorbecke (1982: 397) behels die proses van die verwerwing van 'n eie beroepsidentiteit die volgende:

- die evaluering en bepaling van persoonlike en beroepsverwante vermoëns, doelstellings en waardes,
- die aktiewe eksplorاسie van beroepsmoontlikhede en
- verbintenis tot 'n bepaalde "plan van aksie".

Beroepsidentiteit is waarskynlik dié faset van identiteit waarmee die adolessent op die mees bewuste wyse handel. Dit kan toegeskryf word aan druk uit die omgewing om tot 'n besluit te kom, en aan die feit dat dit die een faset van identiteit is waaroor die adolessent op 'n relatief vroeë stadium tot 'n relatief permanente besluit moet kom (Ackermann, 1993: 127).

Die jong kind moet al reeds in standerd vyf keuses begin maak ten opsigte van sy verdere skoolloopbaan. In sy latere skooljare moet spesifieke vakkeuses gemaak word en 'n voorlopige beroepskeuse uitgeoefen word. Om hierdie keuses met verantwoordelikheid te kan uitoefen, moet die kind reeds oor 'n mate van kennis van sy eie moontlikhede en potensiaal beskik. Die kind moet dus reeds oor 'n mate van beroepsidentiteit beskik om sy eerste keuses te kan uitoefen (Te Groen, 1989:41). Van der Stoep en Louw (aangehaal in Te Groen, 1989: 41) is van mening dat die jong kind reeds op 'n vroeë leeftyd sterk beroepsbewus is.

Erikson beskou ook die ontwikkeling van 'n beroepsidentiteit as 'n belangrike deel van die individuele gevoel van identiteit. Met sy eerste voorstelling van die konsep van identiteit het hy aanvanklik dié konsep beroepsidentiteit genoem (Logan, 1983: 943). Wanneer die adolessent voel dat hy 'n goeie beroepskeuse gemaak het en voel dat hierdie keuse deur die samelewing erken en hoog geag sal word, bevorder dit 'n toenemende stabiele identiteit.

Indien die individu nie daarin slaag om 'n realistiese beroepsidentiteit te ontwikkel nie, kan identiteitsdiffusie moontlik voortduur. Erikson (1971: 132; 1977: 235; 1980: 97) beklemtoon die belangrikheid van beroepsidentiteit soos volg: "...it is the inability to settle on an occupational identity which most disturbs young people".

Melgosa (1987: 386) beskou ook beroepsidentiteitsontwikkeling as die een faset van identiteitsontwikkeling wat die meeste probleme vir die adolessent oplewer. Die adolessent wil weet wie hy is, wat hy kan doen en wat hy in die toekoms sal wees. As hy in gebreke bly om tot identiteitsvestiging oor te gaan, verkeer hy in 'n vakuum, ontbreek daar 'n lewensin by hom en kan hy ook nie tot realistiese beroepsidentiteitsontwikkeling oorgaan nie (Booyse, 1988: 147).

2.4.2 BEROEPSIDENTITEITSTATUSSE

Marcia se klassifikasie van identiteitstatusse is 'n geskikte model om te gebruik by die klassifikasie van identiteitstatusse in die beroepsdomein (Melgosa, 1987: 387). Die mate waarin die adolessent krisis ten opsigte van beroepskeuses ervaar het en die mate waartoe hy homself al verbind het tot 'n beroepskeuse, bepaal die status waarin hy verkeer ten opsigte van beroepsidentiteitsontwikkeling.

Beroepsidentiteitsverwerwing: Die adolessent in hierdie fase het krisis ervaar en opgelos. Hy het 'n tydperk van aktiewe oorweging en besluitneming ervaar waarin hy gekonfronteer is met spesifieke keuses soos byvoorbeeld spesifieke vakkeuses. Konflik ontstaan dikwels wanneer 'n adolessent moet kies tussen 'n breë vakkombinasie wat deure open tot 'n groter verskeidenheid beroepe en 'n spesifieke vakkombinasie wat 'n persoon in 'n spesifieke rigting stuur. Identiteitsverwerwers het hierdie konflik reeds opgelos en kan hulleself duidelik uitspreek ten opsigte van hulle beroepskeuses en die stappe wat hulle moet volg om hulle kort- en langtermyn doelwitte te bereik. Blustein en Phillips (1990: 166) het in hul navorsing gevind dat adolessente in hierdie fase sistematiese, beplande, self-reflekerende besluitnemingstrategieë gebruik, en hulle het die gevolgtrekking gemaak dat hierdie adolessente aktief betrokke is by beroepseksplorasie en geneig is om beroepskeuses versigtig

te oorweeg. Die adolessent in hierdie fase toon 'n realistiese begrip van die vereistes wat aan hom gestel sal word as gevolg van sy spesifieke beroepskeuse. Die identiteitsverwerwer se siening van homself is in kongruensie met die siening wat hy het oor sy gekose beroep ten opsigte van houdings, oortuigings, gedrag en waardes (Raskin, 1985: 32).

Beroepsmoratorium: Die adolessent in hierdie fase is in die proses van eksplorاسie ten opsigte van die self en die beroepswêreld, maar verbintenis is nog nie aangegaan nie. Dit wil voorkom asof adolessente in hierdie status soms moeilik 'n beroepsbesluit neem. "Individuals in this status often seem to be seeking one right answer, one perfect job" (Raskin, 1985: 33). Hulle soek hulp by wyse van beroepsvoorligting en die aflê van toetse, en is dikwels teleurgesteld met tentatiewe interpretasies van toetsresultate. Hulle belewe 'n foutiewe beroepskeuse as permanent en onomkeerbaar.

Beroepsidentiteitsluiting: In hierdie fase word geen effektiewe eksplorاسie gedoen nie, want daar word summier op 'n beroep besluit. Dit is die weg van die minste weerstand en bied sekuriteit. Dit bring gewoonlik ook sosiale goedkeuring mee, want ouers en onderwysers is tevrede dat die kind 'n verbintenis gemaak het en 'n doel voor oë het. Volwassenes dra dikwels by tot en stimuleer seifs beroepsidentiteitsluiting deur druk op die adolessente te plaas tot besluitneming en aanvaarding van 'n bepaalde beroep (Ackermann, 1993:129). Die beroep wat die sluter kies, is gewoonlik bekend aan hom en verg dus weinig eksplorاسie. Adolessente in hierdie fase is gewoonlik gerig op die positiewe aspekte van 'n beroep sonder inagneming van die belangrikheid of die potensiële impak van die negatiewe aspekte (Raskin, 1985: 33).

Beroepsidentiteitsdiffusie: In die beroepsdomein val die identiteitsdiffuse adolessent in twee kategorieë, naamlik pre-krisis-diffusie en post-krisis-diffusie. Adolessente wie se belangstellings en waardes nog ongedifferensieer is, val in die pre-krisis-fase. Post-krisis-diffusie verwys na adolessente wat nie hulle beroepskeuse en verbintenis as belonend ervaar nie. Werklike diffusie beteken eintlik dat geen poging nog aangewend is tot aktiewe eksplorاسie en geen verbintenis aangegaan is nie. Dié adolessente dra min kennis van die pad wat tot 'n beroepsbesluit lei, die vereistes wat beroepe stel, ensovoorts. Die klem val

dikwels op aspekte soos status en geld, maar intrinsieke beroepsbehoeftebevrediging het vir hulle min waarde. Onmiddellike behoeftebevrediging is meer belangrik, maar langtermyn doelstellings is gewoonlik vaag en ver op die agtergrond (Raskin, 1985: 33-34).

2.4.3 NAVORSINGSBEVINDINGE

Verskeie navorsers het 'n positiewe verband gevind tussen beroepsidentiteitsontwikkeling, identiteitsontwikkeling en die maak van 'n selfstandige of realistiese beroepskeuse.

Booyse (1987: 187; 1988: 146) het in haar navorsing met leergestremde adolessente tot die gevolgtrekking gekom dat die grootste struikelblok vir die ontwikkeling van 'n beroepsidentiteit by hierdie adolessente die onvolledige vorming van die selfidentiteit is. Booyse toon ook aan dat as die leergestremde leerling nooit aangemoedig word om sy positiewe eienskappe te ontgin nie, sal hy homself en sy eie vermoëns nooit werklik leer ken nie en sal hy slegs 'n eensydige beeld van homself vorm. Beroepsidentiteitsontwikkeling is onder sulke omstandighede nie moontlik nie, want die vestiging van 'n selfidentiteit is 'n voorwaarde vir beroepsidentiteitsontwikkeling (Lindhard & Oosthuizen, aangehaal in Booyse, 1988: 146).

Cambell en Cellini (aangehaal in Beneke, 1994: 79) bevind op hul beurt dat selfidentiteit die hoofdeterminant in 'n realistiese beroepsbesluit is. Beneke (1994: 81) meen dat twyfel en gevoelens van waardeloosheid 'n beroepsbesluit bemoeilik. Indien geen stabiele identiteit gevestig is nie, word die adolessent geteister met gedagtes dat hy niks kan doen nie of dat hy sal misluk as hy probeer.

McCandless (aangehaal in Beneke, 1994: 82) beweer dat beroepsidentiteit, soos al die ander verbandhoudende identiteite, 'n voorvereiste vir realistiese beroepskeuses is. Identiteitsvorming is egter 'n langsame, voortdurende proses wat in tyd en aard van persoon tot persoon wissel. Wanneer 'n kind voor belangrike alternatiewe te staan kom, kan die mate van selfidentiteit wat verwerf is 'n deurslaggewende rol in die keusegebeure speel. 'n Realistiese beroepskeuse kan ook bepalend vir verdere identiteitsvorming wees.

Botha (1993: 143) het ook in sy navorsing gevind dat daar 'n verband bestaan tussen identiteitsontwikkeling en die bevoegdheid tot selfstandige beroepskeuse by senior sekondêre leerlinge.

Holland en Holland (1977: 404, 405) het in hulle navorsing 'n studie gemaak van die eienskappe wat toegeskryf kan word aan studente wat "decided" (reeds 'n besluit geneem) of "undecided" (geen besluit geneem) is ten opsigte van hul beroepsdoelwitte. Hulle het gevind dat daar 'n betekenisvolle verskil is tussen "decided" en "undecided" studente wat betref hul sin vir identiteit, naamlik 'n gebrek aan 'n duidelike sin vir identiteit by "undecided" studente. Hulle maak dus die gevolgtrekking dat die ontwikkeling van 'n selfidentiteit 'n belangrike rol in die ontwikkeling van 'n beroepsidentiteit speel.

2.4.4 SLOTPERSPEKTIEF

Een van die belangrikste opvoedingsdoelwitte waarna daar in die onderwys gestrewe word, is die suksesvolle beroepstoetrede van elke leerling. Elke skoolverlater moet dus in staat wees om sy spesifieke potensiaal so te aktualiseer dat hy tot 'n realistiese beroepskeuse kan oorgaan. Dit is dus 'n belangrike taak van elke opvoeder om toe te sien dat die kind oor 'n realistiese selfkennis en beroepskennis sal beskik ten einde 'n gepaste beroepskeuse uit te oefen. Indien die leerling se beroepsidentiteitsontwikkeling nie na wense verloop nie, bestaan die moontlikheid dat die kind sy lewe lank soekend sal wees, aangesien beroepsidentiteitsontwikkeling moontlik een van die belangrikste voorwaardes vir 'n suksesvolle beroepskeuse is (Botha 1993:40).

Beroepsidentiteitsontwikkeling word dus gesien as 'n teoretiese perspektief waarbinne die maak van 'n beroepskeuse gesien word as die implementering van die individuele selfkonsep. Uit die literatuur blyk dit dat die maak van 'n beroepskeuse nie 'n enkele geïsoleerde besluit is wat deur die individu gemaak word nie, maar eerder 'n uitbreiding en implementering is van die selfkonsep wat ontwikkel het oor die lewens tyd van die individu.

Die begrip beroepsidentiteit impliseer dus 'n eenheid tussen die individu se identiteit en sy beroepskeuse.

2.5 LOOPBAANONTWIKKELING

2.5.1 INLEIDING

Die term loopbaanontwikkeling verwys na die lewenslange proses waardeur die individu ten opsigte van werkverwante take, asook die volgorde waarin hierdie take hul voordo, beweeg (Langley et al., 1992). Dit sluit die fases van voorbereiding vir toelating tot 'n bepaalde werk, toetrede tot die beroep, vordering daarin, moontlike verwisseling van beroep asook die uiteindelijke uittrede uit die beroepswêreld in.

Navorsers op die gebied van loopbaanontwikkeling is geïnteresseerd in sowel die proses- as die uitkomsveranderlikes van beroepskeuse, -verandering en loopbaanontwikkeling. Hulle is van mening dat algemene ontwikkelingsbeginsels verantwoordelik is vir hierdie prosesse en hierdie gedrag (Raskin, 1985: 27). Die ontwikkelingsperspektief in die beroepsielkunde verskil van ander benaderings in dié sin dat dit fokus op die individuele selfkonsep en die langtermynuitdrukking van beroepsgedrag (Herr & Cramer, aangehaal in De Beer, 1989: 12). Crites (1969: 100) beskryf die ontwikkelingsperspektief van beroepskeuse as volg: "...the decisions involved in the selection of an occupation are made at a number of different points in the individual's life and that they constitute a continuous process which starts in childhood and ends in early adulthood".

Om die loopbaanontwikkelingsbenadering in perspektief te plaas word kortliks verwys na verskillende beroepskeuseteorieë. Osipow (1973: 9) onderskei vier breë benaderings ten opsigte van beroepskeuseteorieë:

1. Trek-faktorteorie: Dit word beskou as die oudste teoretiese benadering. Hierdie benadering veronderstel dat 'n individu se vermoëns en belangsiellings by 'n spesifieke beroepsveld moet pas ten einde 'n beroepskeuse te kan maak. Die konsep

van beroepstoetsing deur gebruik te maak van vraelyste en toetse het op grond van die trek-faktorteorie ontwikkel. Hierdie teorie is later nie meer op sy eie gebruik nie, maar is geïntegreer in ander teorieë.

2. Sosiologiese model: Hierdie teorie staan ook soms bekend as die realiteitsteorie van beroepskeuse. Volgens hierdie teorie is dit omstandighede buite die beheer van die individu wat bydra tot sy beroepskeuse en hy word met die taak gekonfronteer om tegnieke te ontwikkel sodat hy opgewasse kan wees vir sy omgewing.
3. Selfkonseptteorie (Ontwikkelingsteorie): Hierdie benadering integreer twee modelle en het ontwikkel uit die vroeë werke van Buehler en die latere werke van Super, Samler, Ginzberg en Rogers. Ginzberg (1972: 172) definieer die maak van 'n beroepskeuse vanuit hierdie teoretiese perspektief as volg: "occupational choice is a lifelong process of decision-making in which the individual seeks to find the optimal fit between his career preparation and goals and the realities of the world of work".

Osipow (1973: 10) vat hierdie teorie se basiese uitgangspunte soos volg saam:

- die individu ontwikkel 'n duidelik-gedefinieerde selfkonsep soos wat hy ouer word
- in sy poging om 'n loopbaanbesluit te neem ontwikkel die individu 'n prentjie van die wêreld van werk vir homself wat hy dan vergelyk met sy selfbeeld
- die geskiktheid van die individu se uiteindelijke loopbaanbesluit is gebaseer op die ooreenkoms tussen sy selfkonsep en die beroepskonsep van die loopbaan wat hy gekies het.

4. Persoonlikheidsteorieë: Die algemene hipotese onderliggend aan hierdie teorieë is dat die individu 'n beroep kies omdat hy daarin die potensiaal sien vir die bevrediging van sy behoeftes. 'n Hipotese wat hiervan voortvloei, is dat die blootstelling aan 'n beroep 'n persoon se persoonlikheidseienskappe geleidelik laat verander, met ander

woorde persone in dieselfde beroepe sal uiteindelik dieselfde persoonlikheidseienskappe ontwikkel (Osipow, 1973: 11). Studies wat uit hierdie hipoteses voortgevoel het, het die klem gelê op die betrokkenheid van persoonlikheidsfaktore by beroepskeuses en beroepsbevrediging.

In hierdie studie gaan net klem gelê word op die selfkonseptorie (ontwikkelingsteorie) met spesifieke verwysing na Super se ontwikkeling-selfkonseptorie, vanweë die ooreenstemming tussen sy teorie en die ontwikkelingsleikunde (Raskin, 1985: 29). Sy teorie is die eerste loopbaanontwikkelingsteorie wat proses eerder as uitkoms beklemtoon. Volgens hierdie benadering is beroepskeuse nie 'n eenmalige opsie wat op 'n spesifieke tydstip in die mens se lewe uitgeoefen word nie, maar 'n aaneenlopende proses wat uit verskillende beroepsgerigte besluite bestaan (Botha, 1993: 47). Net soos Erikson, stel Super voor dat elke ontwikkelingsfase gekenmerk word deur spesifieke take wat intrapsigies ontstaan deur die ontwikkeling van spesifieke houdings en sosiaal deur die ontwikkeling van spesifieke gedrag.

2.5.2 SUPER SE ONTWIKKELING-SELFKONSEPTEORIE VAN BEROEPSGEDRAG

Super se teorie ten opsigte van lewensfasies (en die probleme waarmee die individu gekonfronteer word tydens elke fase) is gebaseer op die vroeë werk van Buehler en op die latere werk van Havighurst se ontwikkelingstaakkonsep (Osipow, 1973: 131; Super, 1957: 183; Super & Jordaan, 1973: 3). Sy teorie van beroepsontwikkeling, wat aanvanklik in die vyftigerjare geformuleer is, het heelwat navorsing, wat spesifiek op die konsep van beroepsvolwassenheid fokus, gestimuleer (Super & Jordaan, 1973: 3). Super het die loopbaanontwikkelingsproses beskryf as 'n kontinue proses wat oor die algemeen onomkeerbaar is en 'n proses waarin die ontwikkeling en implementering van die selfkonsep 'n primêre rol speel.

Volgens Super (1957: 196) ontwikkel die beroepsselfkonsep by kinders op dieselfde wyse as hul algemene selfkonsep. Super stel dit verder dat 'n persoon 'n beroep kies wat verband hou met sy selfkonsep en wat hom toelaat om die rol te speel wat hy graag wil speel om

daardeur gestalte te gee aan daardie selfkonsep: "In choosing an occupation one is, in effect, choosing a means of implementing a self concept" (Super, 1957: 196).

Sentraal tot Super se teorie is die feit dat die individu 'n beroep kies wat dit vir hom moontlik maak om in 'n rol te funksioneer wat in ooreenstemming is met sy selfkonsep (De Beer, 1989: 15; Smith, 1992: 53).

Super (aangehaal in Alexander, 1990: 16) voer verder aan dat die besondere gedragswyses wat 'n persoon openbaar in sy implementering van 'n selfkonsep in 'n loopbaan, 'n funksie is van die stadium van ontwikkeling waarin hy verkeer. Die adolescent se beroepskeuse sal byvoorbeeld verskil in aard en metode van die beroepskeuses wat in 'n later stadium in die individu se lewe gemaak word omdat die selfkonsep van 'n individu stabiliseer namate hy ouer word.

Super se teorie word beskou as 'n ontwikkelingsteorie van beroepskeuse. Dit veronderstel dat besluite wat betrokke is by die keuse van 'n beroep, geneem word gedurende verskillende stadiums in 'n individu se lewe en dat dit 'n voortdurende proses is wat begin by die kinderjare en eindig by vroeë volwasseheid.

2.5.2.1 Die ontwikkelingstadiums in die loopbaanontwikkelingsproses

Super en Jordaan (1973: 3, 4) onderskei die volgende stadiums van ontwikkeling met betrekking tot beroepskeuse:

1. Groeistadium (0 - 14 jaar)

Gedurende hierdie stadium ontwikkel die kind se selfbeeld deur middel van identifikasie met belangrike persone in sy huisgesin en in die skool. In die vroeë fase van hierdie stadium speel behoeftes en fantasieë 'n oorheersende rol. Die belangstellings en vermoëns van die kind word belangriker saam met die toenemende sosiale deelname en werklikheidstoetsing van die kind. Drie substadiums kan tydens hierdie stadium van ontwikkeling onderskei word:

- * Fantasia (4 - 10 jaar)
- * Belangstelling (11 - 12 jaar)
- * Bekwaamheid (13 - 14 jaar)

2. Eksplorasiestadium (15 - 24 jaar)

Hierdie stadium is die belangrikste stadium vir die doel van hierdie ondersoek en sal dus meer volledig bespreek word as die ander stadiums. Hierdie stadium word hoofsaaklik gekenmerk deur selfondersoek, die uitprobeer van rolle en beroepseksplorasië. Die substadiums word soos volg deur Super en Jordaan (1973: 3,4) beskryf:

- * Tentatiewe stadium (15 - 17 jaar)
Die individu stel vas wat sy behoeftes, belangstellings, vermoëns en waardes is en hy oorweeg die geleenthede wat op grond hiervan aan hom gebied word. Tentatiewe keuses word gemaak en dit word deur middel van fantasie uitgeleef, met andere bespreek of selfs in deeltydse werk uitgeleef.
- * Oorgangstadium (18 - 21 jaar)
Gedurende hierdie stadium vind werklikheidstoetsing plaas soos wat die individu die beroepswêreld of 'n professionele opleidingssterrein betree. Die individu poog ook om sy selfkonsep te implementeer in sy beroepskeuse.
- * Proefstadium (22 - 24 jaar)
Hierdie stadium word ook deur Super en Jordaan (1973: 3) die "little commitment stage" genoem. Die persoon oefen nou vir die eerste keer 'n finale beroepskeuse uit, nadat sekere faktore in oorweging geneem is, soos beskikbare werkseleenthede, asook sy vermoëns en belangstellings. Gedurende hierdie stadium toets hy sy beroepskeuse om uit te vind of hy lewenslank daarmee sal kan volhou.

3. Vestigingstadium (25 - 44 jaar)

Gedurende hierdie stadium poog die individu om homself te vestig in die beroepswêreld. Daar mag 'n aanvanklike toetstydperk wees met gevolglike verandering van werk, maar vestiging in 'n beroep kan ook daarsonder plaasvind. Soos wat die persoon ervaring opdoen, word die selfkonsep algaande met die beroep in verband gebring (Botha, 1993: 53). Die substadiums wat hier ter sprake is, is die volgende:

- * Proefnemingstadium (25 - 30 jaar)
- * Vorderingstadium (31 - 44 jaar)

4. Behoudstadium (Handhawingstadium) (45 - 64 jaar)

Na die vestiging van 'n beroep in die wêreld van werk poog die individu om sy posisie te handhaaf. Daar vind weinig verkenning van nuwe weivelde plaas en die individu bou voort op sy nou reeds gevestigde beroepstyl.

5. Aftakeling (Afname stadium) (65 jaar en ouer)

Soos die persoon se liggamlike en verstandelike vermoëns afneem, sal sy werksaktiwiteite ook dienooreenkomstig afneem en mettertyd sal dit tot stilstand kom. Die persoon moet nou nuwe rolle ontwikkel, naamlik eerstens dié van 'n selektiewe deelnemer en later dié van 'n waarnemer. Die volgende substadiums word onderskei:

- * Vertraging (65 - 70 jaar)
- * Aftrede (71 jaar tot afsterwe)

Vir elkeen van hierdie loopbaanontwikkelingstadiums word daar ook loopbaanontwikkelingstake gestel wat verband hou met loopbaanontwikkeling.

2.5.2.2

Loopbaanontwikkelingstake

Super het spesifieke ontwikkelingstake gekoppel aan elkeen van die opeenvolgende stadiums van toenemend-volwasse beroepsgedrag. Elke stadium word gekenmerk deur 'n aantal ontwikkelingstake ooreenkomstig sy ouderdom, wat die individu moet bemeester.

Osipow (1973: 137-139) beskryf die ontwikkelingstake soos deur Super geïdentifiseer soos volg:

1. Kristallisasie (14 - 18 jaar)

Hierdie taak vereis van die individu om idees omtrent geskikte werk vir homself te formuleer. Die individu moet ook deur middel van relevante opvoedkundige besluite sy beroeps- en selfkonsep so ontwikkel dat dit vir hom tot hulp kan wees in sy tentatiewe beroepskeuse. Dit is belangrik vir hierdie taak dat die individu sy loopbaanplanne baie duidelik moet formuleer, dat hy alle relevante inligting moet verkry en bewus moet wees van alle verbandhoudende faktore, voordat hy kan oorgaan tot die beplanning, implementering en die evaluering van die volgende stadiums.

2. Spesifikasie (18 - 21 jaar)

Die tweede ontwikkelingstaak word die spesifikasie van loopbaanvoorkeur genoem. Hierdie taak vereis van die individu om van 'n algemene beroepsbesluit tot 'n meer spesifieke beroepsbesluit te beweeg en die nodige stappe te neem om sy keuse te implementeer.

3. Implementering (21 - 24 jaar)

Gedurende hierdie fase moet die individu sy loopbaanvoorkeur implementeer deur opleiding in die gekose beroepsrigting te ondergaan of 'n relevante werk in die beroepswêreld te betree.

4. Stabilisasie (25 - 35 jaar)

Gedurende die stabiliseringsfase vestig die individu homself in 'n bepaalde beroepsveld en sy beroepsgedrag sal van so 'n aard wees dat dit 'n aanduiding kan gee of hy die regte beroepskeuse gemaak het. Die persoon gebruik ook sy talente tot so 'n mate dat dit die geskiktheid van sy beroepskeuse demonstreer. Gedurende hierdie fase sal 'n persoon van werk verwissel, maar selde van beroep.

5. Konsolidasie (35 jaar en ouer)

Die finale loopbaanontwikkelingstaak is die konsolidasie van status en vordering. Die individu vestig homself in 'n bepaalde beroep, hy verkry sekuriteit, hy verseker dat ander kennis neem van sy uitstaande vermoëns en hy verseker sy toekomstige plek in die betrokke beroepsveld soos hy homself verdiep in sy beroepslewe.

Adolesensie word geassosieer met die eksplorasiestadium en die verbandhoudende ontwikkelingstake van kristallisasie en spesifikasie.

Samevattend blyk dit dat die individu 'n reeks loopbaanontwikkelingstake moet bemeester voordat hy beroepsvolwassenheid bereik. Soos wat die individu deur die verskillende ontwikkelingsstadiums beweeg, kry hy tydens elke stadium die geleentheid om daardie loopbaanontwikkelingstake wat met elke stadium geïdentifiseer word te bemeester. Tydens adolesensie sal die individu byvoorbeeld duidelikheid kry oor die konsep wat hy van homself gevorm het gedurende sy kinderjare en begin hy sy selfkonsep verplaas na beroepsterme deur sy aspirasies, voorkeure en waardes (Crites, 1969: 102). Die mate waartoe die individu oor die vermoë beskik om hierdie take suksesvol te hanteer reflekteer die individu se vlak van beroepsvolwassenheid. Hoe meer suksesvol die persoon is in die hantering van huidige take, hoe groter is die kans om toekomstige take ook te kan bemeester (Tolbert, aangehaal in Van der Merwe, 1993: 24).

Super se selfkonseptorie word deur verskeie navorsers ondersteun. Van hulle is Burgoyne, Greenhaus, Hunt, Jordaan, Osipow, Ziegler en Zunker (aangehaal in Smith, 1992: 60). Navorsers soos Hunt, Thoreson en Ewart (aangehaal in Smith, 1992: 60) is van mening dat

dit wat mense in hulle werk doen, kan bepaal hoe hulle hulself sien, en daarom kan 'n spesifieke selfkonsep moontlik die gevolg wees van 'n beroepskeuse, en nie noodwendig 'n beroepskeuse bepaal nie.

Super se teorie is deur Suid-Afrikaanse navorsers op verskeie populasiegroepe toegepas (Alexander, 1990; Beggs, 1991; Botha, 1993; De Beer, 1989; Maesela, 1994; Smith, 1992; Van der Merwe, 1993; Watson, 1984). Instrumente wat ontstaan het uit sy teorie is ook gestandaardiseer vir al die bevolkingsgroepe in Suid-Afrika (Langley et al., 1992).

Daar is dus heelwat bevestiging vir Super se teoretiese formulerings uit navorsingsbevindings. Die feit dat beroepskeuse die implementering van 'n selfkonsep behels, word wyd erken. Selfkonsep is dus deur verskeie navorsers uitgewys as 'n faktor wat 'n invloed uitoefen op die individu se beroepsontwikkeling en beroepskeuse (Holland, 1981: 228). Individue met 'n swak georganiseerde selfkonsep is geneig om meer probleme te ondervind ten opsigte van beroepsbesluite as individue met beter ontwikkelde, meer positiewe selfkonsepte (Barrett & Tinsley, 1977: 305). Die verband tussen selfagting en beroepsvolwassenheid word ook ondersteun deur die ondersoek van Khan en Alvi (1983: 357).

Volgens Herr en Cramer (aangehaal in Botha, 1993: 50; De Beer, 1989: 15) is Super se ontwikkelingsbenadering seker die mees omvattende teorie en dié benadering wat voortdurend die meeste aandag geniet het, wat die meeste navorsing gestimuleer het en wat die veld van beroepsielkunde deurlopend beïnvloed het.

Osipow (1973: 168) gee te kenne dat Super se teorie hoogs sistematies en goed gestruktureerd is, en dat die meeste navorsers veral sy model van selfkonsepontwikkeling ondersteun. Genoemde outeur toon ook aan dat Super se teorie tot 'n groot mate geldig is vir die ontwikkeling van enige verdere model van selfkonsepontwikkeling in beroepskeuse. Die selfkonsepteorie van Super het dus volgens die meeste persoonlikheidsteoretici geen betekenisvolle leemtes nie. Om hierdie rede word die teorie van Super as van besondere belang vir die huidige ondersoek beskou.

Volgens Super se teorie van loopbaanontwikkeling is nie net selfkonsep van kardinale belang nie, maar ook die konsep van beroepsvolwassenheid. Navorsers soos Khan en Alvi (1983: 362) het 'n verband gevind tussen selfkonsep, identiteitsveranderlikes en beroepsvolwassenheid. Die proses wat plaasvind in die maak van 'n beroepskeuse by wyse van die omskakeling van die selfkonsep na beroepsgeoriënteerde terme en die toepassing van hierdie beroepselfkonsep word beskou as een van die hoekstene van die ontwikkeling wat lei tot beroepsvolwassenheid (Van der Merwe, 1993: 3).

2.5.3 BEROEPSVOLWASSENHEID

Super (1957: 186) beskou loopbaanontwikkeling as 'n kontinue proses, en beroepsvolwassenheid as 'n punt op hierdie kontinuum wat die mate van ontwikkeling wat bereik is, aandui.

Ansell en Hansen (1971: 505) meen: "As an individual matures vocationally, he proceeds through a series of developmental life stages with each stage affording him opportunities to deal with specific tasks". Die individu se vermoë om hierdie take suksesvol te bemeester reflekteer sy vlak van beroepsvolwassenheid.

Super en Jordaan (1973: 4) definieer beroepsvolwassenheid soos volg:

"...the readiness to cope with the developmental tasks of one's life stages, to make socially required career decisions, and to cope adequately with the tasks with which society confronts the developing youth and adult".

Dit vereis dus die aanleer van sekere algemene en spesifieke ontwikkelingsvermoëns, sodat die individu op 'n sekere tydstip in sy lewe volwasse genoeg is om betekenisvolle beroepskeuses te maak (Super & Jordaan, 1973: 4).

Langley et al. (1992: 3-4) onderskei vyf noodsaaklike ontwikkelingsake wat 'n persoon moet bemeester om uiteindelik loopbaanvolwassenheid te bereik, naamlik:

- die verkryging van inligting deur die persoon oor homself en die verwerking daarvan tot selfkennis
- die aanleer van besluitnemingsvaardighede en die aanwending daarvan in doeltreffende besluitneming
- die inwin van loopbaaninligting en die verwerking daarvan tot kennis van die beroepswêreld
- die integrering van self- en beroepswêreldkennis
- die implementering van die kennis in loopbaanbeplanning.

Crites (aangehaal in Bencke, 1994: 94) wys daarop dat alle definisies van beroepsvolwassenheid neerkom op die beskrywing van die graad van snelheid van loopbaanontwikkeling. Met toename in ouderdom verander beroepsgedrag in sekere rigtings sodat dit meer doelgerig, realisties en onafhanklik word. 'n Individue raak dus beroepsvolwasse deur die eksplorاسie of verkenning van soveel as moontlik van die fasette van die beroepslewe.

Super (1957: 187) identifiseer die volgende dimensies van beroepsvolwassenheid wat van toepassing is op die adolessente stadium:

1. Oriëntasie tot beroepskeuse. Hierdie dimensie het te make met die probleme rondom 'n aanvanklike beroepskeuse en die gebruik van bronne in die oplossing van die probleem.
2. Inligting en beplanning. Hierdie dimensie behels die hoeveelheid beroepsinligting waaroor die individu beskik en die planne wat die individu gemaak het om sy beroepsbeplanning uit te voer.
3. Konsekwenheid van beroepsvoorkeure. Hierdie dimensie behels die eliminerings van minder geskikte keuses en die afbakening en konsekwenheid van keuses oor tyd.

4. Kristallisering van persoonlikheidstrekke. Hierdie dimensie behels die stabiele ontwikkeling en integrasie van die individu se vermoëns en persoonlikheidstrekke.
5. Wysheid van beroepsvoorkeure. Hierdie dimensie behels die individu se vermoë om sy vermoëns, belangstelling en geleenthede realisties te beoordeel in sy oorweging van beroepsmoontlikhede.

Alhoewel die begrippe beroepsvolwassenheid en loopbaanvolwassenheid as sinonieme in die literatuur beskou word, word laasgenoemde meer deur loopbaannavorsers gebruik. Die loopbaangedrag wat gemeet word deur loopbaanontwikkelingsvraelyste verwys spesifiek na beroepsvolwassenheid wat 'n individu bereik op grond van die loopbaanontwikkelingstake wat hy bemeester.

Navorsingsresultate van verskeie studies gebaseer op Super se teoretiese raamwerk, het aangedui dat beroepsvolwassenheid 'n ontwikkelingseienskap is wat verhoog met toename in ouderdom, multidimensioneel van aard is, teen verskillende tempo's by verskillende mense ontwikkel en 'n bydrae lewer in die voorspelling van beroepsbevrediging, beroepsukses en loopbaansukses (Super & Jordaan, 1973: 3).

Smith (1992: 246, 261) het in sy navorsing bevind dat daar 'n betekenisvolle verskil bestaan tussen die beroepsontwikkeling en beroepsvolwassenheid van eerstejaar-technikonstudente van verskillende kultuurgroepe. Hy het gevind dat die beroepsvolwassenheid van die swart studente betekenisvol laer is as dié van ander studente. Deur sy navorsing oor beroepsontwikkeling by swart, Indiër en blanke eerstejaarstudente het hy tot die gevolgtrekking gekom dat kultuur 'n rol speel in die beroepsontwikkeling van hierdie studente.

De Beer (1989: 51) is van mening dat 'n leerling se aktiewe betrokkenheid by loopbaanbeplanning die beste aanduiding van beroepsvolwassenheid is en dat gunstige loopbaanontwikkeling by leerlinge bevorder kan word deur sodanige betrokkenheid aan te moedig. Die skoolvoorligter is die sleutelpersoon wat op skoolvlak 'n waardevolle bydrae tot leerlinge se beroepsvolwassenheid kan lewer, deur onder andere die versterking van

leerlinge se eiewaarde, gevoel van outonomie en die vestiging van 'n beroepsgerigte toekomsperspektief.

Beroepsvolwassenheid dui dus op die gereedheid van 'n student om 'n realistiese studierigting te kies, wat op sy beurt so 'n persoon behoort te motiveer tot 'n planmatige en konstruktiewe studie en wat dan sal lei tot die behaling van akademiese sukses (Van Tonder, aangehaal in Beneke, 1994: 94).

2.5.4 SLOTPERSPEKTIEF

Die maak van 'n beroepskeuse binne die ontwikkelingsteoretiese raamwerk is nie 'n enkele, geïsoleerde aksie van die individu nie, maar soos deur Crites (1965: 2) gestel: "...it is a comprehensive, multifaceted, ongoing process which encompasses many interrelated behaviors of the individual at various points in his prework life".

2.6 DIE VERBAND TUSSEN BEROEPSIDENTITEITSONTWIKKELING EN LOOPBAANONTWIKKELING

Daar bestaan 'n beduidende ooreenkoms tussen die prosesse van loopbaanontwikkeling en identiteitsontwikkeling. Raskin (1985: 30) stel dit soos volg: "...the psychological processes used to specify and implement occupational choice are parallel if not identical to those central to the formation of identity." Hy het in sy bestudering van die navorsing wat handel oor beroepsidentiteit en loopbaanontwikkeling vasgestel dat verskeie navorsers 'n verband gevind het tussen beroepsidentiteit en loopbaanontwikkeling (Raskin, 1985: 35).

Blustein, Devenis en Kidney (1989: 200) is van die navorsers wat die verband tussen die identiteitsontwikkelingsproses en die loopbaanontwikkelingsproses bepaal het. Hulle het in hulle navorsing gevind dat die eksplorasië- en verbintenisprosesse wat deel uitmaak van identiteitsontwikkeling nou verwant is aan 'n gelyksoortige stel beroepsontwikkelingstake.

Neimeyer en Metzler (1987: 29) het gevind dat adolessente met hoogs geïntegreerde en gedifferensieerde beroepskemas betekenisvol hoër vlakke van beroepsidentiteit toon as adolessente met swak geïntegreerde en gedifferensieerde beroepskemas, en tot die gevolgtrekking gekom dat daar 'n korsekwente verband bestaan tussen die vlakke van loopbaanontwikkeling en identiteitsbereiking.

Vondracek, Schulenberg, Skorikov, Gillespie en Wahlheim (1995: 26, 27) het in hul navorsing gevind dat daar 'n betekenisvolle verband is tussen identiteitstatusse en die loopbaanontwikkelingsveranderlike beroepsbesluitloosheid. Hulle het gevind dat identiteitsverwerwers betekenisvol laer beroepsbesluitloosheidtellings toon as adolessente in die ander drie statusse.

Savickas (1985: 334) het 'n verband gevind tussen beroepsidentiteit en loopbaanontwikkeling. Sy bevinding is dat adolessente wat 'n duideliker prentjie gevorm het van hulle beroepsdoelwitte, vermoëns en talente, take kan hanteer wat verder gevorderd is op die kontinuum van loopbaanontwikkeling (Savickas, 1985: 334).

Munley (1975: 318) het tot die gevolgtrekking gekom dat daar 'n positiewe korrelasie bestaan tussen Erikson se identiteitsontwikkelingsfases en die individu se sekerheid ten opsigte van sy beroepskeuse. Individue wat 'n hoë telling op beroepsvolwassenheid behaal het, het die krisis van Erikson se fases meer suksesvol opgelos.

Beroepsidentiteit is dus 'n belangrike veranderlike ten opsigte van die stand van 'n loopbaanbesluit van leerlinge in alle standerds (Stead, 1988: xvii).

Raskin (1985: 30) bevraagteken die mate waarin teorieë oor loopbaanontwikkeling werklik verskil van teorieë oor identiteit. Beide kan dalk beskou word as metafore van een fenomeen, met net 'n verskil in fokuspunte.

Die ondersoeker is van mening dat daar 'n beduidende ooreenkoms bestaan tussen die prosesse van beroepsidentiteitsontwikkeling en sekere prosesse op die kontinuum van loopbaanontwikkeling. Die aard van die verband tussen beroepsidentiteitsontwikkeling en loopbaanontwikkeling is soos volg:

1. Die proses van verwerwing van 'n eie beroepsidentiteit behels onder andere die evaluering en bepaling van persoonlike vermoëns, belangstellings, aanleg, doelstellings en waardes. Tydens die tentatiewe substadium van die eksplorasiestadium in die loopbaanontwikkelingsproses bepaal die individu ook wat sy behoeftes, belangstellings, vermoëns en waardes is. Beide beroepsidentiteitsontwikkeling en loopbaanontwikkeling het dus te make met die individu se verkryging van selfkennis.
2. Tydens die proses van beroepsidentiteitsontwikkeling sal die individu homself besig hou met die aktiewe eksplorasië van beroepsmoontlikhede. Die uitprobeer van rolle en beroepseksplorasië vind ook tydens die eksplorasiestadium in die loopbaanontwikkelingsproses plaas. Langley et al. (1992: 3) beskou die inwin van loopbaaninligting en die verwerking daarvan tot kennis van die beroepswêreld as 'n noodsaaklike loopbaanontwikkelingstaak wat die individu moet bemeester om uiteindelijke loopbaanvolwassenheid te bereik.
3. Die adolessent wat in die beroepsverwerwingstatus verkeer se siening van homself is kongruent met die siening van sy gekose beroep. Hy integreer dus sy selfkennis met sy kennis oor die wêreld van werk en maak 'n realistiese beroepskeuse. Vanuit 'n loopbaanontwikkelingsperspektief is Osipow (1973: 10) se beskouing: "...in sy poging om 'n loopbaanbesluit te maak ontwikkel die individu vir homself 'n prentjie van die wêreld van werk wat hy vergelyk met sy selfbeeld". Langley et al. (1992: 3) beskou die integrering van self- en beroepswêreldkennis as 'n loopbaanontwikkelingstaak.

4. Besluitneming speel ook 'n belangrike rol tydens die proses van verwerwing van 'n eie beroepsidentiteit. Volgens Marcia (1980: 161) is besluitneming een van die kriteria waarvolgens die vlak van beroepsidentiteitsontwikkeling bepaal kan word. Die beroepsidentiteitsverwerwer ervaar 'n tydperk van aktiewe oorweging en besluitneming en word gekonfronteer met spesifieke beroepskeuses. Adollesente in die beroepsmoratoriumstatus vind dit moeilik om 'n beroepsbesluit te neem, maar adollesente in die beroepsidentiteitsluitingstatus besluit summier op 'n beroep. Vanuit 'n loopbaanontwikkelingsperspektief beskou Ginzberg (1972: 172) die maak van 'n beroepskeuse as "...a lifelong process of decision-making...". Langley et al. (1992: 3) beskou die aanleer van besluitnemingsvaardighede en die aanwending daarvan in doeltreffende besluitneming as 'n loopbaanontwikkelingstaak.

2.7 DIE SWART ADOLESSENT IN SUID-AFRIKA

2.7.1 INLEIDING

Die swart bevolking in die RSA bestaan uit 'n groot aantal etniese groepe met hul onderskeie tale, dialekte en kulture. Swartmense in Suid-Afrika het 'n kern-kultuur van hul eie, alhoewel verskeie etniese groepe gelyksoortige beskouings deel (Mathuyane, 1992: 62). Die mate waarin hierdie swart bevolkingsgroepe deur verwestering en verstedeliking beïnvloed is, is ook nie eenvormig nie. Bevolkingsgroepe in die platteland en in die voormalige tuislande is byvoorbeeld in die meeste gevalle min deur verandering beïnvloed. In hierdie streke geld die tradisionele norme en gewoontes nog tot 'n groter mate as by die swartmense in die stedelike gebiede. Die verskillende swart kulture verkeer dus in verskillende stadiums van verwestering (Thom, 1988: 69).

Volgens Thembela (aangehaal in Thom, 1988: 69) verkeer die meeste swart kulture in die RSA in 'n oorgangstadium. As gevolg van verchristeliking, industrialisasie, verstedeliking, modernisering en verwestering bestaan die tradisionele swart kultuur nie meer nie, maar wel 'n oorgangskultuur.

Wanneer die kenmerke en ontwikkeling van die swart adolessent bestudeer word, is dit noodsaaklik om die invloed van die swart kultuur, in 'n oorgangstadium tussen die tradisionele en Westerse kultuur, in gedagte te hou. Daar moet verder ook onthou word dat, alhoewel die swart kulture besig is om te verander, die realiteite van die lewe vir die swart en wit mense in die RSA nie van mekaar verskil nie. Almal is blootgestel aan dieselfde ekonomiese toestande (byvoorbeeld inflasie) en geografiese omstandighede en almal het dieselfde sosiale behoeftes. Wat wel verskil, is die unieke aard van die situasies van die wit en swart mense, asook hul kulturele erfenisse en historiese agtergronde (Thom 1988: 73).

Adolessensie in beide die Westerling en swartmens se wêreld behels 'n oorgangsperiode vanaf die kinderjare tot volwassenheid (Mwamwenda, 1989: 40). Mwamwenda sien hierdie periode as 'n interessante en uitdagende periode van menslike groei en ontwikkeling. Dreyer (1980: 28) beskryf dit as "a period of transition and change". In die tradisionele swart kultuur is hierdie periode geneig om baie kort te wees en word dit gekenmerk deur inisiasieseremonies waartydens die individu voorberei word vir volwassenheid. Na afloop van hierdie inisiasieseremonies is die individu nie meer 'n kind nie, maar 'n volwassene wat by volwasse aktiwiteite betrokke moet wees. Die oorgang van die kinderjare na volwassenheid is dus duidelik afgebaken en begin met 'n betekenisvolle sosiale gebeurtenis, inisiasie, waartydens volwasse vaardighede aangeleer en ontwikkel word (Mathunyane, 1992: 62). In stedelike gebiede het hierdie praktyk feitlik verdwyn, as gevolg van Westerse invloede. Deur sy opvoeding, verstedeliking en industrialisasie word die swart adolessent in Suid-Afrika losgemaak van sy tradisionele omgewing en in 'n groter mate blootgestel aan die moderne samelewing (Mathunyane, 1992: 75).

Die meeste stedelike swartes bly steeds in aparte woongebiede, waar hulle blootgestel is aan verskeie faktore wat hul lewenstyl beperk. Hierdie faktore hou verband met die onvoldoende voorsiening van basiese behoeftes ten opsigte van gesondheid, opvoedkundige fasiliteite, huisvesting en werksgeleenthede (Gordon, 1986: 70).

Slabbert, Malan, Marais, Olivier en Riordan (1995) noem in hulle verslag "Youth in the New South Africa", wat saamgestel is op grond van 'n ondersoek gedoen deur die RGN, die

volgende uitdagende probleme waarmee die swart adolessent gekonfronteer word:

- Onstabiliteit in die gesin en in die gemeenskap.
- 'n Onderwysstelsel wat nie relevante en kwaliteitopvoeding voorsien nie.
- Ekonomiese stagnasie wat tesame met swak onderwys werkloosheid en armoede veroorsaak.
- Isolاسie ten opsigte van ander rasse en kultuurgroepe met die gepaardgaande negatiewe stereotipes en rassisme.

Swart adolessente in Suid-Afrika word dus met verskeie probleme gekonfronteer. White (1986: 16) onderskei die volgende probleemareas: minderwaardige opvoeding, minderwaardige sosio-ekonomiese toestande, gebrek aan rolmodelle, gebrek aan selfkennis, gebrek aan kennis van die wêreld van werk en die effek van 'n doelbewuste regeringsbeleid van swart onderwerping. In sy referaat "Pertinent issues about African students", gelewer by die Kaapse Technikon op 27 Maart 1995, beklemtoon Bodibe (1995: 2) ook die gebrek aan rolmodelle by swart studente.

2.7.2 GESINSVERHOUDINGS VAN DIE SWART ADOLESENT

2.7.2.1 Die kerngesin

Tradisionele opvoeding word deur die senior lede van die gesin, gewoonlik die ouers, oorgedra aan die kind. Hierdie opvoeding is gefokus op die aanvaarding van die norme en waardes van die vader, wat dit op sy beurt van sy vader geërf het. Die vader se plig is om sy seun die nodige opvoeding te gee wat sal lei tot produktiwiteit en hom sal voorberei vir die suksesvolle voortdra van die familienaam. Die moeder se plig is om toe te sien dat haar dogter die kulturele standaarde, wat vir alle ordentlike/betaamlike dogters geld, handhaaf (Mathunyane, 1992: 64). Tradisioneel het die moeder 'n meer informele en liefdevolle verhouding met die kind, terwyl die pa-kind-verhouding meer respekvol en gedissiplineerd is (Thom, 1988: 76).

Die verhoudings tussen die kinders van die tradisionele gesin word beïnvloed deur ouderdom en geslag. Die ouer kind word gesien as die senior van die jonger kind van dieselfde geslag. 'n Seun word gesien as die senior van enige dogter. Die jonger kind moet ouer kinders respekteer en hulle opdragte uitvoer. Dit is die ouer broer of suster se verantwoordelikheid om die jonger broer of suster te beskerm. Ouer kinders speel 'n belangrike rol in die leerproses van hul jonger broers of susters. Deurdat die jonger broer sy ouer broer help met die uitvoer van verskeie pligte, leer hy van die veld, van verskillende soorte voëls, van wilde vrugte, van kleure, van siokgevegte, ensovoorts. Die dogters bestee meer tyd saam met hulle moeders en leer van huisvlyt, van die kweek van landbouprodukte en van die grootmaak van babas (Mathunyane, 1992: 66).

Werkverskaffing in die Westerse industriële sektor het daartoe gelei dat baie vaders na die stede toe trek en gevolglik lang tye van hul huise afwesig is. Die lang afwesigheid van die vaders veroorsaak dat hulle al hoe minder verantwoordelikheid vir hulle gesinne aanvaar en nie meer gesien word as die vaderlike gesagsfiguur nie. Die moeder en ouer kinders moet nou die dissipline toepas, maar dit word meestal deur die jonger kinders verontagsaam. Hierdie situasie veroorsaak baie probleme en lei dikwels tot misdadige gedrag by die jeug (Dreyer, 1980: 23).

2.7.2.2 Die uitgebreide gesin

Volgens Herskovits (aangehaal in Mathunyane, 1992: 67) kan die uitgebreide gesin beskou word as die naaste familielid wat op dieselfde plek woon. Dit kan oupas, oumas, skoonsusters, swaers en verskeie ander familieledes insluit. Een gebruik is dat adolessente gewoonlik saans na tradisionele legendes luister wat deur hul grootouers oorvertel word. Die grootouers word beskou as goeie opvoeders wat deur hulle opvoeding verseker dat die adolessent 'n goeie sin vir identiteit ontwikkel en die norme en waardes van die gemeenskap aanvaar en aanneem (Mathunyane, 1992: 67).

2.7.3 GESINSVERHOUDINGS VAN DIE WESTERS-GEËRIËNTEERDE SWARTMENSE

As gevolg van verstedeliking en die invloed van Westerse norme, waardes en lewenswyses het die tradisionele gesinstruktuur en -funksionering van die swartmense grootliks begin verander (Pauw, aangehaal in Thom, 1988: 77). Die gemiddelde westers-georiënteerde swart gesin bestaan uit 'n moeder, vader en kinders en slegs in uitsonderlike gevalle die grootouers. Onvolledige gesinne kom ook dikwels voor as een van die ouers oorlede is, of ver van die huis af werk, of die huis verlaat het, of, soos in die geval van ongehude meeders, met hul kinders as 'n gesinseenheid leef (Rip, aangehaal in Thom, 1988: 78).

In die meeste gevalle werk albei ouers en die kinders bly gevolglik gedurende die dag alleen by die huis. Kinders begin ook dikwels op 'n jeugdige ouderdom werk en word dan ekonomies onafhanklik, wat dikwels daartoe lei dat hulle hulle ouerlike gesag begin ondermyn. Tradisionele norme en gedragskodes met betrekking tot die funksionering van die gesin het dus in die stedelike woongebiede in 'n groot mate hulle betekenis verloor (Thom, 1988: 77). Die doel van kindgrootmaak tegnieke is in hierdie geval die voorsiening van vaardighede wat die kind nodig het om in die gemeenskap te oorleef (Gordon, 1986: 70).

Senioriteit in die verhouding van die kinders tot mekaar speel hier geen rol, soos in die geval van die tradisionele gesin nie, want alle kinders word gelyk behandel en pligte word regverdig verdeel. Net soos by die Westerse adolessent speel die gesinsverhouding ook 'n rol in die ontwikkeling van die swart adolessent se persoonlikheid (Mathunyane, 1992: 69).

2.7.4 PORTUURGROEPVERHOUDINGS

2.7.4.1 Tradisionele portuurgroepe

Op 'n vroeë ouderdom leer die kind reeds dat hy nie by ouer mense mag sit of saam met hulle mag eet nie. Hulle bestee die meeste van hulle tyd saam met hul portuurgroep. Soos wat die kind ouer word, word sy kontak en blootstelling aan ander mense al hoe groter.

Eerstens sluit dit kontak in met ander kinders in sy buurt en later in die besnydenisskool of regiment (Mathunyane, 1992: 69). Jonger kinders word ook streng beheer deur die groep net ouer as hulle.

Jonger seuns is aanvanklik veewagters totdat hulle die ouderdom bereik waarop hulle gereed is om na die besnydenisskool of regiment te gaan. Sy kennis word hier verbreed en sy verantwoordelikhede raak groter. Die inhoude wat hy leer by die besnydenisskool is baie belangrik vir hom as individu en vir die gemeenskap waarin hy bly (Mathunyane, 1992: 69).

Dogters moet op hulle beurt vanaf 'n vroeë ouderdom hul moeders help om koring te maal, water te gaan haal en hout bymekaar te maak. Hierdie vroulike pligte word gewoonlik gesamentlik in die gemeenskap uitgevoer en ouer dogters beheer gewoonlik die aktiwiteite van die jonger groep dogters (Mathunyane, 1992: 70).

2.7.4.2 Westers-georiënteerde portuurgroepe

Die meerderheid adolessente kom uit minderbevoorregte huise met lewensomstandighede wat gewoonlik persoonlike en emosionele probleme veroorsaak. Die swart adolessent vorm nie net vriendskappe met sy skoolmaats nie, maar dikwels ook met nie-skoolgaande adolessente in die gemeenskap. Hierdie adolessente beskik dikwels nie oor dieselfde intelligensievlak en skolastiese vlak as die adolessente se skoolmaats nie. Die swart adolessent se populariteit in sy portuurgroep hang af van 'n kombinasie van persoonlike en fisiese eienskappe. Mwamwenda (1989: 44) meen indien die adolessent aan sy groep se verwagtinge voldoen, bevorder dit sy selfbeeld: "...the self-esteem of an adolescent will be enhanced if he or she meets the cultural expectations for physical appearance and ability". Groepe kies gewoonlik 'n leier wat as fisies sterk beskou word, aantreklik is of goed presteer in sport (Mathunyane, 1992: 71).

Die adolessent moet met die groep identifiseer om as lid van die groep beskou te word. Die portuurgroep oefen 'n groot invloed uit op die adolessent. Om deel te voel van die groep sal hy dikwels gedruk voel om deel te neem aan sosiale aktiwiteite wat hy nie goedkeur nie,

soos byvoorbeeld die gebruik van dwelmmiddels en drank, en betrokkenheid by kriminele aktiwiteite, straatbendes en geslagsgemeenskap. Die swart adolessent sal nie maklik sy sosiale aanvaarbaarheid in gevaar stel deur anders as die groep op te tree nie. Identifikasie met sy portuurgroep versterk sy sin van behoort tot. Hy ontwikkel 'n identiteit deur sy betrokkenheid met hulle (Mathunyane, 1992: 71; Mwamwenda, 1989: 45). Navorsing dui daarop dat die Westerse adolessent op dieselfde manier 'n identiteit ontwikkel. Identifisering met die portuurgroep hou dus voordele in, maar kan ook nadele inhou. "As adolescents search for their identity, the peer group provides some clarification on some aspects, although it is not entirely the answer, since most of the group are experiencing similar problems" (Mwamwenda, 1989: 45).

Mkhabela (aangehaal in Thom, 1988) het in haar navorsing gevind dat die portuurgroep 'n groot invloed uitoefen op die adolessent se beroepskeuse.

2.7.5 OPVOEDING EN ONDERWYS

Tradisionele praktyke van die swart kultuur is later verswelg deur die Westerse beskawing, waar daar meer gefokus word op formele Christelik-georiënteerde opvoeding en onderwys. Daar bestaan dus geen aparte skole vir tradisionele en westers-georiënteerde swart kinders nie (Mathunyane, 1992: 77).

Die swart adolessent bevind hom tussen twee sosialiseringstelsels, naamlik die huis en die skool. Sonder die volgehoue leiding van hierdie twee belangrike bronne is die bereiking van 'n groeidentiteit moeilik (Spencer & Markstrom-Adams, 1990: 302). Die meerderheid ouers verwag van die skool om volle verantwoordelikheid te aanvaar vir die opvoeding van hul kinders (Dreyer, 1980: 25; Mathunyane, 1992: 77). Ouers is gewoonlik heeltemal onbetrokke by die skool en al waarin hulle geïnteresseerd is, is of hulle kind geslaag of gedruip het. Daar bestaan dus weinig kommunikasie tussen ouers en onderwysers wat dikwels verwarring by die kind veroorsaak omdat hy nie weet wie se ideale en doelwitte hy moet nastreef nie. Weens die meerderheid ouers se onbetrokkenheid by die skool, moet

die skool 'n belangrike rol speel in die beklemtoning van die belangrikheid van die skolastiese opvoeding van die kind (Mathunyan, 1992: 77-79).

Opvoeding en onderwys is die belangrikste mag wat opwaartse mobiliteit vir die swartmense verseker, en dit word sterk beïnvloed deur die sosio-ekonomiese status van die gesin. As gevolg van die swak sosio-ekonomiese status van swartmense beskou hulle onderwys nie net as voordelig vir die individu wat die onderwys ontvang nie, maar ook vir die res van die gesin en familie. Die adolescent se doel met sy onderrig is dus om eendag verantwoordelikheid te aanvaar vir die opvoeding van die jonger lede van die gesin en om sy ouers finansiële te kan onderhou. Ouers moedig hul kinders aan om onderrig te ontvang omdat hulle gewoonlik nie die geleenthede gehad het nie (Mathunyan, 1992: 84).

Swart kinders kom dikwels te staan voor baie struikelblokke wat 'n moontlike negatiewe invloed kan hê op hul akademiese prestasie. Een van die grootste struikelblokke is die gebrek aan basiese opvoedkundige hulpmiddels soos boeke, penne en oorhoofse projektors. Klasse in swart skole is ook gewoonlik baie groot en dit maak die gee van individuele aandag deur 'n onderwyser feitlik onmoontlik. Sommige kinders het ook 'n gebrek aan die basiese behoeftes soos kos en klere.

Die meerderheid swartmense vind die onderwysstelsel in Suid-Afrika onaanvaarbaar. Meyer (1991: 62) identifiseer die volgende negatiewe tendense of problematiek in die swart onderwys as oorsake van hierdie siening:

- Dispariteite ten opsigte van finansiering
- Ongelykhede wat betref die onderwyser/leerling-verhouding
- Onvoldoende skole om alle swart leerlinge te akkommodeer
- Dispariteite ten opsigte van onderwyserkwalifikasies
- Swak gehalte van die onderwys
- Die mate waarin swartmense deelneem aan die beheer van die onderwysstelsel
- Geen verpligte onderwysstelsel vir swart leerlinge nie

Meyer (1991) wys daarop dat die problematiek of negatiewe tendense waarmee die swart onderwys worstel, 'n historiese aanloop het. Dit is juis die dispariteite in die onderwys wat hulle ontstaan gehad het in die tydperk voor en tydens die sogenaamde Bantoe-onderwys, wat daartoe aanleiding gee dat die meeste swartmense hulle onderwysstelsel onaanvaarbaar vind.

Verder lê die sekondêre skoolstelsel in Suid-Afrika klem op 'n akademiese kurrikulum wat ontwerp is vir die voorbereiding van verdere opleiding aan tersiêre instansies. Min swart studente skryf in by tersiêre instansies en hul formele opleiding eindig dus by die sekondêre skool. Omdat dit die tendens is, is dit noodsaaklik dat die sekondêre skoolkurrikulum voorsiening moet maak vir die ontwikkeling van die adolessent se selfkennis ten opsigte van sy aanlegte, belangstellings, aspirasies en vermoëns om sodoende suksesvol en produktief in die gemeenskap te kan funksioneer (Chuenyane, 1983: 272). Volgens die loopbaanontwikkelingsteorie van beroepskeuse (Super, 1957) is realistiese loopbaanbeplanning onmoontlik sonder onvoldoende selfkennis en kennis van die wêreld van werk. Dit is dus belangrik dat die onderwysstelsel moet bydra tot die kind se selfaktualisering: "...that is in his becoming what he can become, what he wants to become and what he ought to become" (Oosthuizen, 1982: 21).

Mkhabela se navorsing het aan die lig gebring dat daar 'n gebrek is aan behoorlik georganiseerde voorligting in die swart onderwys (Nel & Mkhabela, 1987: 2). Navorsingsresultate verkry deur Chuenyane (1983: 275) ondersteun Mkhabela se bevindinge en beklemtoon die sterk behoefte aan meer omvattende en uitgebreide voorligtingsdienste in swart skole. Alhoewel voorligting in blanke skole sedert 1943 beskikbaar is, het die Departement van Opvoeding en Onderwys (DET) eers in 1982 voorligting in die swart skole ingestel (Hickson & White, 1989: 78). Beroepsvoorligting is dus in die skoolkurrikulum ingebou, maar dit word nog steeds in swart skole verwaarloos.

Ongelukkig word die post-apartheidstelsel gekenmerk deur oproer, stakings en studenteonrus wat duidelik nie bevorderlik is vir leer en studeer nie. Swart onderwys word gestrem deur geweld en verskeie ander probleme wat in die swart woonbuurte voorkom. Om 'n goeie

leerkultuur op te bou sal die hele gemeenskap betrokke moet raak. Ndaba (aangehaal in Mathunyane, 1992: 85) beskou die handhawing van dissipline in skole as van kardinale belang, maar meen dit behoort reeds by die huis te begin. Mathunyane stel dit soos volg: " Parents must also discipline their children, for today's violent children are the leaders of tomorrow."

Die onderwysstelsel in Suid-Afrika het die afgelope aantal jare 'n oorgangstydperk beleef waardeur die aparte onderwysstelsels vir blankes, kleurlinge, Indiërs en swartmense saamgevoeg is. Die Departement van Onderwys en Opleiding, wat bekend gestaan het as die onderwysstelsel vir swartmense, het baie hierby gebaat. Alhoewel heelwat van die aanvanklike probleme aangespreek is, word daar nog gewerk aan knelpunte in die onderwys.

2.7.6 IDENTITEITSONTWIKKELING, BEROEPSIDENTITEITSONTWIKKELING EN ORIËNTASIE TEN OPSIGTE VAN 'N BEROEPSKEUSE BY DIE SWART ADOLESCENT

Alhoewel identiteitsontwikkeling 'n komplekse taak is vir alle jongmense, beskou Spencer en Markstrom-Adams (1990: 290) dié taak as besonder ingewikkeld en problematies vir kinders en adolessente wat aan Amerikaanse etniese en rasse-minderheidsgroepe behoort.

Spencer en Markstrom-Adams (1990: 292) meen dat minderheidsgroepe dit moeiliker vind om krisis, soos voorgestel in Erikson se psigososiale ontwikkelingsteorie, suksesvol op te los weens die vooroordeel, diskriminasie, hervestiging en akkulturasie tussen geslagte.

In Suid-Afrika word die swart adolessent ook met verskeie ontwikkelinge gekonfronteer in sy proses van identiteitsontwikkeling. Verstedeliking, verwestering en ontstamming van die swart persoon het gelei tot sosiokulturele veranderinge ten opsigte van die tradisionele norme, waardes en geloof, asook die gesinsagtergrond en die sosialiseringproses (Strijdom & Van der Burgh, aangehaal in Thom, 1988: 76). Hierdie veranderinge het weer 'n invloed op die adolessent se identiteitsontwikkeling.

Wanneer die adolessent binne 'n samelewing ontwikkel wat in 'n oorgangstadium tussen die tradisionele en moderne kultuur verkeer, kan hy nóg die voordeel van die tradisioneel kortstondige oorgang, nóg dié van die moderne langer adolessente periode geniet. Volgens Kilpatrick (1974: 408) ervaar die adolessent 'n krisis sonder om 'n identiteit te bereik. Hy beklemtoon dit soos volg: "As individuals they are neither captain of their fate, nor master of their soul but were at the mercy of the winds and seas of a technocratic society".

Die swart adolessent moet dus sy identiteit vorm sonder die stabiliteit van 'n duidelike verwysingsraamwerk of die agtergrond van 'n tradisionele kultuur. Die verlies van sy tradisionele geloofsoortuigings, waardes en gewoontes kan lei tot die verlies van 'n samehörigheidsgevoel en 'n sosiale identiteit (Woudstra-Van Riessen, aangehaal in Thom, 1988: 75).

Alhoewel die oorgangs- of inisiasierituele in tradisionele samelewings met 'n mate van spanning gepaard gegaan het, is dit van korte duur in vergelyking met die Westerse adolessent se ervaring van 'n identiteitskrisis tydens 'n verlengde adolessente periode. Thom (1988: 74) meen dat hierdie verlengde periode nie noodwendig skadelik is vir die ontwikkeling van 'n identiteit nie. Tydens die langer adolessente periode het die adolessent tyd om homself te ondersoek, om te eksperimenteer en om vir volwasse rolle voor te berei en sodoende 'n unieke identiteit te ontwikkel.

Mwamwenda (1989: 47) is van mening dat die deelname aan kulturele aktiwiteite bydra tot die ontwikkeling van die swart adolessent se identiteitsontwikkeling.

Terwyl daar 'n leemte in Suid-Afrikaanse navorsing bestaan oor beroepsidentiteitsontwikkeling en die bestudering van beroepsgedrag by die swart adolessent, is die beroepsontwikkeling van Amerikaanse swart studente redelik goed nagevors. Smith (1975: 41), wat samevattende gevolgtrekkings gemaak het van Amerikaanse navorsing, beskryf Amerikaanse swartes as werkvervreemd, met hoë beroepsaspirasies, maar met lae verwagtings om hulle doelwitte te bereik. Hulle toon ook 'n gebrek aan motivering, rolmodelle en basiese opvoedkundige en werksverwante vaardighede. As hierdie prentjie ook

waar is vir die Suid-Afrikaanse swartmens, word die behoefte aan beroepsvoorligting nog groter.

'n Groot probleem wat bydra tot die beroepsonsekerheid van swart leerlinge is die gebrek aan beroepsvoorligting in hul skole. Alhoewel voorligting reeds in 1982 onder die Departement van Onderwys en Opleiding in alle swart skole ingestel is, vind daar weinig effektiewe beroepsvoorligting plaas (Maesela, 1994: 2). Die gevolg is dat swart studente se kennis rakende die keuse van 'n beroep beperk is.

Dit mag wees dat die politieke struktuur in Suid-Afrika, wat gewoonlik op opvoedkundige, sosiale en ekonomiese gebied gediskrimineer het teen swart studente, implikasies inhou vir die beroepsontwikkeling van swart studente (Hickson & White, 1989: 80; Reid-Van Niekerk & Van Niekerk, 1990: 3). Swart studente is blootgestel aan 'n onderwysstelsel waarin hulle geen blootstelling gekry het aan die wêreld van werk en beroepsbesluitneming nie.

Voordat die tendens van gelyke werkseleenthede vir almal by werkgewers begin posvat het, het dit selde gebeur dat minderheidsgroepe in alle sfere van die samelewing se arbeidsverdeling verteenwoordig is. Hierdie situasie het egter intussen verander, en swartmense het vandag groter toegang tot 'n verskeidenheid beroepe. Hierdie tendens van groter toeganklikheid tot beroepe hou belangrike implikasies in vir die beroepsidentiteitsontwikkeling van die swart adolessent.

In die Westerse kultuur kan die beroepsidentiteitsontwikkelingsproses ook bemoeilik word deur vinnige tegnologiese vooruitgang, aangesien die individu voor heelwat meer keuses te staan kom en hy ook meer tyd nodig het om hom vir 'n gespesialiseerde beroep voor te berei.

In Suid-Afrika word die meerderheid swart kinders groot in huise en omgewings waar daar nie voldoende voorsiening is van die basiese fasiliteite ten opsigte van gesondheid, elektrisiteit, opvoedkundige fasiliteite en werkseleenthede nie. Hierdie minderbevoorregte posisie moedig die adolessent aan om daarna te strewende om 'n beroep te bekom wat hom

ekonomies onafhanklik sal maak. Hall (1980: 10) het gevind dat swartes dit as 'n luukse beskou om 'n beroep in terme van belangstelling of voorkeur te kies. Dit is vir hulle baie belangriker om 'n beroep te kies wat vir hulle genoeg geld en sekuriteit sal bied en waarin hulle goed sal vaar.

Swart kinders afkomstig van 'n huis met die ouers wat in 'n lae inkomstegroep val, aanvaar reeds op 'n vroeë ouderdom meer werksverantwoordelikhede binne en buite die huis. Hulle formuleer reeds beroepsdoelwitte op 'n vroeë ouderdom. Hulle identiteitsontwikkeling gaan blykbaar met minder konflik gepaard (Mathunyane, 1992: 97).

Mkhabela (aangehaal in Thom, 1988: 164) verskil van Mathunyane in dié sin dat sy meen beroepsidentiteitsontwikkeling by die swart adolessent problematies kan wees as gevolg van grootskaalse armoede en 'n gebrek aan opvoeding, opleiding en toepaslike vaardighede en die gepaardgaande beperkte geleenthede vir onderrig en beroepsbeplanning. Mkhabela onderskei verskeie faktore wat dit vir die swart adolessent moeilik maak om 'n realistiese beroepskeuse te maak. Sy klassifiseer hierdie faktore in drie groepe, naamlik faktore verwant aan die aard van die opvoedkundige stelsel, sosio-ekonomiese faktore en politieke faktore.

Ekonomies agtergeblewe swartmense word dus nie blootgestel aan baie kennis van die wêreld van werk nie. Hulle laer standaard van opvoeding en opvoedingsfasiliteite sal gevolglik hulle beroepsontwikkeling beïnvloed (Hickson & White, 1989: 79-80; Reid-Van Niekerk & Van Niekerk, 1990:3).

Alexander (1990: 2) is van mening dat leerlinge afkomstig uit minderheidsgroepe gewoonlik verkeerde rolpersepsies en verkeerde selfwaardering het wat tot gebrekkige lewens- en loopbaanbeplanning aanleiding kan gee. Volgens Smith (aangehaal in Alexander, 1990: 3) is sulke leerlinge se swak beroepsbeplanning en onvoldoende kennis daaraan te wyte dat hulle in hul minderheidsituasie vasgevang is en nie tot daadwerklike loopbaanbeplanning kan kom nie.

In swart kulture word besluite gewoonlik in groepsverband of in gesinsverband geneem. Die aanname kan dus gemaak word dat swartmense lae punte vir beroepsvolwassenheid sal behaal indien dit gemeet word deur instrumente soos die Beroepsvolwassenheidvraelys wat individuele besluitnemingsvaardighede beklemtoon. Smith (1992: 246) het in sy navorsing gevind dat swart adolessente, in vergelyking met blanke adolessente, meer beroepsonvolwasse is. Hickson en White (1989: 80) het egter die geldigheid van die gebruik van 'n instrument soos die Beroepsvolwassenheidsvraelys bevraagteken omdat dit gebaseer is op die waardes van blankes.

Verskeie navorsers beklemtoon die belangrike invloed van rasse-identiteit op beroepsgedrag (Bodibe, 1994; Carter, Gushue & Weitzman, 1994; Evans & Herr, 1994; Helms & Piper, 1994; Tinsley, 1994). Navorsing oor rasse-identiteit dui daarop dat die betekenis van ras nie ontstaan op grond van verskille in fisiese voorkoms nie, maar op grond van 'n samegestelde struktuur van kognitiewe en affektiewe eienskappe wat houdings, waardes en persepsies insluit (Tinsley, 1994: 116). Helms en Piper (1994: 125) beskryf die terrein van rasse-identiteitsteorie soos volg: "Racial identity theory deals with the processes by which persons develop (or not develop) healthy racial collective identities in environments in which their socially ascribed racial group has differential access to socio-political power, which, in this case, means access to the world of work". Die individu gaan dus deur 'n aantal stadiums ten opsigte van sy houding teenoor lede van sy eie rasgroep en teenoor lede van ander rasse-groepe (Carter et al., 1994: 187). Verskillende modelle word voorgestel vir swart en blanke rasse-identiteitsontwikkeling.

Tinsley (1994: 115) maak die gevolgtrekking dat 'n ietwat andersoortige faktorestruktuur die loopbaanontwikkeling van individue, wat afkomstig is uit verskillende kulture en rasse-groepe, beïnvloed. Die verwagting is dat individue afkomstig van verskillende kulturele agtergrond verskil ten opsigte van hul verwagtings, aspirasies en waardes in die loopbaanontwikkelingsproses. As gevolg hiervan kom hulle voor eiesoortige probleme en struikelblokke te staan wat hulle moet oplos, en verskil hul houding ten opsigte van die loopbaanontwikkelingsproses.

2.7.7 KRUIS-KULTURELE NAVORSING OOR IDENTITEITSONTWIKKELING, BEROEPSIDENTITEITSONTWIKKELING EN BEROEPSVOLWASSENHEID

Streitmatter (1988: 336) meen dat nog weinig aandag gegee is aan die potensiële verskille in identiteitsontwikkeling by swart en blanke adolessente. Spence en Markstrom-Adams (1990: 297) ondersteun sy mening en voel dat die navorsing gedoen oor identiteitsontwikkeling gebaseer op Erikson se teorie, beperk is met betrekking tot minderheidsgroepe.

Die navorsing wat wel uitgevoer is met betrekking tot Amerikaanse swart minderheidsgroepe, is gebaseer op Marcia se identiteitstatusmodel. In hierdie navorsing is gevind dat betekenisvol meer adolessente afkomstig uit minderheidsgroepe as blanke adolessente geneig is om in die sluitingstatus te verkeer (Streitmatter, 1988: 344). Hy skryf dit toe aan die moontlikheid dat adolessente uit minderheidsgroepe minder gemaklik voel in hul omgewing en gevolglik meer geneig is om aan te pas by voorgeskrewe waardes en verwagtings.

Hauser (1972: 113) het in sy navorsing gevind dat daar 'n betekenisvolle verskil is in die patroon van identiteitsontwikkeling tussen swart en wit adolessente, en dat identiteitsluiting oorheersend is by swart sekondêreskoolstudente. Die oorheersing van hierdie status by swart studente skryf hy toe aan beperkte toegang tot sosiale bronne, beperkte werksgeleenthede, en die afwesigheid van rolmodelle.

Die resultate van Watson en Protinsky (1991: 963, 964) se navorsing verskil van vorige navorsing oor swart adolessente. In teenstelling met Hauser (1972) se navorsing het hulle gevind dat net 6,8% van die navorsingsgroep in die identiteitsluitingsfase verkeer. Hulle resultate ondersteun wel ander navorsing in dié sin dat die meerderheid swart adolessente betrokke is by die soeke na 'n identiteit.

Suid-Afrikaanse navorsing oor kruis-kulturele identiteitsontwikkeling en beroepsidentiteitsontwikkeling is beperk (Smith, 1992: 93). Thom (1988: 48-49) is van mening dat verdere navorsing oor identiteit by blanke en swart Suid-Afrikaanse adolessente

noodsaaklik is om die invloed van kultuur te ondersoek. Navorsing oor beroepsidentiteitsontwikkeling handel meestal oor die evaluering van verskillende beroepsontwikkelingprogramme op klein blanke steekproewe (Smith, 1992: 113). Watson (1984: 85) meen dat navorsing oor beroepsidentiteitsontwikkeling met ander populasiegroepe belangriker raak. Reid-Van Niekerk en Van Niekerk (1990: 1) ondersteun Watson se opinie.

Thom (1988: 280) het in sy navorsing oor blanke en swart adolessente geen betekenisvolle kultuurverskille ten opsigte van die vlak van beroepsidentiteitsontwikkeling gevind nie. Hy skryf dit toe aan die moontlikheid dat swart adolessente net soos die blanke adolessente strewe na die lewenswyse van die moderne Westerse kultuur. Thom het in sy navorsing meer ooreenkomste as verskille tussen adolessente in die onderskeie kultuurgroepe gevind. Hy gee die volgende verklaring daarvoor:

"...alhoewel die tradisionele kulture van hierdie groepe grootliks verskil, albei groepe aan moderne waardes en norme blootgestel is en in 'n Westerse wêreld waarin dieselfde eise aan hulle gestel word, ontwikkel".

Myburgh en Anders (1989: 123) het in hul navorsing gevind dat daar sowel duidelike verskille asook besliste ooreenkomste is tussen die identiteitsvestigingspatrone van swart en blanke adolessente. Een van die belangrikste verskille wat hulle gevind het, is dat blanke leerlinge groter waarde heg aan die portuurgroep as swart leerlinge.

Ochse (1983: 182; 1986: 1249) het in haar navorsing gevind dat swart mans eers op 'n laat volwasse stadium 'n sin vir identiteit ontwikkel. Sy bevind ook dat swart vrouens in hul middelvolwassestadium sterk gevoelens ervaar wat verband hou met die gebrek aan self-definisie en intimiteit, en dat die oplossing van die identiteitskrisis in hierdie stadium mag voorkom. Swart adolessente ervaar 'n sin vir identiteit op 'n later stadium as blanke adolessente. Ochse is van mening dat die navorsingresultate met betrekking tot die swart proefpersone in haar navorsingstudie versigtig geïnterpreteer moet word, weens die feit dat

die meetinstrumente minder geskik is vir gebruik deur swart studente en dat die geldigheid van die skaal beïnvloed word deur taalprobleme (Ochse, 1986: 1248). Sy voel ook dat navorsing oor swartmense gebaseer moet wees op longitudinale studies, omdat die waarskynlikheid bestaan dat daar verskille kan bestaan in die ervarings en sosiale definisies van swartmense wat grootword gedurende verskillende tydperiodes in 'n veranderende Westerse gemeenskap.

Die maak van 'n beroepskeuse is ook vir die swart adolessent 'n komplekse taak. Dreyer (1980: 83, 84) het in sy navorsing oor Zulu-adolessente gevind dat die hedendaagse Zulu-adolessent meer probleme ondervind om 'n beroepskeuse te maak as sy Westerse eweknie. Dreyer het gevind dat 27% van die adolessente in die Westerse gemeenskap teenoor 56% in die hedendaagse Zulu-gemeenskap probleme ondervind met die maak van 'n beroepskeuse. Hy skryf die verskil toe aan die verskil in kulturele agtergrond van die twee groepe. In die meer gevestigde Westerse gemeenskappe, waar sekere beroepe reeds lankgevestigde tradisies het, is dit makliker vir 'n adolessent om 'n beroepskeuse te maak. Dit is ook so omdat die tradisionele swart kultuur by die hedendaagse Zulu-adolessent nie meer bestaan nie, maar dat hy homself in 'n oorgangskultuur bevind, wat die maak van 'n beroepskeuse vir hierdie adolessent problematies maak.

Crites (aangehaal in Smith, 1992: 112) het op grond van sy navorsing gevind dat blanke middelklasstudente geneig is om hoër te presteer op die skaal van beroepsvolwassenheid as studente in die laer inkomste minderheidsgroepe. Kritiek op sy navorsing is dat die verskille in beroepsvolwassenheid moontlik toegeskryf kan word aan sosio-ekonomiese status en nie aan kultuur nie.

Ansell en Hansen (1971: 507) het in hulle navorsing beroepsvolwassenheid vergelyk tussen swartmense en blankes wat albei uit 'n laer sosio-ekonomiese statusgroep kom, en geen betekenisvolle verskille tussen die twee groepe gevind nie. Hierdie navorsers het waargeneem dat ekonomiese agtergrond en verskille in opvoeding 'n groter rol speel in die ontwikkeling van beroepsvolwassenheid as die kultuurgroep waaraan die persoon behoort.

McNair en Brown (1983: 33-35) het gevind dat blanke adolessente hoër tellings as swart adolessente met betrekking tot beroepsvolwassenheid behaal. Hulle meen dat, alhoewel swartmense se beroepsvolwassenheidsvlak laer is, hulle feitlik dieselfde beroepsaspirasies en verwagtings het as blanke studente.

Suid-Afrikaanse navorsing oor beroepsvolwassenheid toon meestal dieselfde resultate as Amerikaanse navorsing oor beroepsvolwassenheid:

Watson (1984: 188) het in sy navorsing oor die beroepsvolwassenheid van kleurling-hoërskoolleerlinge gevind dat hulle vlak van beroepsvolwassenheid laer is as die Amerikaanse norme. Hy het verder gevind dat die vlak van beroepsvolwassenheid geleidelik toeneem soos wat die kind van standerd ses tot tien vorder.

Hickson en White (1989: 80) het gevind dat die vlak van beroepsvolwassenheid by swart en blanke standerdtienleerlinge betekenisvol verskil, met die swart studente minder beroepsvolwasse as die blankes. Hierdie navorsers het veral betekenisvolle verskille gevind by selfinligting en by die integrering van selfinligting en loopbaaninligting. Volgens hulle kan die verskil verklaar word in terme van die verskil in opvoedkundige standaarde tussen swart en blanke studente. Hickson en White lê in hulle bevindinge klem op die swak opvoedkundige fasiliteite in swart gemeenskappe en die gebrek aan geskikte rolmodelle.

'n Vergelyking van die beroepsvolwassenheid tussen blanke, swart en kleurling-universiteitstudente (Reid-Van Niekerk & Van Niekerk, 1990: 1) onthul dieselfde tendense as die navorsing van Hickson en White (1989) oor hoërskoolleerlinge. Blanke studente het betekenisvol hoër beroepsvolwassenheidstellings getoon as beide swart en kleurlingstudente. Hulle meen dit kan toegeskryf word aan kulturele verskille, 'n ander oortige blootstelling aan die arbeidswêreld en verskille in die studente se opvoedkundige agtergrond. Hulle meen die bevindinge dui op 'n behoefte aan ingryping in die loopbaanontwikkeling van kleurling- en swart bevolkingsgroepe. Die verskille tussen die blanke en swart studente in hierdie studie is ook groter as dié van soortgelyke vergelykings in Amerikaanse studies.

Smith (1992: 246) het betekenisvolle verskille gevind ten opsigte van die vlak van beroepsvolwassenheid by die drie kulturele groepe. Die blanke studente toon die hoogste beroepsvolwassenheidsvlak en die swart studente die laagste beroepsvolwassenheidsvlak. Sy bevindinge het vorige navorsing oor beroepsvolwassenheid ondersteun (Beggs, 1990; Hickson & White, 1989; Langley et al., 1992; Reid-Van Niekerk & Van Niekerk, 1990).

Die meeste studies sluit nie sosio-ekonomiese status as veranderlike in nie. Sommige navorsers is van mening dat indien 'n studie nie sosio-ekonomiese status as 'n veranderlike insluit nie, verskille nie net toegeskryf kan word aan die spesifieke kultuurgroep nie.

Die sosio-ekonomiese status van blanke en swart universiteitstudente is in ag geneem in die navorsing van Beggs (1990: 118). Die bevindinge van hierdie studie is dat swart studente se vlak van beroepsvolwassenheid laer is as dié van blanke studente, alhoewel die effek van kultuur klein is.

2.8 NAVORSINGSBEVINDINGE OOR DIE FAKTORE WAT 'N ROL SPEEL BY DIE ONTWIKKELING VAN 'N BEROEPSIDENTITEIT, BEROEPSVOLWASSENHEID EN BEROEPSKEUSE

2.8.1 OUDERDOM

Waterman (1985: 17) het 'n saamgestelde analise gemaak van verskillende Amerikaanse navorsingstudies se resultate. Navorsingsbevindinge dui op beduidende verskille in beroepsidentiteitsontwikkeling by sekondêreskoolleerlinge van verskillende ouderdomme. Waterman het gevind dat die persentasie adolessente wat in die identiteitsverwerwingstatus verkeer, toeneem namate ouderdom toeneem en dat die persentasie adolessente wat in die identiteitsdiffuse status verkeer, afneem namate ouderdom toeneem. Hy vind ook 'n beduidende toename in die moratoriumfase van die senior sekondêre skool tot die universiteit.

Dellas en Jernigan (1987: 598) het in hulle navorsing bevind dat sowat 50% van die studente se beroepsidentiteitstatus binne ses maande na skoolverlating verander en dat die meeste veranderinge 'n verskuiwing na hoër vlakke van identiteitsontwikkeling verteenwoordig.

Ansell en Hansen (1971: 506, 507) het gevind dat beroepsontwikkeling betekenisvol toeneem met toename in ouderdom by blanke en swart studente. Hulle het ook gevind dat die twee groepe se ontwikkeling teen verskillende tempo's plaasvind. Swart studente het 'n laer vlak van toename in beroepsontwikkeling getoon as blanke studente.

Om ouderdom as 'n veranderlike te gebruik by die bestudering van beroepsontwikkeling in Suid-Afrika kan probleme inhou. Sommige navorsers is van mening dat die opvoedkundige vlak van die student eerder as veranderlike gebruik moet word. Volgens Cloete (1980: 31) is ouderdom en opvoedkundige vlak in die VSA nou verwant aan mekaar, dit wil sê die resultate sal dieselfde wees, ongeag watter een van die twee as 'n veranderlike gebruik word. In Suid-Afrika, en spesifiek by minderbevoorregte groepe, bestaan daar nie 'n direkte verband tussen ouderdom en opvoedkundige vlak nie. Cloete (1980: 31) meen dus dat dit meer van pas is om opvoedkundige vlak as veranderlike te gebruik.

Cloete (1980: 193) het met sy navorsing oor swart studente 'n betekenisvolle verskil gevind in beroepsontwikkeling tussen verskillende standerdgroepe. Die resultate het 'n betekenisvolle toename getoon in die vlak van beroepskennis vanaf die standerd 8-vlak tot en met eerstejaarsvlak.

Ackermann (1993: 249, 315) het in sy navorsing 'n positiewe korrelasie gevind tussen beroepsidentiteitsontwikkeling en toename in ouderdom by blanke adolessente. Die standerd 10-respondente het hoër vlakke van identiteitsontwikkeling getoon as die standerd sewes.

Langley et al. (1992: 16) het tot die gevolgtrekking gekom dat standerd 10-leerlinge oor 'n groter mate van beroepsvolwassenheid beskik as standerd 8-leerlinge.

2.8.2 GESLAG

Die feit dat die vrou gedurende die afgelope aantal dekades genoodsaak was om in toenemende mate tot die arbeidsmark toe te tree, het die aandag van talle navorsers op die beroepsbeoefening van die man teenoor dié van die vrou gevestig. Volgens Te Groen (1989: 1) oefen die man sy beroepskeuse uit volgens sy eie moontlikhede en belangstellings. Die biologiese bestemming van die vrou is egter dat sy mettertyd moeder sal word. Die vrou moet dus enersyds moeder en tuisteskepper wees, maar andersyds word daar van haar verwag dat sy tot die arbeidsmark sal toetree. Hierdie dubbele rol wat die samelewing van die vrou eis, het volgens Te Groen (1989: 1-2) 'n remmende uitwerking op die identiteitsverwerwing van die dogter.

Thom (1988: 136) wys daarop dat die meeste identiteitmeetmiddels aanvanklik opgestel is vir manlike proefpersone en nie voorsiening gemaak het vir moontlike andersoortige kenmerke van die vroulike identiteit nie. Pogings is later deur Marcia aangewend om die meetmiddels so uit te brei dat dit ook vir vrouens gebruik kan word, maar dit het heelwat teenstrydige resultate gelever (Thom, 1988: 136). Hierdie pogings om die meetinstrumente aan te pas vir vrouens het tot nog groter verwarring oor die identiteitsontwikkeling by adolessente dogters gelei. Marcia (1980: 178) verklaar dit soos volg:

"Understanding of female development in adolescence is a far more complicated task than the understanding of male development. Female development is quieter, subtler. And because the end-points of female development are ambiguous, it is harder to identify significant markers along the way....Because the Eriksonian stages of identity and intimacy are probably merged for girls...identity development proceeds as a deeper and less tangible level".

Thom (1988: 140) maak 'n onderskeid tussen die proses van identiteitsontwikkeling by manlike en vroulike adolessente:

" Vir die manlike adolessent lê die oplossing van die identiteitskrisis in die bereiking van onafhanklikheid sodat hy homself sosiaal en seksueel kan definieer en sy persoonlike doelwitte kan bereik... Hierteenoor berus die formulering van die vroulike beroepsidentiteit op die vermoë om interpersoonlike verhoudings te ontwikkel wat uiteindelik sal uitloop op die vestiging van 'n heteroseksuele intieme verhouding met haar eggenoot".

Hierdie verskille ten opsigte van identiteitsontwikkeling by mans en vrouens bevestig die tradisionele geslagsrolstereotipes.

Savickas (1985: 335) het in sy navorsing gevind dat vrouens 'n meer stabiele beroepsidentiteit toon as mans. Hy het die aanname gemaak dat vrouens dalk 'n meer stabiele beroepsidentiteit nodig om manlik-gedomineerde beroepe te kan kies en geslagsrolstereotipes te kan hanteer indien hulle hierdie beroepskeuses sou implementeer.

Te Groen (1989:41) is van mening dat die dogter se beroepsidentiteitsontwikkeling gekoppel is aan haar agtergrondkennis, agtergrondvooroordede en geslagsrolverwagtinge. Sy voel dat die dogter van jongs af reeds gekonfronteer word met die samelewing se vooroordeel teenoor sekere beroepe en dat haar kennis van beroepe moontlik deur geslagsrolstereotipes verwring is. Die feit dat dogters oor die algemeen beïnvloed word om tradisioneel vroulike beroepe te oorweeg, kan in baie gevalle tot beroepsverwarring lei en gevolglik tot negatiewe beroepsidentiteitsontwikkeling.

Die adolessente dogter se beroepsaspirasies word verder gekompliseer deur faktore soos die huwelik en moederskap. Navorsing toon dat 'n groot persentasie hoërskooldogters onseker

voel oor hoe hulle 'n beroepsrol en hulle rol as moeder en huisvrou sal kan kombineer (Thom, 1988: 168). Hierdie dilemma bemoeilik dus die adolessente dogter se ontwikkeling van 'n beroepsidentiteit.

Ochse (1983: 181; 1986: 1249) het in haar navorsing bevind dat blanke dames die identiteitskrisis op 'n jonger ouderdom as mans oplos. Sy is van mening dat, as identiteit ontleed word in terme van beroepsaspirasies en politieke ideologieë, hierdie geneigdheid van vrouens om krisisse vroeër op te los toegeskryf kan word aan vrouens se geneigdheid tot identiteitsluiting. Sy voel dat die meeste vrouens in hierdie status verkeer omdat hulle aanvaar dat hulle bestem is om eendag getroude vrouens en moeders te wees en om die weerspieëlende identiteit van hul ouers en/of vaders aan te neem.

Namate vrouens egter toenemend tot die beroepswêreld toetree, sal hulle net soos mans hul identiteit in 'n groter mate met betrekking tot hulself as individue kan ontwikkel. Dan kan die neiging om te aanvaar dat die huwelik en moederskap hul identiteit definieer moontlik afneem (Thom, 1988: 137).

Laman en Freedman (aangehaal in Botha, 1993:101) het aangetoon dat daar 'n positiewe verband bestaan tussen 'n hoër vlak van identiteitsontwikkeling en die beroepsaspirasies van mans en vrouens. Freedman het ook bevind dat vrouens wat 'n hoër vlak van identiteitsontwikkeling bereik het, meer waarde heg aan die beoefening van 'n beroep. Daarenteen voel vrouens wat 'n lae vlak van identiteitsontwikkeling bereik het, minder verbind tot 'n beroep. Hulle stel beroepsbeoefening gewoonlik uit totdat hul kinders skoolgaande ouderdom bereik het.

Grotevant en Thorbecke (1982: 403) het gevind dat mans en vrouens op dieselfde vlak in terme van hul beroepsidentiteitsontwikkeling is, maar dat elke geslag 'n ander pad geloop het om hierdie identiteit te ontwikkel. Mans se beroepsidentiteit is verwant aan 'n instrumentele oriëntasie en die aanvaarding van uitdagende take, en hulle is minder begaan oor negatiewe evaluering deur ander as meisies. Adolessente meisies se beroepsidentiteit is weer verwant aan 'n oriëntasie ten opsigte van harde werk en die vermyding van kompetisie.

Dellas en Jernigan (1987: 598) het bevind dat beroepsidentiteitsontwikkeling nie vinniger by die manlike as die vroulike geslag geskied nie. Hulle is van mening dat verskille wat ten opsigte van beroepsidentiteitstatus mag voorkom, eerder die gevolg is van kulturele faktore as van geslagsverskille inherent aan die proses van identiteitsontwikkeling.

Ackermann (1993: 242, 316) het in sy navorsing gevind dat die geslagsverskille wat uit sy ondersoek na vore kom, nie baie oortuigend is nie. Hy het net in die geval van een van die meetinstrumente (DISI) wat hy gebruik het, betekenisvolle geslagsverskille gevind. Betekenisvolle geslagsverskille kom in die beroepsmoratoriumstatus en by die onklassifiseerbare groep voor. Betekenisvol meer meisies as seuns is in die beroepsmoratoriumstatus geklassifiseer. Die onklassifiseerbare respondente toon die teenoorgestelde patroon, met betekenisvol meer seuns as meisies as onklassifiseerbaar. 'n Moontlike verklaring hiervoor is dat 'n redelike groot persentasie van die onklassifiseerbare seuns nog baie onseker is van hul beroepstoekoms, en na alle waarskynlikheid eerder in diffusie of moratorium tuis hoort.

Navorsingsbevindinge ten opsigte van geslagsverskille by die evaluering van beroepsvolwassenheid is inkonsekwent (De Beer, 1989: 21; Smith, 1992: 116). Sommige ondersoeke toon geen geslagsverskille nie, terwyl die meerderheid ondersoeke wel daarop dui dat geslag verband hou met beroepsontwikkeling en beroepsvolwassenheid (Crites, 1965; Hollender, 1971). Neely (1980: 116) suggereer dat hoër beroepsvolwassenheid by meisies moontlik kan dui op 'n oorhaastige en ondeurdagte verbintenis tot beroepsbesluite, terwyl Super en Nevill (1984: 41) dit toeskryf aan beter verbale vermoëns. Volgens Alvi en Khan (1983: 180) kan verkreeë geslagsverskille toegeskryf word aan die vroeër ryping van die vroulike adolessent.

McNair en Brown (1983: 33) het in hulle navorsing betekenisvolle verskille gevind tussen die beroepsvolwassenheid van seuns en dogters, met dogters wat 'n hoër vlak van beroepsvolwassenheid toon.

Suid-Afrikaanse navorsing ten opsigte van beroepsvolwassenheid en geslagsverskille is beperk.

Watson (1984: xvi) het geslagsverskille gevind by kleurling-hoërskoolleerlinge, met die mans as meer kognitief volwasse en die vrouens se houding meer beroepsvolwasse.

Alexander (1990: 113) het in sy navorsing geen beduidende verskille gevind tussen die beroepsvolwassenheidsvlak van seuns en dogters afkomstig van minderheidsgroepe nie.

In haar navorsing met swart studente het Beggs (1990: 100, 117) gevind dat geslag nie betekenisvol verwant is aan beroepsvolwassenheid nie.

Cloete (1980: 204) het gevind dat swart mans oor 'n groter kennis van beroepe beskik en 'n groter kognitiewe beroepsvolwassenheid openbaar as swart vrouens.

Daar word van die veronderstelling uitgegaan dat beroepsidentiteitsontwikkeling en die bereiking van beroepsvolwassenheid 'n komplekser proses is vir die adolessente dogter as vir die adolessente seun.

Dit blyk dat meer resente navorsing minder duidelike geslagsverskille in beroepsidentiteitsontwikkeling en die bereiking van beroepsvolwassenheid vind. Dit kan moontlik toegeskryf word aan die wegbeweeg van die tradisionele geslagsrolstereotipes en die toenemende toetrede van vrouens tot die arbeidsmark.

2.8.3 GESINSAGTERGROND

Die gesin verskaf geleenthede aan die individu om met verskeie volwasse rolmodelle te identifiseer. Kinders wat met hulle ouers en subkultuur identifiseer, sal op 'n vroeë stadium voorkeure ontwikkel vir die tipe beroepe wat hulle ouers hoog aanslaan (Super, 1957: 242). Super is dus van mening dat gesinsfaktore 'n belangrike rol speel in die loopbaanontwikkeling van adolessente. Hy suggereer dat ouers hul kinders se

beroepsaspirasies, -verwagtings en -volwassenheid direk, sowel as indirek, as gevolg van identifikasie, beïnvloed.

Mkhabela (aangehaal in Thom, 1988: 172) meen dat swart ouers nie as goeie rolmodelle vir hulle kinders kan dien ten opsigte van die hoërstatusberoepe nie, want hulle beskik meestal oor min kennis en ervaring van die groot aantal beroepe in die Westerse wêreld.

Volgens die navorsing van McNair en Brown (1983: 34) is ouerlike invloed die beste voorspeller van beroepsvolwassenheid onder swart en blanke adolessente.

Myburgh en Anders (1989: 128) het gevind dat hoe ouer die adolessent word, hoe belangriker raak sy ouers se opinie vir hom. 'n Moontlike rede hiervoor is dat die adolessent 'n toenemende onsekerheid ervaar ten opsigte van sy blootstelling aan die volwasse wêreld. Dit dwing hom om meer staat te maak op sy ouers.

Khan en Alvi (1983: 361) is weer van mening dat veranderlikes wat verband hou met die agtergrond van die student self, 'n groter verband toon met beroepsvolwassenheid as veranderlikes wat verband hou met die agtergrond van die ouers.

2.8.3.1 Beroepstatus en beroepsvlak van ouers

Maesela (1994: 66) het in sy navorsing gevind dat die beroep wat die vader beoefen 'n groot rol speel in die uiteindelijke beroepskeuse van sy kind.

Die vader se beroep het 'n betekenisvolle invloed op die beroepskeuse van die seun, maar nie in dieselfde mate op dié van die dogter nie (Conger, 1973: 391). Hy skryf dit toe aan sterker identifikasie van die seun met sy vader, die moontlikheid dat seuns meer kennis dra van hul vader se beroep, makliker toegang tot die vader se beroep en ouerlike motivering.

Thom (1988: 174) is van mening dat dogters van werkende moeders geneig is om meer selfstandig en aktief te wees. Hulle wil ook graag soos hul moeders 'n beroep beoefen.

Hierdie houding by dogters het 'n positiewe invloed op hulle beroepsidentiteitsontwikkeling.

White (1986: 42) het in haar navorsing met swart adolessente gevind dat die vlak van die ouers se beroep geen betekenisvolle invloed op die vlak van beroepsvolwassenheid het nie.

Terwyl navorsingsresultate die belangrikheid van 'n beroepsuksesvolle rolmodel van die vader beklemtoon, het die meerderheid navorsers gevind dat toegang tot opvoeding, inligting en effektiewe voorligting belangriker is as die rolmodel van die vader (Dillard, 1980: 291).

2.8.3.2 Sosio-ekonomiese status

Baie adolessente uit die laer sosio-ekonomiese klas se selfbeeld as potensiële werker is negatief en hulle het ook nie 'n realistiese beeld van die beroepswêreld nie. Kinders afkomstig uit laer sosio-ekonomiese groepe het dikwels geen geskikte beroepsrolmodelle in hul gesin nie en ervaar weinig blootstelling aan gesinsaktiwiteite wat verband hou met hulle aspirasies (Super, 1957: 243).

Watson (1984: 192) het in sy navorsing oor kleurling hoërskoolleerlinge gevind dat sosio-ekonomiese status 'n betekenisvolle verband toon met beroepsontwikkeling. Hoe hoër die sosio-ekonomiese status is, hoe hoër is die beroepsrypeidvlak.

Dillard (1976a; 1976b) het in sy navorsing oor swart mans gevind dat daar 'n betekenisvolle verband bestaan tussen beroepsvolwassenheid en sosio-ekonomiese agtergrond. Dit blyk dus dat kulturele faktore en sosialiseringprosesse wat berus op sosio-ekonomiese agtergrond sterk voorspellers is van die beroepsvolwassenheid van swart mans.

Smith (aangehaal in Alexander, 1990: 10) het aangetoon dat die beroepswaardes van adolessente uit 'n laer sosio-ekonomiese stand grootliks verskil van dié van adolessente uit 'n hoër sosio-ekonomiese stand. Mens-georiënteerde beroepe, sekuriteit en persoonlike bevrediging in 'n beroep is belangriker vir adolessente afkomstig uit 'n welgestelde agtergrond, terwyl adolessente vanuit 'n mindergegoede agtergrond weer meer waarde heg

aan die aard van die werk, sigbare vergoeding en hulle voorkeur om eerder met objekte as mense en idees te werk.

Thom (1988: 369) het by beide swart en blanke adolessente gevind dat sosio-ekonomiese status nie 'n verband toon met die vlak van identiteits- en beroepsidentiteitsontwikkeling nie. Maesela (1994: 67) het gevind dat sosio-ekonomiese status nie 'n rol speel in beroepskeuse nie.

Super en Nevill (1984: 40) het op hulle beurt geen betekenisvolle verband gevind tussen sosio-ekonomiese status en beroepsvolwassenheid by hoërskoolleerlinge nie.

Beggs (1990: 115) het Super en Nevill se bevindinge bevestig in haar navorsing oor swart en blanke universiteitstudente. Die resultate van haar navorsing het aangetoon dat sosio-ekonomiese status geen betekenisvolle invloed op beroepsvolwassenheid het nie. Sy skryf dit toe aan die feit dat universiteitstudente hoofsaaklik uit 'n middelklasagtergrond afkomstig is.

Teenstrydige resultate word aangetoon in die navorsing van Gribbons en Lohnes (1969: 561) wat gedoen is met hoërskoolleerlinge. Hulle het die afleiding gemaak dat sosio-ekonomiese status 'n relatief onbeduidende determinant van beroepsvolwassenheid in vroeë adolessensie is, maar dat dit meer merkbaar raak in laat adolessensie.

2.8.3.3 Opvoedkundige vlak van ouers

Holland en Holland (1977: 406, 407) het in hul navorsing 'n studie gemaak van die eienskappe wat toegeskryf kan word aan studente wat "decided" (reeds 'n besluit geneem) of "undecided" (geen besluit geneem) is ten opsigte van hul beroepsdoelwitte. Hulle het geen betekenisvolle verband gevind tussen die opvoedkundige vlak van die vader en "decided" of "undecided" studente nie.

Uit die literatuur blyk dit dat geen ander kruis-kulturele navorsing melding maak van die verband tussen die opvoedkundige vlak van die ouers en beroepsidentiteitsontwikkeling, beroepsvolwassenheid en die uiteindelijke beroepskeuse van die adolessent nie.

2.8.4 PORTUURGROEP

Johnson (1987: 196-197) het in sy navorsing bevind dat daar 'n klein verband bestaan tussen portuurgroep en beroepsidentiteitsontwikkeling, maar dat hierdie verband varieer tussen verskillende tipes portuurgroepe. Hy het die verskillende tipes portuurgroepe volgens 'n klassifikasie-model van Holland en Brown ingedeel. Johnson se bevindinge ondersteun vroeëre navorsing gedoen deur Holland en Brown, wat daarop dui dat beroepsidentiteitsontwikkeling hoofsaaklik beïnvloed word deur aangebore eienskappe en gesinsfaktore, en in 'n mindere mate deur druk van die portuurgroep.

Net soos in die geval van die opvoedkundige vlak van die ouers, blyk dit uit die literatuur dat geen ander kruis-kulturele navorsing melding maak van die verband tussen die portuurgroep en beroepsidentiteitsontwikkeling, beroepsvolwassenheid en die uiteindelijke beroepskeuse van die adolessent nie.

2.9 SAMEVATTING

Die ontwikkeling van 'n beroepsidentiteit word beskou as een van die belangrikste domeine van identiteitsontwikkeling wat bydra tot die definiëring van 'n eie identiteit. Beroepsidentiteitsontwikkeling word beskou as 'n komplekse proses, in besonder vir die swart adolessent. Dit blyk dat die ontwikkeling van 'n beroepsidentiteit by die swart adolessent hoofsaaklik gestrem is deur die politieke struktuur in Suid-Afrika, wat gewoonlik op opvoedkundige, sosiale en ekonomiese gebied gediskrimineer het teen swart studente. Beroepskennis ontbreek by ekonomies agtergeblewe swartes omdat hulle nie blootgestel is aan baie kennis van die wêreld van werk nie. Hierdie studente het dikwels ook 'n gebrekkige selfkennis wat hul loopbaanbeplanning nog verder kan strem.

Voordat die tendens van gelyke werkseleenthede vir almal en regstellende aksies by werkgewers begin posvat het, was minderheidsgroepe selde verteenwoordig in al die sfere van die samelewing se arbeidsverdeling. Hierdie situasie is egter in 'n proses van verandering, en swartmense het vandag groter toegang tot 'n verskeidenheid beroepe. As gevolg van al hierdie veranderinge wat plaasgevind het en nog plaasvind, het die keuse van 'n beroep voordat die arbeidsmark betree word, 'n meer komplekse taak vir die swart adolessent geword. Hierdie tendens hou belangrike implikasies in vir die beroepsidentiteitsontwikkeling van die swart adolessent.

Die gebrek aan behoorlik georganiseerde voorligting in swart skole het ook 'n stremmerde effek op die ontwikkeling van 'n beroepsidentiteit by die swart adolessent. Om die swart adolessent by te staan in hierdie belangrike proses van beroepsidentiteitsontwikkeling, moet die behoefte aan omvattende en uitgebreide voorligtingsdienste in swart skole beklemtoon word.

HOOFSTUK DRIE

EMPIRIESE ONDERSOEK

3.1 DOEL- EN HIPOTESESTELLING

Die aanleiding tot die ondersoek is primêr die behoefte om beroepsidentiteitsontwikkeling by swart adolessente te ondersoek met die doel om riglyne vir effektiewe beroepsvoorligting daar te stel. Die algemene doelstelling van die ondersoek is dus om die proses van beroepsidentiteitsontwikkeling by Xhosa-sprekende adolessente na te gaan en om moontlike probleemareas van beroepsidentiteitsontwikkeling te identifiseer. Die spesifieke doelstellings wat hieruit voortspruit, is soos volg:

- a) Om die verband tussen die beroepsidentiteitstatus waarin die adolessent verkeer en vyf areas van loopbaanontwikkeling, naamlik selfinligting, besluitneming, loopbaaninligting, integrering van selfinligting en loopbaaninligting, asook loopbaanbeplanning, te ondersoek.
- b) Om moontlike verskille in beroepsidentiteitsontwikkeling tussen adolessente van verskillende geslagte te ondersoek.
- c) Om moontlike verskille in beroepsidentiteitsontwikkeling tussen adolessente van verskillende opvoedkundige vlakke te ondersoek.
- d) Om moontlike verskille in beroepsidentiteitsontwikkeling tussen adolessente van verskillende ouderdomme te ondersoek.
- e) Om moontlike verbande tussen die beroepsidentiteitsontwikkeling van adolessente en die teenwoordigheid van die ouers te ondersoek.

- f) Om moontlike verbande tussen die beroepsidentiteitsontwikkeling van adolessente en die formele opleiding van die ouers te ondersoek.
- g) Om moontlike verbande tussen die beroepsidentiteitsontwikkeling van adolessente en die beroepsvlak van die ouers te ondersoek.
- h) Om moontlike verbande tussen die beroepsidentiteitsontwikkeling van adolessente en die werkstatus (werk of werkloos) van die ouers te ondersoek.
- i) Om riglyne vir effektiewe beroepsleiding aan swart adolessente daar te stel.

In die lig van bogenoemde spesifieke doelstellings kan die volgende hipoteses vir die ondersoek gestel word:

Hipotese 1: Daar is 'n verband tussen die beroepsidentiteitstatus waarin die adolessent verkeer en vyf areas van loopbaanontwikkeling, naamlik selfinligting, besluitneming, loopbaaninligting, integrering van selfinligting en loopbaaninligting, asook loopbaanbeplanning.

Hipotese 2: Daar is 'n verskil tussen manlike en vroulike adolessente se vlakke van beroepsidentiteitsontwikkeling.

Hipotese 3: Daar is 'n verskil tussen adolessente van verskillende opvoedkundige vlakke se vlakke van beroepsidentiteitsontwikkeling.

Hipotese 4: Daar is 'n verskil tussen adolessente van verskillende ouderdomme se vlakke van beroepsidentiteitsontwikkeling.

Hipotese 5: Daar is 'n verband tussen die vlakke van beroepsidentiteitsontwikkeling van die adolessent en die teenwoordigheid van die ouers.

Hipotese 6: Daar is 'n verband tussen die vlakke van beroepsidentiteitsontwikkeling van die adolessent en die formele opleiding van die ouers.

Hipotese 7: Daar is 'n verband tussen die vlakke van beroepsidentiteitsontwikkeling van die adolessent en die beroepsvlak van die ouers.

Hipotese 8: Daar is 'n verband tussen die vlakke van beroepsidentiteitsontwikkeling van die adolessent en die werkstatus (werk of werkloos) van die ouers.

3.2 MEETINSTRUMENTE

3.2.1 DELLAS IDENTITY STATUS INVENTORY-OCCUPATION (DISI-O) (Dellas & Jernigan, 1981)

Dellas en Jernigan se doel met die ontwikkeling van hierdie beroepsidentiteitvraelys (DISI-O) was om 'n objektiewe en maklik-beantwoordbare en kodeerbare vraelys te ontwikkel wat ooreenstem met Marcia se identiteitstatusonderhoud waarvolgens 'n persoon geklassifiseer word in terme van identiteitstatusse. 'n Belangrike oorweging was die nadele van Marcia se identiteitstatusonderhoud, soos die tydrowendheid met die individuele afneem van die onderhoud en die subjektiewe evaluering daarvan. Die DISI-O is dus so ontwerp dat dit op groepe toegepas word en ongeveer 20 minute neem om te voltooi. In teenstelling met ander vraelyste maak hierdie vraelys voorsiening vir die bepaling van identiteitstatusse in een spesifieke domein, naamlik die beroepsdomein.

Deur middel van die DISI-O-vraelys word beroepsidentiteitstatusse bepaal in terme van vyf vlakke, naamlik Verwerwing, Moratorium, Sluiting, "Diffused-diffused" en "Diffused-luck".

Volgens Dellas en Jernigan (1981: 1041) toon adolessente in die "Diffused-diffused"-status oppervlakkige vorme van eksplorاسie, maar met geen tekens van verbintenisse in sig nie. Adolessente in die "Diffused-luck"-status toon geen tekens van eksplorاسie of verbintenisse nie, maar dui op 'n afhankelijkheid van geluk of die noodlot om keuses te bepaal.

Die DISI-O vraelys bestaan uit 35 stellings wat in sewe groepe van vyf stellings elk gegroepeer is. Elke stelling in 'n groep verteenwoordig een van die vyf statusse. Daar bestaan dus vir elke status sewe stellings, een stelling in elk van die sewe groepe. Die respondēt moet uit elke groep van vyf stellings dié een kies wat die beste by hom/haar pas. Indien die gekose stelling in vier of meer van die sewe groepe dieselfde status verteenwoordig, word die respondēt in daardie status geklassifiseer.

Die responskombinasies is soos volg:

Beroepsidentiteitsverwerwing: Stellings 2, 10, 15, 16, 23, 29 en 32.

Beroepsidentiteitsmoratorium: Stellings 1, 9, 13, 17, 24, 30 en 33.

Beroepsidentiteitsluiting: Stellings 4, 8, 11, 20, 22, 26 en 35.

Beroepsidentiteitsdiffusie ("Diffused-diffused"): Stellings 3, 6, 14, 18, 25, 27 en 34.

Beroepsidentiteitsdiffusie ("Diffused-luck"): Stellings 5, 7, 12, 19, 21, 28 en 31.

Die DISI-O-vraelys toon 'n hoë mate van betroubaarheid en geldigheid vir beide geslagte en vir leerlinge in die sekondêre skool (Dellas & Jernigan, 1981: 1049).

3.2.2 OCCUPATIONAL IDENTITY SCALE (OIS) (Melgosa, 1987)

Melgosa (1987: 387) se doel met die ontwikkeling van hierdie beroepsidentiteitsvraelys (OIS) was om 'n vraelys te ontwikkel waarmee 'n kwantitatiewe telling vir elke status verkry kan word.

Hy was van mening dat die DISI-O-vraelys die respondent klassifiseer in terme van die vyf statusse sonder die bepaling van die graad van betrokkenheid ten opsigte van die ander statusse.

Deur middel van die OIS-vraelys word 'n kwantitatiewe telling vir die beroepsidentiteitstatusse verkry in terme van vier vlakke, naamlik Verwerwing, Moratorium, Sluiting en Diffusie.

Die OIS-vraelys bestaan uit 28 stellings wat geëvalueer moet word op 'n Likert-skaal wat wissel van 5 ("strongly agree") tot 1 ("strongly disagree"). Elke stelling verteenwoordig een van die vier statusse en word soos volg ingedeel:

Beroepsidentiteitsverwerwing: Stellings 3, 5, 20, 22, 23, 25 en 27.

Beroepsidentiteitsmoratorium: Stellings 1, 2, 6, 9, 10, 12, 17 en 21.

Beroepsidentiteitsluiting: Stellings 4, 8, 13, 15, 18, 24 en 26.

Beroepsidentiteitsdiffusie: Stellings 7, 11, 14, 16, 19 en 28.

Om die totaalstelling vir elke status te bereken word die aangeduide tellings volgens die 5-punt-Likert-skaal op grond van bogenoemde stelling-indeling bymekaar getel. Vir die doel van hierdie ondersoek is die rekenkundige gemiddelde van die totaaltellings bereken.

Die OIS-vraelys toon 'n hoë mate van betroubaarheid en geldigheid vir beide geslagte, vir leerlinge in die sekondêre skool en vir kollegestudente (Melgosa, 1987: 385).

3.2.3 DIE LOOPBAANONTWIKKELINGSVRAELYS (LOV) (Langley, Du Toit & Herbst, 1992)

Die LOV is deur Langley et al. (1992: 1) ontwikkel om 'n meetinstrument daar te stel vir die evaluering van adolessente en jong volwassenes se gereedheid ten opsigte van die neem van loopbaanbesluite. Die vraelys ondersoek vyf dimensies van loopbaanontwikkeling, naamlik Selfinligting, Besluitneming, Loopbaaninligting, Integrering van inligting oor die self met loopbaaninligting en Loopbaanbeplanning. Elkeen van hierdie dimensies hou verband met een of meer van die reeds genoemde loopbaanontwikkelingstake (Vgl. 2.5.2.2) wat na loopbaanvolwassenheid lei.

Die LOV bestaan uit 100 items wat slegs waar of onwaar as 'n respons vereis. Die items word soos volg oor die vyf skale versprei:

Selfinligting (SI): Items 1-20
Die skaal Selfinligting het betrekking op die toetsling se kennis van byvoorbeeld die belangrikheid van lewensrolle, beroepswaardes en beroepsbelangstelling.
Besluitneming (B): Items 21-40
Hierdie skaal het betrekking op die toetsling se vermoë om doeltreffende besluite te neem.
Loopbaaninligting (L): Items 41-60
Die skaal Loopbaaninligting evalueer die toetsling se kennis van die wêreld-van-werk.
Integrering van Selfinligting en Loopbaaninligting (I): Items 61-80
Hierdie skaal handel oor die toetsling se vermoë om relevante inligting oor homself te integreer met inligting oor die wêreld-van-werk.
Loopbaanbeplanning (LB): Items 81-100
Die skaal Loopbaanbeplanning evalueer die toetsling se vermoë om 'n loopbaankeuse te maak en 'n loopbaanplan te implementeer.

Die volgende riglyne word gebruik vir die interpretasie van die totaaltellings verkry vir die vyf skale:

Selfinligting (SI)	
15-20	Die toetsling beskik oor voldoende selfkennis.
11-14	Die toetsling se selfkennis kan verbeter.
7-10	Die toetsling se selfkennis is onvoldoende.
0-6	Die toetsling beskik oor weinig selfkennis.

Besluitneming (B)	
15-20	Die toetsling beskik oor die vermoë om besluite te neem.
11-14	Die toetsling se vermoë om besluite te neem kan verbeter.
7-10	Die toetsling se besluitnemingsvaardighede is onvoldoende.
0-6	Die toetsling het weinig kennis van besluitneming.
Loopbaaninligting (LI)	
13-20	Die toetsling beskik oor genoegsame loopbaaninligting.
8-11	Die toetsling se kennis oor loopbane kan verbeter.
4-7	Die toetsling se loopbaaninligting is onvoldoende.
0-3	Die toetsling het weinig kennis oor loopbane.
Integrering van Selfinligting en Loopbaaninligting (I)	
15-20	Die toetsling het selfinligting en loopbaaninligting voldoende geïntegreer.
11-14	Die toetsling se integrering van selfinligting en loopbaaninligting kan verbeter.
7-10	Die toetsling se integrasie van selfinligting en loopbaaninligting is onvoldoende.
0-6	Die toetsling se selfkennis en loopbaankennis is nie geïntegreer nie.
Loopbaanbeplanning (LB)	
13-20	Die toetsling beskik oor voldoende kennis om met loopbaanbeplanning voort te gaan.
9-12	Die toetsling se vermoë om 'n loopbaan te beplan kan verbeter.
5-8	Die toetsling se vermoë om 'n loopbaan te beplan is onvoldoende.
0-4	Die toetsling beskik nie oor die vermoë om 'n loopbaan te beplan nie.

Die maksimum-telling vir elke skaal is 20 en is 'n aanduiding van loopbaanvolwassenheid. Vir die doel van hierdie ondersoek is die rekenkundige gemiddelde van die totaaltellings van elke skaal afsonderlik bereken.

Die LOV is gestandaardiseer vir die gebruik met hoërskoolleerlinge en eerstejaar-universiteitstudente afkomstig uit al die populasiegroepe in Suid-Afrika. Bevredigende betroubaarheidskoëffisiënte en geldigheidsindekse is vir al die groepe gevind.

3.2.4 BIOGRAFIESE VRAELYS

'n Biografiese vraelys is gebruik as deel van die toetsbattery. Respondente het inligting verskaf oor hul standerd, ouderdom, geslag, huistaal en inligting ten opsigte van die vader en moeder se teenwoordigheid, formele opleiding, beroepsvlak en beroepstatus. Vir die statistiese ontledings is die beroepsvlak van die ouers geklassifiseer op 'n 9-punt-skaal wat gebaseer is op Suid-Afrika se sensusopnames (Van der Merwe, 1993: 50), soos volg:

KLASSIFIKASIE VAN BEROEPE	VLAK
Hoogs professioneel, uitvoerend, administratief en tegnies	9
Professioneel, administratief en bestuurders	8
Semi-professioneel en onafhanklike handelsbedrywe	7
Laer vlak administratief, tegnies en klerikaal, met beperkte toesighoudende en administratiewe verantwoordelikhede	6
Ambagsman en vakleerling met ambagskwalifikasies (geskoolde arbeid)	5
Roetine klerikale en administratief; dienslewering en verkope	4
Half-geskoolde werkers en handearbeiders	3
Ongeskoolde werkers en handearbeiders	2
Nie ekonomies aktief of produktief nie	1
Geen respons	0

Hierdie biografiese inligting is gebruik om die verband tussen elkeen en beroepsidentiteitsontwikkeling te bepaal.

3.3 ONDERSOEKGROEP

Die populasie waarop die ondersoek toegepas is, is swart leerlinge verbonde aan sekondêre skole in die Wes-Kaap. In die lig van praktiese oorwegings is besluit om die bereikbare populasie te beperk tot leerlinge afkomstig uit tradisionele swart skole in die tradisionele swart woongebied Guguletu. Al drie die sekondêre skole in die woongebied Guguletu, naamlik Fezeka, ID Mkize en Guguletu Comprehensive (Intshukumo), was betrokke by die ondersoek.

Daar is besluit om slegs standerd agt- en standerd tien-leerlinge by die steekproef in te sluit omdat hulle voldoende verteenwoordigend is van die adolessente-ontwikkelingsfase. Leerlinge in albei standerds verkeer ook in 'n baie belangrike fase ten opsigte van beroepsontwikkeling. Standaard tien-leerlinge bevind hulle in 'n belangrike fase ten opsigte van skoolverlating en die toetrede tot die wêreld van werk, terwyl standerd agt-leerlinge 'n belangrike fase bereik het waar hulle reeds sekere vakkeuses moes maak wat 'n groot rol kan speel in hul uiteindelijke beroepskeuse. Al die standerd agt- en standerd tien-leerlinge in die drie betrokke skole is by die ondersoek ingesluit.

'n Totaal van 392 respondente het al vier vraelyste voltooi. Weens vraelyste wat nie volledig voltooi is nie, kon slegs 367 respondente se gegewens vir statistiese berekeninge gebruik word.

Die getalverspreiding van die onderzoekgroep word in Tabel 1 weergegee. Die getalverspreiding is gedoen ten opsigte van dié respondente ($N = 367$) wat al vier vraelyste volledig voltooi het.

TABEL 1
ONDERSOEKGROEP
(Samestelling volgens geslag en standerd)

GESLAG			
STANDERD	MANLIK	VROULIK	TOTAAL
8	100	100	200
10	75	92	167
Totaal	175	192	367

Die ouderdomsverspreiding (15 jaar tot 22+ jaar) van die onderzoekgroep is bereken ten opsigte van dié respondente wat al vier vraelyste volledig voltooi het ($N = 367$). Dit word in Tabel 2 weergegee.

TABEL 2
ONDERSOEKGROEP
(Samestelling volgens ouderdom)

	OUDERDOM									
	15	16	17	18	19	20	21	22	22+	
Totaal	18	41	56	53	62	55	37	21	24	367

3.4 PROSEDURE

Die ondersoeker het die betrokke skoolhoofde eers telefonies genader om die nodige toestemming vir die ondersoek te verkry. Daarna is hulle persoonlik besoek en die doel van die ondersoek is aan hulle uiteengesit. Al drie skoolhoofde het hul toestemming verleen.

Die vraelyste is in Augustus 1995 afgeneem en die ondersoek by die drie skole het oor 'n periode van twee weke gestrek. Die vraelyste is in klasverband deur die ondersoeker en een assistent afgeneem. Die toetsmateriaal was in Engels, aangesien die respondente deur medium van Engels onderrig word.

Die respondente het al vier vraelyste binne ± 3 ure voltooi.

Die vier vraelyste is as 'n stel hanteer. Ten einde vertroulikheid te verseker is elke stel vraelyste van 'n nommer voorsien.

3.5 RESULTATE

3.5.1 INLEIDING

Die ontleding van die resultate is gebaseer op die kruistabulering van kwalitatiewe en kwantitatiewe veranderlikes. Vir die statistiese ontleding van die kwalitatiewe veranderlikes is die Chi-kwadraattoets gebruik en vir die kwantitatiewe veranderlikes is die F-toets gebruik. Om die F-waarde te bereken is die algemene lineêre model gebruik om die verskil tussen gemiddeldes tussen groepe te bepaal.

Die resultate van die twee instrumente waarmee beroepsidentiteitstatus gemeet is, word afsonderlik weergegee en bespreek. Daarna word die resultate weergegee van die vergelyking tussen die instrumente wat onderskeidelik loopbaanontwikkeling en beroepsidentiteitstatus meet. Die beduidendheidsvlak word aangetoon by die resultate wat

'n verband of verskil toon en die eksakte p-waarde word weergegee by die resultate wat geen verband of verskil toon nie.

3.5.2 DELLAS IDENTITY STATUS INVENTORY-OCCUPATION (DISI-O)

In die tabelle wat volg, word na die "Diffused-diffused" status verwys as Diffusie-D en na die "Diffused-luck" status verwys as Diffusie-L.

3.5.2.1 Totale ondersoekgroep

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding van die totale ondersoekgroep word in Tabel 3 uiteengesit.

TABEL 3
DISI-O
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING : TOTALE
ONDERSOEKGROEP

	IDENTITEITSTATUS						
	VER- WER- WING	MORATO- RIUM	SLUI- TING	DIFFU- SIE-D	DIFFU- SIE-L	ONKLAS- SIFI- SEER- BAAR	TO- TAAL
n	42	58	53	7	9	198	367
%	11	16	14	2	3	54	100

Uit Tabel 3 blyk dit dat die meerderheid respondente, naamlik 54%, onklassifiseerbaar is. Dit beteken dat respondente inkonsekwent in hulle response was. Dit kan dui op beroepsidentiteitsonsekerheid met die moontlikheid dat 'n groot persentasie van die onklassifiseerbare respondente in werklikheid in die beroepsidentiteitsdiffusiestatus verkeer. Die groot persentasie onklassifiseerbare respondente (54%) moet waarskynlik in samehang met die klein persentasie diffusie-d (2%) en diffusie-l (3%) geïnterpreteer word.

Teenstrydige response dui nie noodwendig op beroepsidentiteitsdiffusie nie omdat 'n ander perspektief ook moontlik is. Hierdie soort responspatrone impliseer dat respondente in 'n oorgangsfase tussen statusse kan verkeer. Dit beteken dat respondente óf voorlopige besluite neem en dan later verdere eksplorاسie doen óf eers later begin eksploreer. In sulke gevalle is 'n vermenging van die tekens van verskillende beroepsidentiteitstatusse heel moontlik.

Dit is ook moontlik dat 'n persentasie van die onklassifiseerbare respondente taalprobleme met die Engelse toetsmateriaal ondervind het, aangesien Engels nie hulle moedertaal is nie.

Indien die onklassifiseerbare respondente in samehang met die statusse diffusie-d en diffusie-l geïnterpreteer word, is daar 'n wesenlike persentasieverskil tussen respondente wat in beroepsidentiteitsdiffusie verkeer en die ander drie statusse. Hieruit blyk dit dat die grootste persentasie swart sekondêreskoolleerlinge nog geen poging aangewend het tot aktiewe beroepseksplorاسie en die verbintenis tot 'n beroep nie. 'n Groot persentasie swart adolessente het dus nog nie 'n redelike gevestigde beroepsidentiteit verwerf nie.

3.5.2.2 Volgens geslag

In Tabel 4 word die beroepsidentiteitstatusverspreiding vir die manlike en vroulike respondente afsonderlik uiteengesit.

TABEL 4

**DIS-O
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS GESLAG**

	IDENTITEITSTATUS												
	VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUI- TING		DIFFU- SIE-D		DIFFU- SIE-L		ONKLAS- SIFI- SEER- BAAR		TOTAAL
GESLAG	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
Manlik	21	12	31	18	16	9	5	3	6	3	96	55	175
Vroulik	21	11	27	14	37	19	2	1	3	2	102	53	192
Tctaal	42	11	58	16	53	14	7	2	9	3	198	54	367
Chi-kwadraatwaarde: 10,085 GV: 5 p< 0,1													

Slegs minimale statisties-betekenisvolle geslagsverskille kom in die status beroepsidentiteitsluiting voor. Hierdie bevinding is egter nie betekenisvol op die 5%-betekenispeil nie. Van die 53 respondente wat in die sluitingstatus verkeer, is 37 (70%) vroulik en 16 (30%) manlik.

Uit die literatuur blyk dit dat die vader in die swart kultuur 'n groot rol speel ten opsigte van die opvoeding en voorbereiding van 'n beroep vir sy seun, terwyl die moeder weer 'n groot rol speel in die opvoeding en voorbereiding van 'n beroep vir die dogter. Dogters is in 'n gunstiger posisie as seuns ten opsigte van die identifikasie met hul ouers omdat meer moeders as vaders meestal inwonend is by die gesin. Vaders is dikwels vir lang tye van hul huise afwesig as gevolg van distansiële werksverpligtinge, wat die identifikasie met die vader vir die seun moeilik maak. 'n Moontlike verklaring vir die groter persentasie vroulike as

manlike sluiters is die groter teenwoordigheid van die moeder as die vader, omdat beroepsidentiteitsluiters geneig is om hulleself met hul ouers te identifiseer. Die verwagting is dat 'n groot persentasie swart meisies die beroep van hul moeder sal volg.

Meisies se beroepsidentiteitsontwikkeling kan aan hul geslagsrolverwagtinge in die gemeenskap gekoppel word. Hulle word oor die algemeen beïnvloed om tradisioneel vroulike beroepe te oorweeg, wat beteken dat meisies gewoonlik 'n beperkte beroepskeuse het. Geen effektiewe beroepseksplorاسie is dus nodig nie, want daar kan summier op 'n beroep besluit word. Die beroepskeuse wat die sluter maak, is gewoonlik bekend aan hom/haar en verg dus weinig eksplorاسie.

3.5.2.3 Volgens skoolstanderd

Die verspreiding van die beroepsidentiteitstatusse in terme van skoolstanderd word in Tabel 5 uiteengesit.

TABEL 5

**DISI-O
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS STANDERD**

	IDENTITEITSTATUS												
	VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUI- TING		DIFFU- SIE-D		DIFFU- SIE-L		ONKLAS- SIFI- SEER- BAAR		TOTAAL
STANDERD	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
8	22	11	25	12	31	15	3	2	5	3	114	57	200
10	20	12	33	20	22	13	4	2	4	2	84	51	167
Totaal	42	11	58	16	53	14	7	2	9	3	198	54	367
Chi-kwadraatwaarde: 4,160 GV: 5 p: 0,527													

Daar is geen statisties-betekenisvolle verskille tussen die respondente in die twee

standerdgroepe, naamlik standerd agt en standerd tien, ten opsigte van beroepsidentiteitstatus-ontwikkeling nie. Daar is wel relatief meer standerd agt-leerlinge in die sluitingstatus en in die onklassifiseerbare groep en relatief meer standerd tien-leerlinge in die moratoriumstatus.

3.5.2.4 Volgens ouderdom

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens ouderdom word in Tabel 6 uiteengesit.

TABEL 6

DISI-O

BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS OUDERDOM

	IDENTITEITSTATUS												
	VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUI- TING		DIFFU- SIE-D		DIFFU- SIE-L		ONKLAS- SIFI- SEER- BAAR		TOTAAL
OUDERDOM	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
15	5	28	0	0	5	28	0	0	0	0	8	44	18
16	4	10	8	20	4	10	1	2	1	2	23	56	41
17	6	11	8	14	11	20	1	2	3	5	27	48	56
18	9	17	8	15	3	5	2	4	0	0	31	59	53
19	10	16	14	23	10	16	0	0	2	3	26	42	62
20	5	9	5	9	8	14	2	4	1	2	34	62	55
21	1	3	8	22	8	21	0	0	0	0	20	54	37
22	0	0	4	19	2	9	1	5	1	5	13	62	21
22+	2	8	3	13	2	8	0	0	1	4	16	67	24
Totaal	42	11	58	16	53	14	7	2	9	3	198	54	367
Chi-kwadraatwaarde: 44,805 GV: 40 p: 0,277													

Daar is geen statisties-betekenisvolle verskille tussen die respondente van verskillende ouderdomsgroepe ten opsigte van beroepsidentiteitstatusontwikkeling nie. Aangesien die ouderdomsverspreiding van die respondente groot is, word kleiner frekwensies in die selle verkry, wat die statistiese resultate moontlik kan beïnvloed.

3.5.2.5 Volgens vader se teenwoordigheid

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die vader se teenwoordigheid word in Tabel 7 uiteengesit.

TABEL 7

**DISI-O
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
VADER SE TEENWOORDIGHEID (TWDH)**

	IDENTITEITSTATUS												TOTAAL
	VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUI- TING		DIFFU- SIE-D		DIFFU- SIE-L		ONKLAS- SIFI- SEER- BAAR		
TWDH	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
Inwonend	8	6	25	19	12	9	3	2	4	3	81	61	133
Nie- inwonend	17	12	19	13	30	21	3	2	3	2	73	50	145
Oorlede	17	19	14	16	11	13	1	1	2	2	44	49	89
Totaal	42	11	58	16	53	14	7	2	9	2	198	55	367
Chi-kwadraatwaarde: 17,287													
GV: 10													
p< 0,1													

Slegs minimale statisties-betekenisvolle verskille kom tussen die vader se teenwoordigheid by die gesinseenheid en respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling voor. Hierdie bevinding is egter nie betekenisvol op die 5%-betekenispeil nie. Die verwerwingstatus dra die meeste by tot die betekenisvolle Chi-kwadraatwaarde. Die respondente wie se vader afwesig is, het in 'n groter mate krisis ervaar en besluite geneem ten opsigte van 'n beroep.

'n Moontlike verklaring hiervoor is dat die adolessent groter verantwoordelikheid moet dra vir die finansiële ondersteuning van sy moeder en die res van die gesin.

3.5.2.6 Volgens vader se skoolkwalifikasie

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die vader se skoolkwalifikasie word in Tabel 8 uiteengesit.

TABEL 8
DISI-O
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
VADER SE SKOOLKWALIFIKASIE (KWAL)

	IDENTITEITSTATUS												
	VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUI- TING		DIFFU- SIE-D		DIFFU- SIE-L		ONKLAS- SIFI- SEER- BAAR		TOTAAL
KWAL	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
Geen	4	10	4	10	2	5	1	3	2	5	26	67	39
Std 1-3	2	13	3	20	3	20	0	0	0	0	7	47	15
Std 4-5	2	8	7	27	6	23	0	0	0	0	11	42	26
Std 6-8	9	11	8	10	12	15	2	3	1	1	47	60	79
Std 9	6	10	8	14	8	14	4	7	2	3	30	52	58
Std 10	11	10	22	21	14	13	0	0	3	3	56	53	106
Geen respons	8	18	6	14	8	18	0	0	1	2	21	48	44
Totaal	42	11	58	16	53	14	7	2	9	3	198	54	367
Chi-kwadraatwaarde: 29,559 GV: 30 p: 0,488													

Uit die tabel blyk dit dat die vader se skoolkwalifikasie nie 'n beduidende rol in respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling speel nie.

3.5.2.7 Volgens vader se na-skoolkwalifikasie

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die vader se na-skoolkwalifikasie word in Tabel 9 uiteengesit.

TABEL 9

DISI-O
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
VADER SE NA-SKOOKWALIFIKASIE (N-KWAL)

	IDENTITEITSTATUS												TO-TAAL
	VERWER-WING		MORATO-RIUM		SLUI-TING		DIFFU-SIE-D		DIFFU-SIE-L		ONKLAS-SIFI-SEER-BAAR		
N-KWAL	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
Infor-mele Oplei-ding	18	12	18	13	23	16	5	4	4	3	75	52	143
Kollege	2	9	4	18	4	18	0	0	0	0	12	55	22
Techni-kon	0	0	3	12	3	12	0	0	0	0	18	76	24
Univer-siteit	4	16	7	28	0	0	0	0	2	8	12	48	25
Geen	18	12	26	17	23	15	2	1	3	2	81	53	153
Totaal	42	11	58	16	53	14	7	2	9	3	198	54	367
Chi-kwadraatwaarde: 22,059 GV: 20 p: 0,337													

Volgens tabel 9 speel die vader se na-skoolkwalifikasie nie 'n beduidende rol in respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling nie.

3.5.2.8 Volgens vader se beroepsvlak

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die vader se beroepsvlak word in Tabel 10 uiteengesit (sien 3.2.4 vir die beskrywing van die vlakke).

TABEL 10
DISI-O
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
VADER SE BEROEPSVLAK

	IDENTITEITSTATUS												
	VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUI- TING		DIFFU- SIE-D		DIFFU- SIE-L		ONKLAS- SIFI- SEER- BAAR		TO- TAAL
VLAK	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
9	0	0	0	0	1	25	0	0	0	0	3	75	4
8	2	14	3	22	2	14	0	0	1	7	6	43	14
7	1	14	0	0	1	14	0	0	0	0	5	72	7
6	3	16	3	16	2	11	0	0	0	0	11	57	19
5	1	9	3	27	2	18	0	0	1	9	4	37	11
4	4	10	7	17	6	15	1	3	1	3	21	52	40
3	1	5	3	16	1	5	0	0	2	11	12	63	19
2	2	5	4	10	8	20	2	5	0	0	24	60	40
1	2	9	2	9	5	23	0	0	0	0	13	59	22
0	26	14	33	17	25	13	4	2	4	2	99	52	191
Totaal	42	11	58	16	53	14	7	2	9	3	198	54	367
Chi-kwadraatwaarde: 29,651 GV: 45 p: 0,962													

Volgens tabel 10 speel die vader se beroepsvlak nie 'n beduidende rol in respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling nie.

3.5.2.9 Volgens vader se werkstatus

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die vader se werkstatus word in Tabel 11 uiteengesit.

TABEL 11
DISI-O
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
VADER SE WERKSTATUS (WS)

	IDENTITEITSTATUS												
	VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUI- TING		DIFFU- SIE-D		DIFFU- SIE-L		ONKLAS- SIFI- SEER- BAAR		TOTAAL
WS	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
Werk	12	9	22	17	20	15	4	3	4	3	69	53	131
Werkloos	9	11	17	22	13	16	0	0	1	1	40	50	80
Weet nie	10	9	12	11	14	13	3	3	4	4	64	60	107
Geen respons	11	22	7	15	6	12	0	0	0	0	25	51	49
Totaal	42	11	58	16	53	14	7	2	9	3	198	54	367
Chi-kwadraatwaarde: 16,656 GV: 15 p: 0,340													

Uit die tabel blyk dit dat die vader se werkstatus nie 'n beduidende rol in respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling speel nie.

3.5.2.10 Volgens moeder se teenwoordigheid

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die moeder se teenwoordigheid word in Tabel 12 uiteengesit.

TABEL 12

DISI-O
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
MOEDER SE TEENWOORDIGHEID (TWDH)

	IDENTITEITSTATUS												TOTAAL
	VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUI- TING		DIFFU- SIE-D		DIFFU- SIE-L		ONKLAS- SIFI- SEER- BAAR		
TWDH	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
Inwonend	34	11	45	15	42	14	5	2	6	2	166	56	298
Nie- Inwonend	6	13	9	20	10	22	1	2	2	4	18	39	46
Oorlede	0	0	4	26	1	7	1	7	0	0	9	60	15
Geen respons	2	25	0	0	0	0	0	0	1	13	5	62	8
Totaal	42	11	58	16	53	14	7	2	9	3	198	54	367
Chi-kwadraatwaarde: 18,450													
GV: 15													
p: 0,240													

Volgens tabel 12 speel die moeder se teenwoordigheid nie 'n beduidende rol in respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling nie.

3.5.2.11 Volgens moeder se skoolkwalifikasie

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die moeder se skoolkwalifikasie word in Tabel 13 uiteengesit.

TABEL 13
DISI-O
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
MOEDER SE SKOOLKWALIFIKASIE (KWAL)

	IDENTITEITSTATUS												
	VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUI- TING		DIFFU- SIE-D		DIFFU- SIE-L		ONKLAS- SIFI- SEER- BAAR		TOTAAL
KWAL	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
Geen	3	11	4	15	1	4	1	4	0	0	18	66	27
Std 1-3	3	25	4	33	0	0	0	0	0	0	5	42	12
Std 4-5	1	4	2	7	5	18	0	0	1	4	18	67	27
Std 6-8	11	8	22	16	23	17	4	3	3	2	72	54	135
Std 9	10	17	8	14	11	19	0	0	0	0	29	50	58
Std 10	11	12	16	18	12	13	2	2	5	6	44	49	90
Geen respons	3	17	2	11	1	5	0	0	0	0	12	67	18
Totaal	42	11	58	16	53	14	7	2	9	3	198	54	367
Chi-kwadraatwaarde: 30,681 GV: 30 p: 0,431													

Volgens tabel 13 speel die moeder se skoolkwalifikasie nie 'n beduidende rol in respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling nie.

3.5.2.12 Volgens moeder se na-skoolkwalifikasie

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die moeder se na-skoolkwalifikasie word in Tabel 14 uiteengesit.

TABEL 14
DISI-O
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
MOEDER SE NA-SKOOLKWALIFIKASIE (N-KWAL)

	IDENTITEITSTATUS												TOTAAL
	VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUI- TING		DIFFU- SIE-D		DIFFU- SIE-L		ONKLAS- SIFI- SEER- BAAR		
N-KWAL	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
Infor- mele Oplei- ding	19	13	19	13	25	17	3	2	4	3	80	53	150
Kollege	7	21	7	20	2	6	0	0	2	6	16	47	34
Techni- kon	0	0	3	27	3	27	0	0	0	0	5	46	11
Univer- siteit	2	9	6	26	3	13	2	9	1	4	9	39	23
Geen	14	9	23	17	20	13	2	1	2	1	88	59	149
Totaal	42	11	58	16	53	14	7	2	9	3	198	54	367
Chi-kwadraatwaarde: 24,403 GV: 20 p: 0,225													

Volgens tabel 14 speel die moeder se na-skoolkwalifikasie nie 'n beduidende rol in respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling nie.

3.5.2.13 Volgens moeder se beroepsvlak

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die moeder se beroepsvlak word in Tabel 15 uiteengesit (sien 3.2.4 vir die beskrywing van die vlakke).

TABEL 15

DISI-O
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
MOEDER SE BEROEPSVLAK

	IDENTITEITSTATUS												
	VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUI- TING		DIFFU- SIE-D		DIFFU- SIE-L		ONKLAS- SIFI- SEER- BAAR		TO- TAAI
VLAK	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	4	17	4	17	4	17	2	9	1	4	3	35	23
7	0	0	1	20	0	0	0	0	0	0	4	80	5
6	8	29	4	14	5	18	0	0	1	4	10	35	28
5	0	0	0	0	3	75	0	0	0	0	1	25	4
4	3	19	2	13	2	13	0	0	1	6	8	50	16
3	10	9	18	17	18	17	2	2	1	1	58	54	107
2	1	4	3	13	6	26	1	4	0	0	12	52	23
1	2	6	4	11	3	9	0	0	2	6	24	68	35
0	14	11	22	17	12	10	2	2	3	2	73	58	126
Totaal	42	11	58	16	53	14	7	2	9	3	198	54	367
Chi-kwadraatwaarde: 49,547 GV: 40 p: 0,143													

Volgens tabel 15 speel die moeder se beroepsvlak nie 'n beduidende rol in respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling nie.

3.5.2.14 Volgens moeder se werkstatus

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die moeder se werkstatus word in Tabel 16 uiteengesit.

TABEL 16
DISI-O
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
MOEDER SE WERKSTATUS (WS)

	IDENTITEITSTATUS												
	VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUI- TING		DIFFU- SIE-D		DIFFU- SIE-L		ONKLAS- SIFI- SEER- BAAR		TOTAAL
WS	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
Werk	26	14	31	17	31	17	6	3	4	2	88	47	186
Werkloos	12	12	20	19	13	13	0	0	3	3	55	53	103
Weet nie	4	5	7	9	9	11	1	1	2	3	55	71	78
Totaal	42	11	58	16	53	14	7	2	9	3	198	54	367
Chi-kwadraatwaarde: 14,595 GV: 10 p: 0,148													

Volgens tabel 16 speel die moeder se werkstatus nie 'n beduidende rol in respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling nie.

3.5.3 OCCUPATIONAL IDENTITY SCALE (OIS)

3.5.3.1 Volgens geslag

In Tabel 17 word die beroepsidentiteitstatusverspreiding vir die manlike en vroulike respondente afsonderlik uiteengesit.

TABEL 17
OIS
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS GESLAG

	IDENTITEITSTATUS								
		VERWER- ING		MORATO- RIUM		SLUITING		DIFFUSIE	
GESLAG	n	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s
Manlik	175	3,28	0,7	3,33	0,72	2,88	0,7	2,51	0,73
Vroulik	192	3,30	0,7	3,20	0,73	3,03	0,7	2,46	0,73
		F: 0,07		F: 3,10		F: 3,95		F: 0,55	
		p: 0,799		p < 0,1		p < 0,05		p: 0,457	

Slegs minimale statisties-betekenisvolle verskille kom tussen seuns en meisies in die beroepsmoratoriumstatus voor, alhoewel hierdie bevinding nie betekenisvol is op die 5%-betekenispeil nie. Statisties-betekenisvolle verskille kom tussen seuns en meisies in die beroepsluitingstatus voor. Dit blyk dat meisies se rekenkundige gemiddelde ten opsigte van beroepsidentiteitsluiting hoër is as die seuns se rekenkundige gemiddelde. Dit stem ooreen met die DISI-O (sien 3.5.2.2), waar die frekwensie van die meisies hoër is as die frekwensie van die seuns in die beroepsidentiteitsluitingstatus.

3.5.3.2 Volgens skoolstanderd

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens skoolstanderd word in Tabel 18 uiteengesit.

TABEL 18
OIS
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS STANDERD

	IDENTITEITSTATUS								
		VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUITING		DIFFUSIE	
STAN- DERD	n	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s
8	200	3,31	0,7	3,20	0,71	2,99	0,7	2,58	0,75
10	167	3,26	0,7	3,34	0,74	2,91	0,7	2,37	0,69
		F: 0,50		F: 3,72		F: 1,13		F: 7,22	
		p: 6,480		p≤ 0,05		p: 0,288		p< 0,01	

Statistiese-betekenisvolle verskille kom voor tussen standerd agt- en standerd tien-leerlinge in die moratorium- en diffusiestatus. Dit blyk dat standerd tien-leerlinge 'n hoër rekenkundige gemiddelde in die moratoriumstatus verkry as standerd agt-leerlinge. Die gevolgtrekking kan dus gemaak word dat standerd tien-leerlinge tot 'n groter mate besig is met self- en beroepseksplorاسie. Standerd agt-leerlinge behaal 'n hoër rekenkundige gemiddelde in die diffusiestatus en is dus tot 'n groter mate beroepsidentiteitsonseker.

3.5.3.3 Volgens ouderdom

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding volgens ouderdom word in Tabel 19 uiteengesit.

TABEL 19
OIS
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS OUDERDOM
(O/DOM)

	IDENTITEITSTATUS								
		VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUITING		DIFFUSIE	
O/DOM	n	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s
15	18	3,46	0,65	2,77	0,80	3,01	0,8	2,36	0,7
16	41	3,24	0,61	3,20	0,71	2,78	0,7	2,52	0,8
17	56	3,33	0,76	3,24	0,78	2,87	0,8	2,65	0,9
18	53	3,25	0,75	3,37	0,69	2,80	0,7	2,32	0,7
19	62	3,35	0,65	3,23	0,74	2,90	0,7	2,35	0,7
20	55	3,09	0,55	3,38	0,67	3,10	0,6	2,45	0,7
21	37	3,22	0,64	3,34	0,75	3,12	0,6	2,52	0,6
22	21	3,37	0,45	3,15	0,60	3,12	0,6	2,77	0,7
22+	24	3,51	0,63	3,42	0,69	3,13	0,6	2,63	0,6
		F: 1,33		F: 1,71		F: 1,60		F: 1,62	
		p: 0,229		p < 0,1		p: 0,124		p: 0,119	

Slegs minimale statisties-betekenisvolle verskille kom tussen respondente van verskillende ouderdomme in die beroepsmoratoriumstatus voor, alhoewel hierdie bevinding egter nie betekenisvol is op die 5%-betekenispeil nie. Dit blyk uit die tabel dat die rekenkundige gemiddeldes in die moratoriumstatus 'n klein geleidelike toename toon vanaf 15 jaar tot

18 jaar, waarna dit 'n afname toon by 19-jariges. Geen logiese patroon word getoon vanaf 19 jaar tot 22 jaar nie. Die verskille vanaf 15 jaar tot 18 jaar kom in die verwagte rigting voor.

3.5.3.4 Volgens vader se teenwoordigheid

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die vader se teenwoordigheid word in Tabel 20 uiteengesit.

TABEL 20

**OIS
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
VADER SE TEENWOORDIGHEID (TWDH)**

	IDENTITEITSTATUS								
		VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUITING		DIFFUSIE	
TWDH	n	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s
Inwonend	133	3,30	0,7	3,26	0,7	2,95	0,7	2,54	0,76
Nie- inwonend	145	3,25	0,7	3,24	0,7	2,94	0,7	2,44	0,73
Oorlede	89	3,34	0,6	3,32	0,7	2,97	0,7	2,49	0,68
		F: 0,53		F: 0,35		F: 0,06		F: 0,69	
		p: 0,591		p: 0,706		p: 0,941		p: 0,502	

Volgens tabel 20 speel die vader se teenwoordigheid nie 'n beduidende rol in respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling nie.

3.5.3.5 Volgens vader se skoolkwalifikasie

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die vader se skoolkwalifikasie word in Tabel 21 uiteengesit.

TABEL 21

OIS
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
VADER SE SKOOLKWALIFIKASIE (KWAL)

	IDENTITEITSTATUS								
		VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUITING		DIFFUSIE	
KWAL	n	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s
Geen	39	3,24	0,7	3,28	0,7	3,00	0,6	2,74	0,77
Std 1-3	15	3,19	0,7	2,85	0,5	2,90	0,6	2,68	0,58
Std 4-5	25	3,22	0,8	3,31	0,8	3,14	0,8	2,49	0,79
Std 6-8	79	3,31	0,7	3,31	0,6	2,97	0,8	2,46	0,73
Std 9	59	3,24	0,6	3,30	0,8	2,96	0,7	2,40	0,71
Std 10	106	3,36	0,6	3,25	0,7	2,91	0,7	2,46	0,76
Geen respons	44	3,26	0,8	3,28	0,8	2,90	0,8	2,39	0,61
		F: 0,45		F: 0,91		F: 0,44		F: 1,25	
		p: 0,845		p: 0,488		p: 0,849		p: 0,282	

Uit die tabel blyk dit dat die vader se skoolkwalifikasie nie 'n beduidende rol in respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling speel nie.

3.5.3.6 Volgens vader se na-skoolkwalifikasie

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die vader se na-skoolkwalifikasie word in Tabel 22 uiteengesit.

TABEL 22
OIS
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
VADER SE NA-SKOOLOKVALIFIKASIE (N-KWAL)

	IDENTITEITSTATUS								
		VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUITING		DIFFUSIE	
N-KWAL	n	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s
Infor- mele op- leiding	142	3,26	0,6	3,28	0,70	2,88	0,7	2,44	0,74
Kollege	22	3,47	0,6	3,07	0,76	3,18	0,6	2,76	0,68
Tech- nikon	24	3,30	0,6	3,42	0,67	3,03	0,6	2,71	0,80
Univer- siteit	26	3,46	0,4	3,29	0,67	2,95	0,7	2,58	0,61
Geen	153	3,26	0,7	3,25	0,76	2,99	0,7	2,43	0,72
		F: 1,01		F: 0,71		F: 1,10		F: 1,80	
		p: 0,400		p: 0,585		p: 0,358		p: 0,128	

Uit die tabel blyk dit dat die vader se na-skoolkwalifikasie nie 'n beduidende rol in respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling speel nie.

3.5.3.7 Volgens vader se beroepsvlak

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die vader se beroepsvlak word in Tabel 23 uiteengesit (sien 3.2.4 vir die beskrywing van die vlakke).

TABEL 23
OIS
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
VADER SE BEROEPSVLAK

	IDENTITEITSTATUS								
		VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUITING		DIFFUSIE	
VLAK	n	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s
9	14	3,96	0,24	2,56	0,43	3,00	0,1	1,75	0,6
8	14	3,40	0,77	3,31	0,79	2,90	0,5	2,29	0,6
7	57	3,69	0,45	3,21	0,27	3,27	0,9	2,55	0,8
6	19	3,34	0,49	3,24	0,88	2,92	0,7	2,43	0,8
5	11	2,97	0,61	2,95	0,63	2,94	0,6	2,21	0,6
4	40	3,20	0,70	3,31	0,66	2,77	0,7	2,34	0,7
3	20	2,99	0,65	3,30	0,70	3,01	0,7	2,63	0,7
2	40	3,21	0,54	3,21	0,71	3,03	0,7	2,55	0,6
1	22	3,45	0,73	3,11	0,63	3,17	0,9	2,59	0,7
0	190	3,31	0,67	3,31	0,75	2,95	0,7	2,52	0,8
		F: 1,89		F: 0,90		F: 0,76		F: 1,16	
		p≤ 0,05		p: 0,527		p: 0,650		p: 0,322	

Statisties-betekenisvolle verskille kom in die beroepsidentiteitsverwerwingstatus voor in terme van die vader se beroepsvlak. Respondente wie se vaders verteenwoordigend is van beroepsvlak 9 verkry die hoogste rekenkundige gemiddeldes, waarna daar geen logiese patroon getoon word soos wat die beroepsvlakke afneem nie.

3.5.3.8 Volgens vader se werkstatus

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die vader se werkstatus word in Tabel 24 uiteengesit.

TABEL 24
OIS
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
VADER SE WERKSTATUS (WS)

	IDENTITEITSTATUS								
		VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUITING		DIFFUSIE	
WS	n	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s
Werk	131	3,25	0,6	3,20	0,76	2,84	0,7	2,42	0,71
Werkloos	80	3,43	0,7	3,26	0,66	3,18	0,8	2,58	0,76
Weet nie	107	3,21	0,6	3,33	0,67	2,99	0,7	2,55	0,72
Geen respons	49	3,35	0,6	3,30	0,84	2,83	0,6	2,36	0,71
		F: 1,99		F: 0,64		F: 4,37		F: 1,56	
		p: 0,115		p: 0,588		p < 0,005		p: 0,199	

Hoogs statisties betekenisvolle verskille kom in die beroepsidentiteitsluitingstatus voor in terme van die vader se werkstatus. Dit blyk dat respondente wie se vaders werkloos is, 'n hoër rekenkundige gemiddelde verkry in die beroepsidentiteitsluitingstatus as respondente wie se vaders werk. Die gevolgtrekking kan dus gemaak word dat adolessente wie se vaders werkloos is, tot 'n groter mate summier op 'n beroep besluit sonder om effektiewe beroepseksplorاسie te doen.

3.5.3.9 Volgens moeder se teenwoordigheid

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die moeder se teenwoordigheid word in Tabel 25 uiteengesit.

TABEL 25

OIS
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
MOEDER SE TEENWOORDIGHEID (TWDH)

	IDENTITEITSTATUS								
		VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUITING		DIFFUSIE	
TWDH	n	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s
Inwonend	298	3,30	0,7	3,26	0,7	2,97	0,7	2,47	0,73
Nie- inwonend	46	3,21	0,7	3,29	0,8	2,86	0,7	2,53	0,72
Oorlede	15	3,25	0,8	3,35	0,8	2,87	0,6	2,58	0,71
Geen respons	8	3,48	0,5	3,39	0,6	3,05	0,8	2,56	0,82
		F: 0,51		F: 9,11		F: 6,42		F: 0,23	
		p: 0,679		p: 0,952		p: 0,730		p: 0,877	

Volgens tabel 25 speel die moeder se teenwoordigheid nie 'n beduidende rol in respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling nie.

3.5.3.10 Volgens moeder se skoolkwalifikasie

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die moeder se skoolkwalifikasie word in Tabel 26 uiteengesit.

TABEL 26

OIS
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
MOEDER SE SKOOLKWALIFIKASIE (KWAL)

	IDENTITEITSTATUS								
		VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUITING		DIFFUSIE	
KWAL	n	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s
Geen	27	3,10	0,7	3,40	0,5	2,88	0,6	2,95	0,62
Std 1-3	12	3,39	0,7	3,00	0,8	2,99	0,7	2,69	0,55
Std 4-5	27	3,34	0,7	3,29	0,6	3,15	0,8	2,67	0,73
Std 6-8	135	3,24	0,6	3,30	0,8	2,90	0,7	2,39	0,70
Std 9	58	3,26	0,8	3,26	0,8	2,97	0,8	2,35	0,69
Std 10	90	3,40	0,6	3,22	0,7	2,93	0,6	2,44	0,79
Geen respons	18	3,37	0,6	3,17	0,7	3,18	0,6	2,65	0,67
		F: 1,10		F: 0,57		F: 0,84		F: 3,29	
		p: 0,364		p: 0,754		p: 0,539		p < 0,005	

Hoogs statisties-betekenisvolle verskille kom tussen respondente in die beroepsidentiteitsdiffusiestatus ten opsigte van hul moeder se vlak van skoolkwalifikasie voor. Dit blyk uit die tabel dat die rekenkundige gemiddelde in die diffusiestatus ten opsigte van die moeder wat geen skoolkwalifikasies het nie die hoogste is en dat die rekenkundige gemiddelde 'n klein geleidelike afname toon namate die moeder se skoolkwalifikasie toeneem. Dit wil sê hoe hoër die moeder se skoolkwalifikasievlak is, hoe minder beroepsidentiteitsonsekerheid kom daar by die swart adolessent voor.

3.5.3.11 Volgens moeder se na-skoolkwalifikasie

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die moeder se na-skoolkwalifikasie word in Tabel 27 uiteengesit.

TABEL 27

OIS
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
MOEDER SE NA-SKOOLKWALIFIKASIE (N-KWAL)

	IDENTITEITSTATUS								
		VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUITING		DIFFUSIE	
N-KWAL	n	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s
Infor- mele op- leiding	149	3,32	0,7	3,28	0,74	2,95	0,8	2,46	0,76
Kollege	34	3,41	0,6	3,31	0,71	2,88	0,5	2,36	0,73
Tech- nikon	11	3,21	0,7	2,95	0,62	3,14	0,6	2,45	0,79
Univer- siteit	24	3,30	0,5	3,13	0,76	2,94	0,7	2,68	0,63
Geen	149	3,23	0,7	3,29	0,72	2,97	0,7	2,50	0,71
		F: 0,71		F: 0,78		F: 0,30		F: 0,71	
		p: 0,583		p: 0,540		p: 0,876		p: 0,584	

Volgens tabel 27 speel die moeder se na-skoolkwalifikasie nie 'n beduidende rol in respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling nie.

3.5.3.12 Volgens moeder se beroepsvlak

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die moeder se beroepsvlak word in Tabel 28 uiteengesit (sien 3.2.4 vir die beskrywing van die vlakke).

TABEL 28

OIS
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
MOEDER SE BEROEPSVLAK

VLAK	IDENTITEITSTATUS								
	n	VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUITING		DIFFUSIE	
	n	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s
9	0	0	0	0	0	0	0	0	0
8	23	3,27	0,60	3,24	0,85	2,80	0,7	2,24	0,8
7	5	3,49	0,30	3,40	0,88	2,54	0,6	2,20	0,6
6	28	3,54	0,68	3,15	0,77	3,02	0,7	2,24	0,7
5	4	3,58	0,64	2,78	0,74	3,07	0,6	2,46	0,9
4	16	3,48	0,51	2,93	0,87	2,95	0,7	2,28	0,5
3	107	3,18	0,67	3,31	0,73	2,92	0,7	2,39	0,7
2	23	3,27	0,63	3,34	0,60	3,07	0,8	2,72	0,7
1	35	3,21	0,64	3,39	0,70	3,00	0,7	2,70	0,7
0	126	3,33	0,68	3,26	0,70	2,98	0,7	2,60	0,7
		F: 1,26		F: 0,96		F: 0,55		F: 2,36	
		p: 0,266		p: 0,469		p: 0,815		p ≤ 0,01	

Statisties-betekenisvolle verskille kom in die beroepsidentiteitsdiffusiestatus voor in terme van die moeder se beroepsvlak. Respondente wie se moeders ekonomies onaktief, onproduktief (vlak 1) of ongeskoolde werkers (vlak 2) is, verkry die hoogste rekenkundige gemiddelde. Respondente is tot 'n groter mate beroepsonseker indien hul moeders op die laagste twee beroepsvlakke funksioneer.

3.5.3.13 Volgens moeder se werkstatus

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van die moeder se werkstatus word in Tabel 29 uiteengesit.

TABEL 29
OIS
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING VOLGENS
MOEDER SE WERKSTATUS (WS)

		IDENTITEITSTATUS							
		VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUITING		DIFFUSIE	
WS	n	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s
Werk	187	3,27	0,6	3,21	0,76	2,92	0,7	2,37	0,73
Werkloos	103	3,33	0,7	3,32	0,76	2,97	0,7	2,55	0,79
Weet nie	77	3,30	0,6	3,27	0,60	3,05	0,7	2,69	0,61
		F: 0,26		F: 0,87		F: 0,81		F: 5,72	
		p: 0,772		p: 0,420		p: 0,445		p < 0,005	

Hoogs statisties-betekenisvolle verskille kom tussen respondente in die beroepsidentiteitsdiffusiestatus ten opsigte van hul moeder se werkstatus voor. Dit blyk uit die tabel dat die rekenkundige gemiddelde in die diffusiestatus ten opsigte van die moeder wat werkloos is, hoër is as die rekenkundige gemiddelde ten opsigte van die moeder wat werk. Swart adolessente wie se moeders werkloos is toon dus meer beroepsidentiteitsonsekerheid as adolessente wie se moeders werk.

3.5.4 LOOPBAANONTWIKKELINGSVRAELYS (LOV)

Die vyf loopbaanontwikkelingstake word afsonderlik met die DISI-O-vraelys en afsonderlik met die OIS vergelyk.

3.5.4.1 Verband tussen Selfinligting (SI) en DISI-O

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van selfinligting word in Tabel 30 uiteengesit.

TABEL 30

**BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING (DISI-O)
VS SELFINLIGTING (SI)**

	IDENTITEITSTATUS												TO- TAAL
	VER- WER- WING		MORA- TORIUM		SLUI- TING		DIFFU- SIE-D		DIFFU- SIE-L		ONKLAS- SIFI- SEER- BAAR		
SI Tel- ling	n	%	n		n	%	n	%	n	%	n	%	n
15-20	14	20	10	14	16	23	2	3	1	1	27	39	70
11-14	24	11	40	18	26	11	4	2	5	2	127	56	226
7-10	3	4	8	12	10	15	1	1	3	4	42	63	67
0-6	1	25	0	0	1	25	0	0	0	0	2	50	4
Totaal	42	11	58	16	53	14	7	2	9	3	198	54	367
Chi-kwadraatwaarde: 21,129													
GV: 15													
p: 0,133													

Volgens tabel 30 is daar geen beduidende verband tussen selfinligting en respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling nie.

3.5.4.2 Verband tussen Besluitneming (B) en DISI-O

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van besluitneming word in Tabel 31 uiteengesit.

TABEL 31

**BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING (DISI-O)
VS BESLUITNEMING (B)**

	IDENTITEITSTATUS												
	VER- WER- WING		MORATO- RIUM		SLUI- TING		DIFFU- SIE-D		DIFFU- SIE-L		ONKLAS- SIFI- SEER- BAAR		TO- TAAL
B Tel- ling	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
15-20	19	23	9	11	20	24	0	0	0	0	34	42	82
11-14	19	12	28	17	14	9	3	2	6	4	91	56	161
7-10	4	3	19	16	18	15	2	2	3	3	71	61	117
0-6	0	0	2	29	1	14	2	29	0	0	2	29	7
Totaal	42	11	58	16	53	14	7	2	9	3	198	54	367
Chi-kwadraatwaarde: 63,865 GV: 15 ps 0,001													

Uit die tabel blyk dit dat daar 'n hoogs statisties-betekenisvolle verband is tussen besluitneming en respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling. Die statusse verwerwing en diffusie-d dra die meeste by tot die betekenisvolle Chi-kwadraatwaarde. Respondente wat in 'n groter mate 'n beroepsidentiteit verwerf het, beskik oor beter besluitnemingsvaardighede. Respondente wat meer beroepsidentiteitsonsekerheid toon, vind dit moeilik om besluite te neem.

3.5.4.3 Verband tussen Loopbaaninligting (LI) en DISI-0

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van loopbaaninligting word in Tabel 32 uiteengesit.

TABEL 32

**BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING (DISI-0)
VS LOOPBAANINLIGTING (LI)**

	IDENTITEITSTATUS												
	VER- WER- WING		MORATO- RIUM		SLUI- TING		DIFFU- SIE-D		DIFFU- SIE-L		ONKLAS- SIFI- SEER- BAAR		TO- TAAL
LI Tel- ling	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	%
12-20	20	13	27	18	26	17	1	1	2	2	74	49	150
8-11	20	13	18	11	23	14	2	1	5	3	92	58	160
4-7	2	4	12	23	4	7	4	7	1	2	30	57	53
0-3	0	0	1	25	0	0	0	0	1	25	2	50	4
Totaal	42	11	58	16	53	14	7	2	9	3	198	54	367
Chi-kwadraatwaarde: 31,767 GV: 15 p< 0,01													

Uit die tabel blyk dit dat daar 'n beduidende verband is tussen loopbaaninligting en respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling. Die twee diffusiestatusse dra die meeste by tot die betekenisvolle Chi-kwadraatwaarde. Die frekwensies in hierdie twee statiese is klein en die data diskrimineer nie duidelik tussen die verskillende LI-tellings nie. Dit blyk of die meerderheid respondente 'n hoë LI-telling behaal het.

3.5.4.4 Verband tussen Integrering van Selfinligting en Loopbaaninligting (I) en DISI-0

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van integrering van selfinligting en loopbaaninligting word in Tabel 33 uiteengesit.

TABEL 33

**BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING (DISI-0) VS
INTEGRERING VAN SELFINGLIGTING EN LOOPBAANINLIGTING (I)**

	IDENTITEITSTATUS												
	VER- WER- WING		MORATO- RIUM		SLUI- TING		DIFFU- SIE-D		DIFFU- SIE-L		ONKLAS- SIFI- SEER- BAAR		TO- TAAL
I Tel- ling	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
15-20	16	29	12	22	14	20	0	0	1	2	15	27	55
11-14	20	12	30	17	23	13	2	1	5	3	92	54	172
7-10	6	5	16	12	18	13	5	4	3	2	87	64	135
0-6	0	0	0	0	1	20	0	0	0	0	4	80	5
Totaal	42	11	58	16	53	14	7	2	9	3	198	54	367
Chi-kwadraatwaarde: 41,258 GV: 15 ps 0,001													

Uit die tabel blyk dit dat daar 'n hoogs statisties-betekenisvolle verband is tussen integrering van selfinligting met loopbaaninligting en respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling. Die verwerwingstatus dra die meeste by tot die betekenisvolle Chi-kwadraatwaarde. Respondente wat in 'n groter mate 'n beroepsidentiteit verwerf het, beskik oor beter vermoëns om selfinligting en loopbaaninligting te integreer.

3.5.4.5 Verband tussen Loopbaanbeplanning (LB) en DISI-0

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van loopbaanbeplanning word in Tabel 34 uiteengesit.

TABEL 34

**BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING (DISI-0)
VS LOOPBAANBEPLANNING (LB)**

	IDENTITEITSTATUS												TOTAAL
	VER- WER- WING		MORATO- RIUM		SLUI- TING		DIFFU- SIE-D		DIFFU- SIE-L		ONKLAS- SIFI- SEER- BAAR		
LB Tel- ling	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
13-20	18	19	17	18	18	19	1	1	3	3	38	40	95
9-12	16	10	24	14	23	13	2	1	3	2	100	60	168
5-8	7	8	15	17	10	11	4	4	2	2	53	58	91
0-4	1	8	2	15	2	15	0	0	1	8	7	54	13
Totaal	42	11	58	16	53	14	7	2	9	3	198	54	367
Chi-kwadraatwaarde: 20,074													
GV: 15													
p: 0,169													

Volgens tabel 34 is daar geen beduidende verband tussen loopbaanbeplanning en respondent se beroepsidentiteitstatusontwikkeling nie.

3.5.4.6 Verband tussen Selfinligting (SI) en OIS

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van selfinligting word in Tabel 35 uiteengesit.

TABEL 35

**BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING (OIS)
VS SELFINGLIGTING (SI)**

	IDENTITEITSTATUS								
		VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUITING		DIFFUSIE	
SI-TELLING	n	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s
15-20	70	3,46	0,74	3,98	0,78	2,76	0,71	2,11	0,63
11-14	226	3,25	0,63	3,29	0,70	2,97	0,71	2,52	0,71
7-10	67	3,23	0,67	3,48	0,67	3,06	0,68	2,74	0,73
0-6	4	3,39	0,36	3,25	0,81	3,54	0,71	2,79	1,05
		F: 2,07		F: 5,75		F: 3,24		F: 10,00	
		p: 0,104		p < 0,001		p: 0,022		p ≤ 0,0001	

Uit die tabel blyk dit dat daar 'n hoogs statisties-betekenisvolle verband tussen respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling en selfinligting in die moratorium- en diffusiestatus voorkom. Respondente met die hoogste rekenkundige gemiddelde in die moratoriumstatus verkry die hoogste telling ten opsigte van selfinligting. Die gevolgtrekking kan gemaak word dat respondente wat besig is met self- en beroepseksploratie tot 'n groter mate reeds oor voldoende selfkennis beskik. Die rekenkundige gemiddelde van die respondente in die diffusiestatus toon 'n geleidelike afname soos wat die selfinligting-telling toeneem. Respondente wat dus meer beroepsidentiteitsonsekerheid toon, beskik oor weinig selfkennis.

3.5.4.7 Verband tussen Besluitneming (B) en OIS

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van besluitneming word in Tabel 36 uiteengesê.

TABEL 36
BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING (OIS)
VS BESLUITNEMING (B)

	IDENTITEITSTATUS								
		VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUITING		DIFFUSIE	
B-TELLING	n	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s
15-20	82	3,46	0,66	2,79	0,70	2,91	0,71	2,07	0,69
11-14	161	3,33	0,67	3,32	0,67	2,97	0,74	2,55	0,71
7-10	117	3,14	0,62	3,48	0,64	3,00	0,65	2,70	0,66
0-6	7	2,86	0,49	4,05	0,87	2,35	0,64	2,31	0,78
		F: 5,24		F: 21,35		F: 2,05		F: 14,07	
		p ≤ 0,001		p ≤ 0,0001		p: 0,106		p ≤ 0,0001	

Uit die tabel blyk dit dat daar 'n hoogs statisties-betekenisvolle verband tussen respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling en besluitneming in die verwerwing-, moratorium- en diffusiestatus voorkom. Die rekenkundige gemiddelde van respondente in die verwerwingstatus toon 'n geleidelike toename soos wat die besluitneming-telling toeneem. Respondente wat dus tot 'n groter mate 'n redelik gevestigde beroepsidentiteit verwerf het, beskik oor die vermoë om besluite te neem. Die rekenkundige gemiddelde van respondente in die moratoriumstatus toon 'n geleidelike afname soos wat die besluitneming-telling toeneem. Adollesente in hierdie status vind dit nog moeilik om 'n beroepsbesluit te neem (vergelyk 2.4.2) en voldoende besluitnemingsvaardighede kan moontlik ontbreek. Respondente met die laagste rekenkundige gemiddelde in die diffusiestatus, verkry die hoogste telling ten opsigte van besluitneming. Die gevolgtrekking kan gemaak word dat na

mate 'n persoon se beroepsidentiteitsonsekerheid afneem, sal sy besluitnemingsvaardighede toeneem.

3.5.4.8 Verband tussen Loopbaaninligting (LI) en OIS

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van Loopbaaninligting (LI) word in Tabel 37 uiteengesit.

TABEL 37

**BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING (OIS)
VS LOOPBAANINLIGTING (LI)**

	IDENTITEITSTATUS								
		VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUITING		DIFFUSIE	
LI-TELLING	n	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s
12-20	150	3,51	0,61	3,03	0,67	3,11	0,74	2,37	0,73
8-11	160	3,22	0,64	3,35	0,72	2,92	0,67	2,63	0,71
4-7	53	2,95	0,58	3,61	0,68	2,69	0,56	2,36	0,73
0-3	4	2,04	0,46	4,13	0,37	1,79	0,44	2,46	0,42
		F: 18,09		F: 12,97		F: 9,30		F: 4,20	
		$p \leq 0,0001$		$p \leq 0,0001$		$p \leq 0,0001$		$p < 0,01$	

Uit die tabel blyk dit dat daar 'n hoogs statisties-betekenisvolle verband tussen respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling en loopbaaninligting in al vier statusse voorkom. Die rekenkundige gemiddelde van respondente in die verwerwingstatus toon 'n geleidelike toename soos wat die loopbaaninligting-telling toeneem. Respondente wat dus tot 'n groter mate 'n redelik gevestigde beroepsidentiteit verwerf het, beskik oor genoegsame loopbaaninligting. Die rekenkundige gemiddelde van die respondente in die moratoriumstatus toon 'n geleidelike afname soos wat die loopbaaninligting-telling toeneem. Adollesente wat in 'n groter mate besig is met beroepseksplorاسie beskik nog nie oor die voldoende loopbaaninligting nie. Die rekenkundige gemiddelde van respondente in die sluitingstatus

toon 'n geleidelike toename soos wat die loopbaaninligting-telling toeneem. Die beroep wat die sluiters kies, is gewoonlik bekend aan hom en verg weinig eksplorاسie (vergelyk 2.4.2). Dit verklaar waarom respondente wat 'n hoër punt in die sluitingsstatus behaal, 'n hoër punt ten opsigte van loopbaaninligting behaal.

3.5.4.9 Verband tussen Integrering van Selfinligting en Loopbaaninligting (I) en OIS

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van integrering van selfinligting en loopbaaninligting word in Tabel 38 uiteengesit.

TABEL 38

BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING (OIS) VS INTEGRERING VAN SELFINLIGTING EN LOOPBAANINLIGTING (I)

	IDENTITEITSTATUS								
		VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUITING		DIFFUSIE	
I-TELLING	n	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s
15-20	55	3,61	0,67	2,76	0,72	2,83	0,88	2,05	0,72
11-14	172	3,25	0,68	3,29	0,70	2,96	0,65	2,49	0,68
7-10	135	3,22	0,60	3,44	0,67	3,01	0,70	2,67	0,72
0-6	5	3,06	0,26	3,28	0,92	2,60	0,58	1,93	0,56
		F: 5,57		F: 12,91		F: 1,30		F: 11,33	
		p≤ 0,001		p≤ 0,0001		p: 0,275		p≤ 0,0001	

Uit die tabel blyk dit dat daar 'n hoogs statisties-betekenisvolle verband tussen respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling en integrering van selfinligting met loopbaaninligting in die verwerwing-, moratorium- en diffusiestatus voorkom. Die rekenkundige gemiddelde van respondente in die verwerwingstatus toon 'n geleidelike toename soos wat die I-telling toeneem. Respondente wat dus tot 'n groter mate 'n beroepsidentiteit verwerf het, vind dit makliker om hul selfkennis en beroepskennis te integreer. Respondente met die laagste rekenkundige gemiddelde in die moratoriumstatus verkry die hoogste telling ten opsigte van

integrering van selfinligting en loopbaaninligting. Die gevolgtrekking kan gemaak word dat respondente wat tot 'n minder mate besig is met self- en beroepseksplorاسie, moontlik reeds hul selfkennis en beroepskennis geïntegreer het. Dit bots met die teoreties verwagte tendens omdat die adolessent in hierdie status besig is om relevante inligting oor homself en die wêreld-van-werk te versamel.

3.5.4.10 Verband tussen Loopbaanbeplanning (LB) en OIS

Die beroepsidentiteitstatusverspreiding in terme van loopbaanbeplanning word in Tabel 39 uiteengesit.

TABEL 39

**BEROEPSIDENTITEITSTATUSVERSPREIDING (OIS)
VS LOOPBAANBEPLANNING (LB)**

	IDENTITEITSTATUS								
		VERWER- WING		MORATO- RIUM		SLUITING		DIFFUSIE	
LB-TELLING	n	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s	$\bar{X}$	s
13-20	95	3,52	0,62	3,94	0,72	3,02	0,71	2,31	0,71
9-12	168	3,27	0,64	3,29	0,67	2,97	0,72	2,53	0,74
5-8	91	3,11	0,69	3,50	0,74	2,90	0,68	2,58	0,69
0-4	13	3,19	0,55	3,63	0,64	2,69	0,71	2,41	0,82
		F: 6,35		F: 11,71		F: 1,07		F: 2,67	
		p < 0,0005		p ≤ 0,0001		p: 0,361		p < 0,05	

Uit die tabel blyk dit dat daar 'n hoogs statisties-betekenisvolle verband tussen respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling en loopbaanbeplanning in die verwerwing- en moratoriumstatus voorkom. Respondente se rekenkundige gemiddelde in die verwerwingstatus toon 'n geleidelike toename soos wat die LB-telling toeneem. Respondente wat dus tot 'n groter mate 'n beroepsidentiteit verwerf het, beskik oor voldoende kennis om met loopbaanbeplanning voort te gaan. Respondente met die hoogste rekenkundige

gemiddelde in die moratoriumstatus, verkry die hoogste telling ten opsigte van loopbaanbeplanning. Die gevolgtrekking kan gemaak word dat respondente wat tot 'n groter mate besig is met beroepseksplorاسie oor beter loopbaanbeplanningsvaardighede beskik. Respondente met die laagste rekenkundige gemiddelde in die diffusiestatus, verkry die hoogste telling met betrekking tot loopbaanbeplanning. Respondente wat minder beroepsidentiteitsonsekerheid toon, beskik dus oor beter loopbaanbeplanningsvaardighede.

HOOFSTUK VIER

SAMEVATTENDE BEVINDINGE, GEVOLGTREKKINGS, IMPLIKASIES EN AANBEVELINGS VIR VERDERE NAVORSING

4.1 BEVINDINGE EN GEVOLGTREKKINGS

Dit is belangrik om daarop te let dat alle gevolgtrekkings van toepassing is op die populasie wat by die ondersoek betrek is en dat dit nie noodwendig van toepassing is op alle swart adolessente nie.

- Ten opsigte van die beroepsidentiteitstatusverspreiding van die totale ondersoekgroep is die grootste persentasie adolessente onklassifiseerbaar. Hierdie adolessente is in samehang met die twee diffusiestatusse geïnterpreteer, en die gevolgtrekking word gemaak dat die grootste persentasie sekondêre skoolleerlinge tot 'n minder mate 'n poging aangewend het tot aktiewe beroepseksplorاسie en die verbintenis tot 'n beroep. 'n Groot persentasie adolessente het dus nog nie 'n redelik gevestigde beroepsidentiteit verwerf nie.

Die groot persentasie onklassifiseerbare adolessente kan ook vanuit 'n ander perspektief beskou word. Die teenstrydige response wat hierdie adolessente aandui, impliseer dat hulle in 'n oorgangsfase tussen statusse kan verkeer. Dit beteken dat adolessente óf voorlopige besluite neem en dan later verdere eksplorاسie doen óf eers later begin eksploreer. 'n Vermenging van die tekens van verskillende beroepsidentiteitstatusse is heel moontlik.

- Betekenisvolle geslagsverskille kom in sommige van die beroepsidentiteitstatusse voor. Hierdie bevinding bevestig hipotese 2. Betekenisvol meer meisies as seuns verkeer in die beroepsidentiteitsluitingstatus volgens die DISI-O. Die OIS lewer soortgelyke resultate met die meisies wat 'n betekenisvol hoër punt behaal het as die seuns in die beroepsidentiteitsluitingstatus. Adolessente wat in hierdie status verkeer,

is geneig om hulleself met hulle ouers te identifiseer. 'n Moontlike verklaring vir die groter persentasie vroulike sluiters en die betekenisvolle hoër punt wat hulle behaal het in hierdie status, kan toegeskryf word aan die groter teenwoordigheid van die moeder as die vader. Baie vaders is dikwels lang tye van hul huise afwesig as gevolg van distansiële werksverpligtinge en baie moeders funksioneer as enkelouers.

Meisies se beroepsidentiteitsontwikkeling kan aan hul geslagsrolverwagtinge in die gemeenskap gekoppel word. Hulle word oor die algemeen beïnvloed om tradisioneel vroulike beroepe te oorweeg, wat beteken dat meisies gewoonlik 'n beperkte beroepskeuse het. Geen effektiewe beroepseksplorاسie is dus nodig nie, want daar kan summier op 'n beroep besluit word. Die beroepskeuse wat die sluiters maak, is gewoonlik bekend aan hom/haar en verg weinig eksplorاسie (vergelyk 2.4.2) en verklaar dus die groot persentasie vroulike sluiters.

Die betekenisvolle geslagsverskille bevestig vorige navorsingsbevindinge, alhoewel navorsingsbevindinge ten opsigte van geslagsverskille inkonsekwent is. Sommige ondersoeke toon geen geslagsverskille nie, terwyl die meerderheid ondersoeke wel daarop dui dat geslag verband hou met beroepsidentiteitsontwikkeling (vergelyk 2.8.2).

Beduidende verskille tussen standerd agt- en standerd tien-leerlinge kom net volgens die OIS voor. Hierdie bevinding bevestig hipotese 3. Betekenisvolle verskille kom in die beroepsmoratorium- en beroepsdiffusiestatus voor. Standaard tien-leerlinge behaal 'n hoër punt op die moratoriumstatus en standerd agt-leerlinge behaal weer 'n hoër punt op die diffusiestatus. Standaard tien-leerlinge is dus tot 'n groter mate besig met self- en beroepseksplorاسie, terwyl standerd agt-leerlinge meer beroepsidentiteitsonsekerheid toon. Adolesseente met 'n hoër opvoedkundige vlak het dus hoër vlakke van identiteitsontwikkeling getoon as adolesseente met 'n laer opvoedkundige vlak, wat ooreenstem met Cloete (1980: 193) en Ackerman (1993: 249) se navorsingsbevindinge (vergelyk 2.8.1).

- Beduidende verskille tussen adolessente van verskillende ouderdomme kom net volgens die OIS voor. Die resultate bevestig hipotese 4 slegs gedeeltelik. Slegs minimale verskille kom in die beroepsmoratoriumstatus voor. Die punte van die adolessente in die moratoriumstatus toon 'n geleidelike toename vanaf 15 jaar tot 18 jaar, waarna dit 'n afname toon by 19 jariges. Geen logiese patroon word getoon vanaf 19 jaar tot 22 jaar nie. Die verskille vanaf 15 jaar tot 18 jaar kom in die verwagte rigting voor en stem ooreen met Waterman (1985: 17) se navorsingsbevindinge (vergelyk 2.8.1).

Aangesien die ouderdomsverspreiding oor die twee standerdgroepe groot is, is dit moontlik dat daar nie 'n direkte verband bestaan tussen ouderdom en opvoedkundige vlak nie. Hierdie aanname stem ooreen met Cloete (1980: 13) se mening en hy stel voor dat opvoedkundige vlak as veranderlike gebruik moet word in die bestudering van beroepsontwikkeling by minderbevoorregte groepe in Suid-Afrika (vergelyk 2.8.1).

Die invloed wat die ouers uitoefen op die adolessent se beroepsidentiteitsontwikkeling is ondersoek. 'n Paar faktore rakende die ouers is in ag geneem en lewer die volgende resultate:

- Ten opsigte van die vader se teenwoordigheid by die gesinseenheid kom daar statisties betekenisvolle verskille in die verwerwing- en sluitingstatus voor volgens die DISI-O. Die grootste verskille kom in die verwerwingstatus voor. Adolessente wie se vaders afwesig is, het in 'n groter mate hulself tot 'n beroep verbind. Hulle het reeds 'n tydperk van aktiewe eksplorاسie en besluitneming ervaar. 'n Moontlike verklaring hiervoor is dat die adolessent, as gevolg van die afwesigheid van die vader, groter verantwoordelikheid moet dra vir die finansiële ondersteuning van sy moeder en die res van die gesin.

Die moeder se teenwoordigheid by die gesinseenheid speel geen beduidende rol in respondente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling nie. Hipotese 5 kan slegs

gedeeltelik aanvaar word ten opsigte van die vader.

- Daar is geen statisties-betekenisvolle verskille tussen adolessente in terme van die vader se formele opleiding nie.

Statisties-betekenisvolle verskille kom wel ten opsigte van die moeder se vlak van skoolkwalifikasie in die geval van die OIS voor. Betekenisvolle verskille kom net in die beroepsidentiteitsdiffusiestatus voor, waar adolessente wie se moeders geen skoolkwalifikasies het nie die hoogste punte behaal het. Die punte toon 'n klein geleidelike afname namate die moeder se kwalifikasies toeneem. Adolessente wie se moeders oor geen skoolkwalifikasie beskik nie het tot 'n groter mate nog geen poging aangewend tot aktiewe beroepseksplorasie en die verbintenis tot 'n beroep nie. Dit wil sê hoe hoër die moeder se skoolkwalifikasievlak is, hoe minder beroepsidentiteitsonsekerheid kom daar by die adolessent voor. Hipotese 6 kan slegs aanvaar word ten opsigte van die moeder se vlak van skoolkwalifikasie.

- Ten opsigte van die vader se beroepsvlak kom daar statisties-betekenisvolle verskille in die beroepsidentiteitsverwerwingstatus voor volgens die OIS. Adolessente wie se vaders hoogs professionele beroepe beoefen, het tot 'n groter mate 'n redelik gevestigde beroepsidentiteit verwerf.

Volgens die OIS kom daar beduidende verskille in die beroepsidentiteitsdiffusiestatus voor in terme van die moeder se beroepsvlak. Adolessente is tot 'n groter mate beroepsonseker indien hul moeders op die laagste twee beroepsvlakke funksioneer. Die resultate bevestig hipotese 7.

- Ten opsigte van die vader se werkstatus kom daar hoogs beduidende verskille in die beroepsidentiteitsluitingstatus voor volgens die OIS. Adolessente wie se vaders werkloos is, het 'n hoër punt in die sluitingstatus behaal as adolessente wie se vaders werk. Dit blyk dus dat adolessente wie se vaders werkloos is, in 'n groter mate

hulle self summier verbind het tot 'n beroep sonder om effektiewe beroepseksplorاسie te doen.

Volgens die OIS kom hoogs betekenisvolle verskille ten opsigte van die moeder se werkstatus in die beroepsidentiteitsdiffusiestatus voor. Adolesseente wie se moeders werkloos is het 'n hoër punt in die diffusiestatus behaal as adolessente wie se moeders werk. Die afleiding word gemaak dat adolessente wie se moeders werkloos is, dit moeilik vind om 'n beroepsbesluit te maak en dat hulle nog geen poging tot beroepseksplorاسie aangewend het nie. Die gevolgtrekking word dus gemaak dat die meerderheid adolessente wie se moeders werk, reeds 'n redelik gevestigde beroepsidentiteit verwerf het. Dit bevestig Thom (1988: 174) se navorsingsbevindinge dat meisies wie se moeders werk, geneig is om meer selfstandig en aktief te wees, wat hul beroepsidentiteitsontwikkeling positief beïnvloed (vergelyk 2.8.3.1). Die resultate bevestig hipotese 8.

Die verband tussen beroepsidentiteitsontwikkeling en loopbaanontwikkeling is ondersoek en die resultate bevestig hipotese 1. Vyf loopbaanontwikkelingstake is afsonderlik met die beroepsidentiteitstatusse vergelyk en lewer die volgende resultate:

- Volgens die OIS is daar 'n beduidende verband tussen selfinligting en adolessente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling. Die resultate toon dat adolessente wat besig is met self- en beroepseksplorاسie tot 'n groter mate reeds oor voldoende selfkennis beskik en adolessente wat meer beroepsidentiteitsonsekerheid toon, oor weinig selfkennis beskik.
- Daar is 'n beduidende verband tussen besluitneming en adolessente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling. Adolessente wat in 'n groter mate 'n reeds gevestigde beroepsidentiteit verwerf het, beskik oor beter besluitnemingsvaardighede. Adolessente wat meer beroepsidentiteitsonsekerheid toon, vind dit moeilik om besluite te neem.

- Loopbaaninligting toon 'n beduidende verband met adolessente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling. Adolessente wat tot 'n groter mate 'n redelik gevestigde beroepsidentiteit verwerf het, beskik oor voldoende loopbaaninligting. Adolessente wat meer beroepsidentiteitsonsekerheid toon, beskik oor weinig kennis van loopbane.
- Die integrering van selfinligting en loopbaaninligting toon 'n beduidende verband met adolessente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling. Adolessente wat in 'n groter mate 'n beroepsidentiteit verwerf het, beskik oor beter vermoëns om selfinligting en loopbaaninligting te integreer.
- Volgens die OIS is daar 'n beduidende verband tussen loopbaanbeplanning en adolessente se beroepsidentiteitstatusontwikkeling. Adolessente wat tot 'n groter mate 'n beroepsidentiteit verwerf het, beskik oor voldoende kennis om met loopbaanbeplanning voort te gaan.

4.2 RIGLYNE EN OPVOEDKUNDIGE IMPLIKASIES

Die bevinding dat 'n groot persentasie Xhosa-sprekende adolessente nog nie 'n redelik gevestigde beroepsidentiteit verwerf het nie, beklemtoon die dringende behoefte aan 'n effektiewe loopbaanontwikkelingsprogram in die primêre en sekondêre skool. Die klem val te dikwels op beroepsinligting en 'n keuse wat dan gemaak moet word op grond van hierdie inligting, terwyl die ontwikkelingsproses van beroepseksplorاسie, inligtingverwerwing, inligtingverwerking en besluitnemingsprosesse min aandag geniet. Hierdie proses van verkenning en eksplorاسie moet fokus op selfverkenning en beroepsverkenning.

Swart studente is blootgestel aan 'n onderwysstelsel waar hulle min blootstelling kry aan die wêreld-van-werk, terwyl dit ten opsigte van beroepseksplorاسie belangrik is dat die swart adolessent blootstelling aan 'n wye verskeidenheid alternatiewe beroepe sal moet kry. Daar bestaan ook 'n behoefte aan die vestiging van beroepsgeoriënteerde onderwys wat die

adolessent in staat sal stei om meer bemarkbare vaardighede te ontwikkel. Geleenthede moet geskep word vir werklike besoeke en/of deelname aan die werksomgewing.

Beroepsopvoeding sal ook aan ouers van swart adolessente voorsien moet word. In die lig hiervan is dit noodsaaklik om loopbaaninligtingsentrum: in die gemeenskap van die swartmense te vestig.

Dit is belangrik dat daar veel meer aandag gegee sal moet word aan die kwaliteit van beroepsvoorligting wat die swart adolessent tans ontvang. As die vinnig veranderende politieke situasie in Suid-Afrika, sowel as die ekonomiese behoeftes van die land wat lei tot groter toeganklikheid van loopbaangeleenthede vir die swart adolessent, in ag geneem word, dring die besef deur dat toereikende beroepsvoorligting aan die swart adolessent van onskatbare waarde is.

Effektiewe beroepsvoorligting moet nie daarop gemik wees om die student te ondersteun om 'n onmiddellike en spesifieke beroepsbesluit te maak nie, maar dit behoort die adolessent se selfbegrip te bevorder sodat dit as basis kan dien om beroepsontwikkelingstake in die toekoms te kan hanteer. Die adolessent moet dus gelei word om antwoorde op die vrae "Watter tipe persoon is ek?" en "Wat kan ek doen?" te kry.

4.3 BEPERKINGE VAN DIE ONDERSOEK

- Die populasie het slegs uit Xhosa-sprekende leerlinge verbonde aan skole in die woongebied Guguletu bestaan. 'n Ewekansige steekproef uit al die tradisionele swart woongebiede in die Wes-Kaap behoort by 'n soortgelyke ondersoek betrek te word.
- Die vrae in die vraelyste is in Engels aan die respondente gestel, wat nie die moedertaal van die Xhosa-sprekende adolessente is nie. Die moontlikheid is dus nie uitgesluit dat hulle nie die vrae ten volle kon verstaan nie.

4.4 AANBEVELINGS VIR VERDERE NAVORSING

- Die populasie in die ondersoek is nie verteenwoordigend van alle swart adolessente in Suid-Afrika nie. Die populasie het bestaan uit 'n spesifieke swart kultuurgroep, naamlik Xhosa-sprekendes, wat oor 'n eie unieke kultuur beskik wat grootliks verskil van ander swart kulture in Suid-Afrika. 'n Soortgelyke ondersoek kan gedoen word wat ander swart kultuurgroepe in Suid-Afrika ook insluit.
- Longitudinale navorsing kan met groter sukses gedoen word om veranderinge in beroepsidentiteitsontwikkeling by die swart adolessent gedurende die sekondêreskooljare te ondersoek. Aangesien slegs standerd 8- en standerd 10-leerlinge by die ondersoek ingesluit is, kon 'n deurlopende perspektief op beroepsidentiteitsontwikkeling tydens die sekondêreskooljare nie daargestel word nie.
- Relatief min navorsing is tot dusver op die gebied van beroepsidentiteitsontwikkeling by swartmense in Suid-Afrika gedoen. In die lig van die groot veranderinge wat in die sosio-politieke terrein in Suid-Afrika plaasgevind het en gelei het tot die groter toegang tot 'n verskeidenheid beroepe vir die swartmense is sodanige navorsing nog meer nodig.

BIBLIOGRAFIE

- Ackermann, C.J. (1993). Identiteitsontwikkeling tydens adolessensie: 'n Opvoedkundig-sielkundige studie. Ongepubliseerde doktorsale tesis, Universiteit van Stellenbosch, Stellenbosch.
- Adelson, J. (Ed) (1980). Handbook of adolescent psychology. New York: John Wiley & Sons.
- Alexander, D.L.M. (1990). Die ontwikkeling van beroepsvolwassenheid by minderheidsgroepleerlinge. Ongepubliseerde M-tesis, Randse Afrikaanse Universiteit, Johannesburg.
- Alvi, S.A. & Khan, S.B. (1983). An investigation into the construct validity of Crites' career maturity model. Journal of Vocational Behavior, 22, 174-181.
- Ansell, E.M. & Hansen, J.C. (1971). Patterns in vocational development of urban youth. Journal of Counselling Psychology, 18(6), 505-508.
- Barrett, T.C. & Tinslay, H.E.A. (1977). Vocational self-concept crystallization and vocational indecision. Journal of Counselling Psychology, 24(4), 301-307.
- Beggs, E.A. (1990). Work and study role salience and career maturity of black and white first year university students. Unpublished master's treatise, University of Port Elizabeth, Port Elizabeth.
- Beneke, J.O. (1994). Die verwantskap tussen sekere aanlegte en persoonlikheidseienskappe en die realisme van beroepskeuse. Ongepubliseerde doktorsale tesis, Universiteit van Stellenbosch, Stellenbosch.

- Bester, G. (1990a). Die gebruik van Erikson se persoonlikheidsteorie vir die meting van identiteitsvorming by skoolgaande adolessente. Educare, 19(1) & 19(2), 90-96.
- Bester, G. (1990b). Die verband tussen identiteitsvorming en beroepsekerheid. Lyra Academica, 5(2), 11-21.
- Bester, G. (1992). Identiteitsdiffusheid-omskrywing en opvoedkundige hulpverlening. Tydskrif vir Tegniese en Beroepsonderwys, 133, 10-14.
- Blustein, D.L., Devenis, L.E. & Kidney, B.A. (1989). Relationship between the identity formation process and career development. Journal of Counselling Psychology, 36(2), 196-202.
- Blustein, D.L. & Phillips, S.D. (1990). Relation between ego identity statuses and decision-making styles. Journal of Counselling Psychology, 37(2), 160-168.
- Bodibe, R.C. (1994). The multicultural counselling curriculum in a changing South Africa: Much ado about most things. Multicultural Teaching, 12(3), 17-21.
- Bodibe, R.C. (1995). Pertinent issues about African students. Paper read at the Cape Technikon on Monday 27 March 1995.
- Booyse, A.M. (1987). Vocational identity formation of the learning-disabled child in special education. Educare, 17(1) & 17(2), 187-188.
- Booyse, A.M. (1988). Die moontlikheid van 'n realistiese beroepskeuse deur die leergestremde adolessent. Educare, 17(1 & 2), 142-155.
- Botha, J.H. (1993). Die rol van selfkonsep en identiteit in beroepskeuse. Ongepubliseerde doktorsale tesis, Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys, Potchefstroom.

- Cambell, R.E. & Cellini, J.V. (1981). A diagnostic taxonomy of adult career problems. Journal of Vocational Behavior, 19, 175-190.
- Carter, R.T., Gushue, G.V. & Weitzman, L.M. (1994). White racial identity development and work values. Journal of Vocational Behavior, 44, 185-197.
- Cashmore, E. & Trcyna, B. (Ed.) (1982). Black youth in crisis. London: George Allen & Unwin.
- Chuenyane, Z.M. (1983). Career guidance needs assessment of black secondary school students in the Transvaal province of the Republic of South Africa. International Journal for the Advancement of Counselling, 6, 271-280.
- Cloete, N.J. (1980). Occupational orientation and knowledge of black youth in a developing country. Unpublished doctoral dissertation, University of Port Elizabeth, Port Elizabeth.
- Cole, C.G. (1982). Career guidance for middle-junior high school students. The Vocational Guidance Quarterly, 31, 308-314.
- Conger, J.J. (1973). Adolescence and youth: Psychological development in a changing world. New York: Harper & Row.
- Côte, J.E. & Levine, C. (1987). A formulation of Erikson's theory of ego identity formation. Developmental Review, 7, 273-325.
- Côte, J.E. & Levine, C. (1988a). A critical examination of the ego identity status paradigm. Developmental Review, 8, 147-184.

- Côte, J.E. & Levine, C. (1988b). The relationship between ego identity status and Erikson's notions of institutionalized moratoria, value orientation stage, and ego dominance. Journal of Youth and Adolescence, 17(1), 81-99.
- Crites, J.O. (1965). Measurement of vocational maturity in adolescence. Psychological Monographs, 79(2), 1-36.
- Crites, J.O. (1969). Vocational Psychology. United States of America: McGraw-Hill.
- Crites, J.O. (1974). A reappraisal of vocational appraisal. The Vocational Guidance Quarterly, 22(4), 272-279.
- De Beer, M. (1989). Onderskeiding tussen beroepsvolwasse en beroepsonvolwasse leerlinge met behulp van 'n loopbaanontwikkelingsvraelys. Ongepubliseerde M-tesis, Universiteit van Stellenbosch, Stellenbosch.
- Dellas, M. & Jernigan, L.P. (1981). Development of an objective instrument to measure identity status in terms of occupation crisis and commitment. Educational and Psychological Measurement, 41, 1039-1050.
- Dellas, M & Jernigan, L.P. (1987). Occupational identity status development, gender comparisons, and internal-external control in first-year air force cadets. Journal of Youth and Adolescence, 16(6), 587-600.
- Dillard, J.M. (1976a). A correlational study of middle class black males' vocational maturity and self-concept. (Doctoral dissertation, State University of New-York at Buffalo). Dissertation Abstracts International, 36, (6469A), 6343-7011.
- Dillard, J.M. (1976b). Socioeconomic background and the career maturity of black youths. Vocational Guidance Quarterly, 25, 65-70.

- Dillard, J.M. (1980). Some unique career behavior characteristics of blacks: Career theories, counseling practice, and research. Journal of Employment Counselling, 17, 288-298.
- Dreyer, H.J. (1980). Adolescence in a changing society. Pretoria: Academica.
- Erikson, E.H. (1971). Identity: Youth and crisis. London: Faber & Faber.
- Erikson, E.H. (1977). Childhood and society. St. Albans: Triad/Paladin.
- Erikson, E.H. (1980). Identity and the life cycle. A reissue. New York: Norton.
- Evans, K.M. & Herr, E.L. (1994). The influence of racial identity and the perception of discrimination on the career aspirations of African American men and women. Journal of Vocational Behavior, 44, 173-184.
- Everatt, D. & Sisulu, E. (Ed.) (1992). Black youth in crisis: facing the future. Braamfontein: Ravan Press.
- Ginzberg, E. (1972). Toward a theory of occupational choice: a restatement. Vocational Guidance Quarterly, 20, 169-176.
- Gordon, A. (1986). Environmental constraints and their effect on the academic achievement of urban black children in South Africa. South African Journal of Education, 6(1), 70-74.
- Gribbons, W.D. & Lohnes, P.R. (1969). Eight-grade vocational maturity in relation to nine-year career patterns. Journal of Counselling Psychology, 16(6), 557-562.

- Grotevant, H.D. & Adams, G.R. (1984). Development of an objective measure to assess ego identity in adolescence: validation and replication. Journal of Youth and Adolescence, 13(5), 419-438.
- Grotevant, H.D. & Thorbecke, W.L. (1982). Sex differences in styles of occupational identity formation in late adolescence. Developmental Psychology, 18(3), 396-405.
- Hall, B.A. (1980). Vocational counselling for blacks with high school education. Psychologia Africana, 19, 1-20.
- Hauser, S.T. (1972). Black and white identity development: Aspects and perspectives. Journal of Youth and Adolescence, 1(2), 113-130.
- Helms, J.E. & Piper, R.E. (1994). Implications of racial identity theory for vocational psychology. Journal of Vocational Behavior, 44, 124-138.
- Hickson, J. & White, E. (1989). Career maturity development in black South African adolescents: implications for vocational counselling. South African Journal of Education, 9(1), 77-81.
- Holland, J.L., Gottfredson, D.C. & Power, P.G. (1980). Some diagnostic scales for research in decision making and personality: identity, information, and barriers. Journal of Personality and Social Psychology, 39(6), 1191-1200.
- Holland, J.L. & Holland J.E. (1977). Vocational indecision: more evidence and speculation. Journal of Counselling Psychology, 24(5), 404-414.
- Holland, M. (1981). Relationships between vocational development and self-concept in sixth grade students. Journal of Vocational Behaviour, 18(2), 228-236.

- Hollender, J.W. (1971). Development of vocational decisions during adolescence. Journal of Counselling Psychology, 18(3), 244-248.
- Johnson, J.A. (1987). Influence of adolescent social crowds on the development of vocational identity. Journal of Vocational Behavior, 31(2), 182-199.
- Kilpatrick, W. (1974). Identity, youth and the dissolution of culture. Adolescence, 9(35), 407-412.
- Khan, S.B. & Alvi, S.A. (1983). Educational, social and psychological correlates of vocational maturity. Journal of Vocational Behavior, 22(3), 357-364.
- Langley, R., Du Toit, R. & Herbst, D.L. (1992). Handleiding vir die Loopbaanontwikkelingsvraelys (LOV). Pretoria: Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing.
- Logan, R.D. (1983). A re-conceptualization of Erikson's identity stage. Adolescence, 18(72), 479-979.
- Louw, D.A. (1990). Menslike ontwikkeling. Tweede uitgawe. Pretoria: HAUM.
- Maesela, J.P. (1994). A Study of black matric pupils who make traditional career choices versus non-traditional career choices with regard to personality traits, vocational needs and family background. Unpublished master's treatise, University of Stellenbosch, Stellenbosch.
- Marcia, J.E. (1967). Ego identity status: relationship to change in selfesteem, "general maladjustment" and authoritarianism. Journal of Personality, 35, 118-133.
- Marcia, J.E. (1980). Identity in adolescence. In: Adelson, 1980: 159-187.

- Marcia, J.E. (1983). Some directions for the investigation of ego development in early adolescence. Journal of Early Adolescence, 3, 215-223.
- Marcia, J.E. (1986a). Clinical implications of the identity status approach within psychosocial developmental theory. Cadernos de Consulta Psicologica, 2, 23-34.
- Marcia, J.E. (1986b). Doubt and "distancing": developmental perspectives on identity formation. Paper presented at the Canadian Psychological Association, Toronto, Ontario, June 1986.
- Mathunyane, L.H. (1992). Pupil identity formation with special reference to the black adolescent. Unpublished master's thesis, University of South Africa, Pretoria.
- McNair, D. & Brown, D. (1983). Predicting the occupational aspirations, occupational expectations, and career maturity of black and white male and female 10th grades. Vocational Guidance Quarterly, 32(1), 29-36.
- Melgosa, J. (1987). Development and validation of the occupational identity scale. Journal of Adolescence, 10, 385-397.
- Meyer, S.H. (1991). Die historiese aanloop tot die huidige negatiewe tendense in swart onderwys. Educare, 20(1) & 20(2), 61-71.
- Meyer, W.F. (1988). Die egosiëkundige teorie van Erikson. In: Meyer, Moore & Viljoen, 1988, 153-175.
- Meyer, W.F., Moore, C. & Viljoen, H.G. (1988). Persoonlikheidsteorieë - van Freud tot Frankl. Johannesburg: Lexicon.
- Munley, P.H. (1975). Erik Erikson's theory of psychosocial development and vocational behavior. Journal of Counselling Psychology, 22(4), 314-319.

- Munley, P.H. (1977). Erikson's theory of psychosocial development and career development. Journal of Vocational Behavior, 10, 261-269.
- Muuss, R.E. (1975). Theories of adolescence. New York: Random House.
- Mwamwenda, T.S. (1989). Educational psychology: An African perspective. Durban: Butterworths. (2e uitgawe)
- Myburgh, C.P.H. & Anders, M.M. (1989). Identity formation of black adolescents. South African Journal of Education, 9(1), 123-130.
- Neely, M.A. (1980). Career maturity inventory interpretations for grade 9 boys and girls. Vocational Guidance Quarterly, 29(2), 113-123.
- Neimeyer, G.J. & Metzler, A. (1987). The development of vocational schemas. Journal of Vocational Behavior, 30, 16- 32.
- Nel, A. & Mkhabela, O.K. (1987). Vocational orientation of the black adolescent. Paidonomia, 15(11), 1-3.
- Newman, B.M. & Newman, P.R. (1978). The concept of identity: research and theory. Adolescence, 13(49), 157-166.
- Newman, P.R. & Newman, B.M. (1976). Early adolescence and its conflict: group identity versus alienation. Adolescence, 11, 261-274.
- Ochse, R.A. (1983). An empirical test of Erikson's theory of personality development. Unpublished MA-thesis, Unisa, Pretoria.

- Ochse, R. & Plug, C. (1986). Cross-cultural investigation of the validity of Erikson's theory of personality development. Journal of Personality and Social Psychology, 50(6), 1240-1252.
- O'Hara, R.P. (1966). Vocational self-concepts and high school achievement. Vocational Guidance Quarterly, 15(1), 106-112.
- Oosthuizen, J.D. (1932). Identiteitsvorming as taak van skoolvoorgligting. Educare, 11, 10-21.
- Osipow, S.H. (1973). Theories of career development. Second edition. New York: Meredith Corporation.
- Raphael, D. (1979). Sequencing in female adolescents consideration of occupational, religious and political alternatives. Adolescence, 14(53), 73-80.
- Raskin, P.M. (1984). Procedures in research on identity status: some notes on method. Psychological Reports, 54, 719-730.
- Raskin, P.M. (1985). Identity and vocational development. In: Waterman, 1985, 25-42.
- Reid-Van Niekerk, H.H. & Van Niekerk, E.C. (1990). Career maturity of black, coloured and white university students. Journal of Industrial Psychology, 16(1), 1-4.
- Rogow, A.M., Marcia, J.E. & Slugoski, B.R. (1983). The relative importance of identity status interview components. Journal of Youth and Adolescence, 2(5), 387-399.
- Savickas, M.L. (1985). Identity and vocational development. Journal of Vocational Behavior, 27, 329-337.

- Slabbert, F.v.Z., Malan, C., Marais, H., Olivier, J., Riordan, R. (1995). Youth in the new South Africa. HSRC Special Communiqué, 10, 1-9.
- Smith, D.M.J. (1992). Career development of first-year technikon students: A cross-cultural assesment. Unpublished doctoral dissertation, University of Port Elizabeth, Port Elizabeth.
- Smith, E.J. (1975). Profile of the Black individual in vocational literature. Jcurnal of Vocational Behavior, 6, 41-59.
- Smith, E.M.J. (1985). Ethnic minorities: life stress, social support, and mental health issues. The Counselling Psychologist, 13(4), 537-579.
- Spencer, M.B. & Markstrom-Adams, C. (1990). Identity processes among racial and ethnic minority children in America. Child Development, 61, 290-310.
- Stead, G.B. (1988). Career decisional states and their correlates amongst white high school pupils. Unpublished doctoral dissertation, University of Port Elizabeth, Port Elizabeth.
- Streitmatter, J.L. (1988). Ethnicity as a mediating variable of early adolescent identity development. Journal of Adolescence, 11(4), 335-346.
- Super, D.E. (1953). A theory of vocational development. American Psychologist, 8, 185-190.
- Super, D.E. (1957). The psychology of careers. New York: Harper & Row.
- Super, D.E. (1983). Assessment in career guidance: toward truly developmental counselling. The Personnel and Guidance Journal, 61, 555-562.

- Super, D.E. (1988). Vocational adjustment: Implementing a self-concept. Career Development Quarterly, 36, 351-357.
- Super, D.E. & Jordaan, J.P. (1973). Career development theory. British Journal of Guidance and Counselling, 1(1), 3-16.
- Super, D.E. & Nevill, D.D. (1984). Work role salience as a determinant of career maturity in high school students. Journal of Vocational Behavior, 25, 30-44.
- Swanepoel, C.H. (1990). Belangstelling: 'n voorwaarde vir identiteitsvorming. Educare, 19(1) & 19(2), 97-102.
- Te Groen, S.M. (1989). Die identiteitsvorming van die dogter met spesifieke verwysing na beroepsidentiteitsvorming. Ongepubliseerde M-tesis, Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria.
- Tinsley, H.E.A. (1994). Racial identity and vocational behavior. Journal of Vocational Behavior, 44, 115-117.
- Thom, D.P. (1988). 'n Psigologiese ontleding en vergelyking van die blanke en swart adolessent ten opsigte van ouer-kindverhoudings, portuurverhoudings, identiteitsontwikkeling en die vorming van 'n beroepsidentiteit. Ongepubliseerde doktorsale tesis, Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria.
- Thom, D.P. (1990). Adolessensie. In: Louw, 1990, 393-467.
- Van der Merwe, R. (1993). An exploration of selected correlates of career maturity in black high school students. Unpublished masters thesis, University of Natal, Pietermaritzburg.

- Vondracek, F.W., Schulenberg, J., Skorikov, V., Gillespie, L.K. & Wahlheim, C. (1995). The relationship of identity status to career indecision during adolescence. Journal of Adolescence, 18, 17-25.
- Vrey, J.D. & Jacobs, L.J. (1982). Die self, selfidentiteit en selfkonsep. Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Opvoedkunde, 2(3), 96-102.
- Waterman, A.S. (1982). Identity development from adolescence to adulthood: an extension of theory and a review of research. Developmental Psychology, 18(3), 341-358.
- Waterman, A.S. (Ed.) (1985). Identity in adolescence: processes and contents. (New Directions for Child Development, No. 30). San Francisco: Jossey-Bass.
- Waterman, A.S. (1983). Identity status theory and Erikson's theory: Communalities and differences. Developmental Review, 8, 185-208.
- Watson, M.B. (1984). Career development of coloured high school pupils. Unpublished doctoral dissertation, University of Port Elizabeth, Port Elizabeth.
- Watson, M.F. & Protinsky, H. (1991). Identity status of black adolescents: an empirical investigation. Adolescence, 26(104), 963-966.
- White, E.A. (1986). Investigation of career maturity development in black adolescents. Unpublished master's thesis, University of the Witwatersrand, Johannesburg.

BYLAAG

BIOGRAFIESE VRAELYS

QUESTIONNAIRE 4

Respondent number

--	--	--	--

1 - 4

THIS QUESTIONNAIRE IS STRICTLY CONFIDENTIAL

This means that your answers to the statements will
not be disclosed to anybody without your consent.

Please provide the following information about yourself. Indicate the appropriate answer by means of a tick (✓) in the appropriate block or by filling in the required information.

1. School standard

5 - 6

Std 8	Std 10
-------	--------

2. Age

7 - 16

Younger than 15	15	16	17	18	19	20	21	22	Older than 22
--------------------	----	----	----	----	----	----	----	----	------------------

3. Sex

17 - 18

Male	Female
------	--------

4. Home language

19 - 22

English	
Afrikaans	
Xhosa	
Other (Specify):	

5. My father

23 - 25

Lives with us	Does not live with us	Has passed away
------------------	--------------------------	--------------------

6. Highest school qualification of father

None	Std 1-3	Std 4-5	Std 6-8	Std 9	Std 10
------	------------	------------	------------	----------	-----------

26 - 31

7. Any further after school qualifications of father

Informal train- ing at employee	Training at College	Technikon Diploma	University Degree
------------------------------------	------------------------	----------------------	----------------------

32 - 35

8. Occupation of father

36

9. My father is currently

Employed	Unemployed	I do not know
----------	------------	---------------

37 - 39

10. My mother

40 - 42

Lives with us	Does not live with us	Has passed away
------------------	--------------------------	--------------------

11. Highest school qualification of mother

43 - 48

None	Std 1-3	Std 4-5	Std 6-8	Std 9	Std 10
------	------------	------------	------------	----------	-----------

12. Any further after school qualifications of mother

49 - 52

Informal train- ing at employee	Training at College	Technikon Diploma	University Degree
------------------------------------	------------------------	----------------------	----------------------

13. Occupation of mother

53

14. My mother is currently

54 - 56

Employed	Unemployed	I do not know
----------	------------	---------------

END OF QUESTIONNAIRE